

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**YÜKSEK
LİSANS
TEZİ**

**78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE
(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU
EYALETİ'NE AİT HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ**

AYŞE EROL

**TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

HAZİRAN 2016

**78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER
ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT HÜKÜMLERİN TASNİF VE
TAHLİLİ**

AYŞE EROL

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
YENİÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HAZİRAN 2016

Ayşe EROL tarafından hazırlanan "78 Numaralı Mühimme Defteri'nde (H.1018/M.1609-1610) Yer Alan Anadolu Eyaleti'ne Ait Hükümlerin Tasnif Ve Tahfili" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Yeniçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

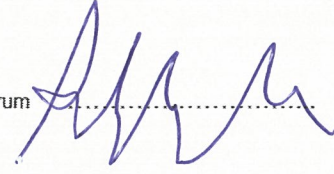
Danışman : Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ
Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .....

Başkan : Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .....

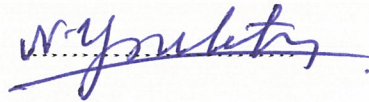
Üye : Doç. Dr. Mustafa ALKAN
Tarih Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum .....

Tez Savunma Tarihi: 20 / 06 / 2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Suna BAŞAK
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Ayşe EROL

20 / 06 / 2016

78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN
ANADOLU EYALETİ'NE AİT HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Ayşe EROL

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Mayıs 2016

ÖZET

Bu çalışmada 78 Numaralı Mühimme Defteri'ne(h.1018/m.1609-1610) göre Anadolu Eyaleti'ne ait hükümler incelenmiş, dönemin şartları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır. Kuyucu Murad Paşa'nın eşkıya tenkili (1608) ile bittiği varsayılan, Sultan Ahmed Camii'nin temelinin atılmasıyla bitişi sembolize edilen eşkıyalık hareketleri, 1609-1610 yıllarında Anadolu Eyaleti'nde yoğun bir şekilde devam etmiştir. Bu hareketlere karşı başta reaya ve eşkıya elindeki tüfeklerin toplanması olmak üzere ciddi tedbirler alınmıştır. Dönemin ictimâî buhranı ile beraber genel olarak fiyat artışına bağlı olan mâlî bunalım, etkilerini askeri zümrenin gelirlerine müdahale, kalpazanlık, tefecilik, karaborsacılık şeklinde göstermiştir. Söz konusu menfî şartların sebep olduğu yolsuzluklar, vakıf müessesesine de sirayet etmiştir. Ayrıca bu dönemde Akdeniz ve İran üzerine seferler düzenlenmiştir.

Bilim Kodu: 1175.2.292

Anahtar Kelimeler: Mühimme defteri, eşkıyalık hareketleri, mâlî bunalım, vakıf, yolsuzluk, sefer.

Sayfa Adedi: 106

Danışman: Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

CLASSIFICATION AND ANALYSIS OF JUGDMENTS OF ANATOLIA PROVINCE
IN BOOK OF IMPORTANT AFFAIR NO:78 (H.1018/M.1609-1610)

(M. Sc. Thesis)

Ayşe EROL

GAZİ UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

May 2016

ABSTRACT

This study analyzes judgments of Anatolia province and evaluates them within the conditions of the period according to the Book of Important Affair No:78. The banditry movements assumed to disappear by the banishment imposed by Kuyucu Murad Pasha and the removal of which is symbolized with laying the foundation of the Blue Mosque continued densely in Anatolia province between 1609-1610. Against these movements, many precautions were taken such as collecting rifles of the bandits. Together with the social depression, the financial crisis in parallel with the increase in price has shown its effect in the form of intervention in profits of the military groups, forgery, usury and black-marketeering. Corruptions due to these negative conditions also influenced foundations. In addition, military campaigns were performed to Mediterranean and Iran provinces during this period.

Science Code: 1175.2.292

Key Words: Book of Important Affair, bandit movement, financial crisis, foundation, corruption, military campaign.

Page Number: 106

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ

TEŞEKKÜR

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca farklı bakış açısı ve derin bilgi birikimiyle ufkumu genişleten, tez konumun tespitinde, çalışmamın teşekkülünde bana yol gösteren, ilham kaynağım olan, mânevî desteğini esirgemeyen, çalışmamla ilgili tüm sorularımı sabırla cevaplayan çok kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ'e müteőekkîr olduğumu hususiyetle ifade ederim.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ	1
2. ÇALIŞMANIN ZAMANI, MEKÂNI VE ESAS KAYNAĞI	3
2.1. I. Ahmed Dönemi Genel Siyasi Tarihi	3
2.2. Anadolu Eyaleti	6
2.3. Mühimme Defterleri	7
2.4. 78 Numaralı Mühimme Defteri'nin(h.1018/m.1609-1610) Özellikleri	8
2.4.1. Şeklî özellikler	8
2.4.1.1. Fizikî durumu	8
2.4.1.2. Diplomatik ve teknik özellikler	9
2.4.1.3. Dil özellikleri	10
2.4.1.4. Tarihler	10
2.4.2. Muhteva Özellikleri	10
3. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT EŞKİYALIK HAREKETLERİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ	13
3.1. Eşkiya-Eşkiyalık Kavramları ve Mahiyeti	13
3.2. Celâlî, Levend, Suhte Taifeleri ve Sair Eşkiya Tarafından İşlenen Şekâvet	16
3.2.1. İdareciler ve eşkiya arasındaki muharebeler	22
3.2.2. Eşkiyaya verilen cezalar	23
3.3. Ehl-i Örf Zümresinin Reaya ve Berayaya Zulmü	24
3.3.1. Devre çıkma, reayadan muhtelif adlar altında akçe alma	24
3.3.2. Ehl-i örfün eşkiyalığı	26
3.3.3. Eşkiyalık yapan ehl-i örfeye verilen cezalar	31
3.4. Ehl-i Şer' Zümresinin İşlediği Suçlar ve Verilen Cezalar	32

Sayfa

3.4.1. Anadolu Eyaleti'nde suhte isyanı ve isyanın bastırılması.....	37
3.5. Ehl-i Örften Olduğunu İddia Ederek Reayaya Zulmeden Eşkîya.....	41
3.6. Reaya ve Berayanın Eşkîyaya Muaveneti.....	43
3.7. Eşkîyanın Yakalanıp Hakkından Gelinmesi İle İlgili Hükümler ve Bu Konuda Ehl-i Örfün Taltif Edilmesi.....	44
3.8. Eşkîyalık Hareketlerine Karşı Alınan Âsâyiş Tedbirleri.....	47
3.8.1. Tüfeklerin toplanması ve tüfek imalâtının yasaklanması.....	47
3.8.2. Sur ve palanka inşası.....	51
3.8.3. Tüfekçibaşı ve tüfekçi istihdamı.....	52
3.8.4. Mehâyif müfettişi tayini.....	53
3.8.5. Affetme siyaseti ve vazife tevcihi.....	53
3.8.6. Eşkîya korkusundan celâ-yı vatan eden reayanın kadimî yerlerine gönderilmesi.....	53
3.9. Âsi Sancakbeyleri: Aydın Sancakbeyi Yusuf Paşa ve Hamid Sancakbeyi Divane Şakir.....	54
3.9.1. Yusuf Paşa ve adamlarının isyanı, yakalanmaları, âkıbetleri.....	54
3.9.2. Hamid sancakbeyi Divâne Şâkir'in eşkıya ile bir olup isyana mübaşeret etmesi.....	57
4. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT İDÂRÎ-MÂLÎ HUSUSLAR İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLÎLİ.....	61
4.1. Ehl- Örfe Tahsis Edilen Gelirlere Müdahale.....	62
4.1.1. Vergi ve terekelerin gayr-ı kanunî zaptı.....	62
4.1.2. Reayanın vergilerden kaçma çabaları.....	65
4.2. Fiyatların Yükselmesi Sonucu Artan Kalpazanlık, Tefecilik ve Karaborsacılık Faaliyetleri.....	66
4.3. Maktul Eşkîya ve Müteveffa Ehl-i Örfün Mallarının Müsaderesi ve Miras Davaları.....	69
4.4. Kethüdayeri ve Voyvoda Tayini.....	71
5. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT VAKIFLARLA İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLÎLİ.....	73
5.1. Vakıflarla İlgili Yolsuzluk, Zulüm ve Müdahaleler, Reayanın Vakıflara Verdiği Zararlar, Vakıf Şartlarına Uymama.....	74

Sayfa

5.1.1. İdareci zümrenin yolsuzluk ve zulümleri.....	74
5.1.1.1. Vakıf mütevellilerinin yolsuzluk ve zulümlerine dair hükümler.....	74
5.1.1.2. Sancakbeyi ve diğer zümrelerin zulümlerine dair hükümler	76
5.1.2. Vakıf köylerine ve gelirlerine müdahale.....	77
5.1.3. Vakıf şartlarına mugayir müteveli olma.....	81
5.1.4. Reaya taifesinin vakıflara verdiği zararlar.....	81
5.2. Vakıfların Tamiri ve Gelir Tahsisi	82
6. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT SEFERLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ	83
6.1. İran Seferi Hazırlıklarına Dair Hükümler.....	84
6.2. Akdeniz Seferi Hazırlıklarına Dair Hükümler	86
6.3. Seferlerin Yol Açtığı Zulümler.....	88
7. SONUÇ	89
KAYNAKLAR.....	91
EKLER.....	99
EK-1: 78 Numaralı Mühimme Defteri'nden Örnek Sayfalar	100
EK-2: 78 Numaralı Mühimme Defteri'nden Transkribe Edilen Hüküm Örnekleri	105
ÖZGEÇMİŞ	106

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış bazı simgeler ve kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Simgeler   **Açıklama**

bkz.   Bakınız

c.   Cilt

çev.   Çeviren

h.   Hicrî

haz.   Hazırlayan

hkm.   Hüküm

m.   Milâdî

nu.   Numara

s.   Sayfa

vb.   Ve benzeri

Kısaltmalar   **Açıklama**

A. DVN. MHM.d.   Bâb-ı Asâfî Divân Kalemî Mühimme Defteri

BOA   Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOAR   Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi

DİA   Diyanet İslam Ansiklopedisi

İA   İslam Ansiklopedisi

MD   Mühimme Defteri

M.E.B.   Milli Eğitim Bakanlığı

TTK   Türk Tarih Kurumu

1.GİRİŞ

78 Numaralı Mühimme Defteri'nde(H.1018/M.1609-1610) yer alan Anadolu Eyaleti'ne ait hükümlerin tahlîli neticesinde mümkün mertebe dönemin genel ahvâlinin Anadolu Eyaleti'ndeki yansımalarının tespiti bu çalışmanın esas konusunu teşkil etmektedir.

78 Numaralı Mühimme Defteri, takriben iki yıllık bir süreçte divana intikal eden meseleleri ele almasına rağmen sayfa sayısı, hüküm sayısı ve hükümlerin muhtevaca yoğun olması açısından kapsamlı bir defterdir. Katalog sayımlarına göre 906 sayfa 4016 hükümden müteşekkil olan defter, esasen 892 sayfa 3216 hükümden oluşmaktadır. Her sayfada en az üç hükmün buluşu göz önüne alınırsa 78 Numaralı Mühimme Defteri'nin diğer defterlerden farkı daha iyi anlaşılır.

Çalışmanın amacı, 78 Numaralı Mühimme Defteri çerçevesinde 1609-1610 yıllarında Anadolu Eyaleti'nin siyasî, idarî, ictimâî, iktisadî yapısına bütünsel açıdan yaklaşmak ve bu iki yıllık süreçte söz konusu eyaletin hangi sebeplerle gündeme geldiğini tespit etmektir.

Osmanlı Devleti'nin üç temel defter serisinden biri olan mühimme defterleri, - bilindiği üzere- divanın ana gündem maddelerinden müteşekkildir. Bu itibarla ele alınacak tez konusu da hem birinci derece belgesel kaynak olan mühimme defterine müstenid olması hem de kullanılacak defterin tarihi dolayısıyla önem arz etmektedir. 1609-1610 tarihli 78 Numaralı Mühimme Defteri, Celâlî isyanlarının bittiği varsayılan sürece tekabül etmektedir. Osmanlıyı inhitata götüren bu süreçte dâhilî ve haricî etkenler sonucu vuku' bulan hadisatın daha vazih bir şekilde tespiti ve tahlîlinde mühimmeler önemli rol oynamaktadır. Bunun yanı sıra daha önce bir mühimme defterine göre belirli bir eyaleti bütüncül bir yaklaşımla ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanılmamış olması bu konunun tercih edilmesinde belirleyici unsurlardan biri olmuştur. Sonuç olarak, bu çalışma, Anadolu Eyaleti'nin ictimâî, iktisadî, askerî vaziyetinin aydınlatılmasına katkı sağlayacak, bir başka ifade ile Anadolu Eyaleti'nin mikro tarihini ortaya koyacaktır.

Tez çalışmasında konunun nisbeten objektif bir yaklaşımla ele alınması amaçlandığından esas kaynak olarak "78 Numaralı Mühimme Defteri" kullanılacaktır. Konu ile ilgili hükümlerin çoğu, ehl-i örf, ehl-i şer, Celâlî, levend,

sekban ve reaya zümrelerinin eşkıyalık hareketlerinden mürekkeptir. Ayrıca defterde reaya ve eşkıyanın elindeki tüfeklerin toplanması, eşkıyaya muavenet, eşkıya sebebi ile yerlerini terk eden reaya, sefer hazırlıkları, vakıflarla ilgili yolsuzluklar, vergiler, tımar tasarrufu vs. pek çok hususu havî hükümler mevcuttur. Bu hükümler, daha önce neşredilen mühimme defteri kaynaklı ilgili eserler model alınarak incelenecektir. Model kaynakların en önemlilerinden biri Mustafa Akdağ'ın "Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celâlî İsyanları" adlı eseridir. Ayrıca Çağatay Uluçay'ın "18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri", Sabri Yetkin'in "Ege'de Eşkıyalar", Karen Barkey'nin "Eşkıyalar ve Devlet Merkezileşmesi", Sam White'ın "Osmanlı'da İsyân İklimi" adlı eserleri, konuyla ilgili diğer müstakil kaynaklardandır.

"78 Numaralı Mühimme Defteri'nde(H.1018/M.1609-1610) Yer Alan Anadolu Eyaleti'ne Ait Hükümlerin Tasnif ve Tahlîli" başlıklı tez çalışmasının mekânı - başlıktan da anlaşıldığı üzere- Anadolu Eyaleti, konusu ilgili hükümlerin tahlîli ve tasnifi, zamanı ise genelde 17. yüzyıl başları, özelde 1609-1610 yıllarıdır.

Bu çalışmada esas kaynak olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nden temin edilen 78 Numaralı Mühimme Defteri'nin ilgili hükümleri kullanılacaktır. Bu temel kaynağın haricinde Milli Kütüphane ve Gazi Üniversitesi Merkez Kütüphanesi'nde yapılan literatür taraması sonucu ulaşılan muhtelif sözlükler, döneme ait kaynaklar ve telif eserlerden de yararlanılacaktır.

2. ÇALIŞMANIN ZAMANI, MEKÂNI VE ESAS KAYNAĞI

2.1. I. Ahmed Dönemi Genel Siyasi Tarihi

I. Ahmed, 17 Receb 1012 (21 Aralık 1603) tarihinde Pazar günü tahta çıkmıştır. Osmanlı padişahlarının on dördüncüsü ve şehzadeliklerinde valilikte bulunmamış padişahların birincisidir. Valiliğe gönderilmemiş olması Anadolu'daki Celâli isyanlarıyla açıklanır (Danişmend, 2011: 311).

I. Ahmed tahta çıktığı zaman devlet İran ve Avusturya ile harp halinde bulunduğundan Cağalazade Sinan Paşa'yı şark seraskerliğine tayin etti. Bu sırada Şah Abbas, I. Revan muhasarasını şiddetlendirip Şerif Paşa'yı teslim olmaya mecbur bırakmış, Kars'ı ele geçirmiş fakat Ahıska'da başarılı olamamıştı. Cağalazade Sinan Paşa Erzurum taraflarına gitti. Kışı Karabağ'da geçirmek istediği halde ümerasının itirazı üzerine askerini dağıtıp Van'a çekildi. Fakat Şah Abbas'ın Van'a taarruzu dolayısıyla Erzurum'a gitmeye mecbur oldu. Daha sonra Sinan Paşa'nın ordusu Selmas'ta İran kuvvetleri ile karşılaştığı zaman seraskerin emrine itaat etmeyerek ileri atılan Köse Sefer Paşa mağlup ve maktul düşünce (9 Eylül 1605) bozguna uğrayan ve yanında yalnız kapıkulu halkı kalan Cağalazade, Diyarbakır'a dönüp kederinden vefat etti. İranlılar bu durumdan istifade ile Gence ve Şirvan'ı zapt ederek uzun harpler neticesinde elde edilen toprakları geri aldılar (Baysun, 1965).

İran cephesinde bu hadiseler devam ederken I. Ahmed tarafından serdar-ı ekremlikle Macaristan'a gönderilen Vezir-i Âzam Malkoç Yavuz Ali Paşa Belgrad'da ölünce vezarete ve garp serdarlığına Lala Mehmed Paşa tayin edildi. Belgrad'dan Budin'e hareket eden Lala Mehmed Paşa, ilk olarak Peşte ve Hatvan'ı işgal etti. Bundan sonra Budin'in kuzeyindeki Vaç (Vayçen) kalesini ele geçirdi ve asıl hedefi olan Estergon kalesini muhasara altına aldı. Fakat muhasara Ekim ayına tesadüf ettiğinden 31 gün muhasaradan sonra Belgrad'a döndü. I. Ahmed tarafından İstanbul'a davet edilen Lala Mehmed Paşa'ya padişah, Estergon'un zaptını emretmişti. Kışı İstanbul'da geçiren serdar, 1605 Mayıs'ta İstanbul'dan çıktı, Belgrad ve Budin taraflarına gitti. Estergon'u tekrar muhasara etti, Bu arada Tepedelen kalesini ve Vişegrad'ı ele geçirdi. 35 gün süren muhasaradan sonra

Estergon kalesi de teslim oldu ve bu suretle Lala Mehmed Paşa, Estergon Fatih unvanıyla şöhret buldu (Uzunçarşılı, 1983: 91-92).

Anadolu'da Celâlî isyanlarının tehlikeli boyutlara ulaşması ve İran cephesinde başarı elde edilememesi sebebiyle Lala Mehmed Paşa İran üzerine serdar tayin edildi fakat sefere hazırlanırken vefat etti (1609). Osmanlı-Avusturya savaşlarını bir sonuca bağlamakla görevlendirilen Kuyucu Murad Paşa Budin'e giderek anlaşma zemini hazırladı. Yirmi üç günlük müzakereden sonra on yedi maddelik Zitvatorok Muahedesi imzalandı (İlgürel, 1989).

1606 Zitvatorok Muahedesi'yle Osmanlılar, Habsburgların elinde olan Macar toprakları üzerindeki bütün haklarından vazgeçiyordu. Habsburglar, yıllık otuz bin dükalık haracı artık ödemeyecekti (İnalçık, 2012: s.48). Buna karşılık Avusturya imparatoru bir defaya mahsus olmak üzere 200.000 kara kuruş tazminat ödeyecekti. Padişah ile imparator eşit sayıldı ve böylece Avrupa devletleri karşısındaki Türk üstünlüğü ortadan kalktı (İlgürel, 1989).

Anadolu'da alevlenen Celâlî isyanları karşısında gösterdiği acizlik sebebiyle azl ve idam edilen Vezir-i Âzam Derviş Paşa'nın yerine Kuyucu Murad Paşa tayin edildi. Sadâret mührünü Belgrad'da alan Murad Paşa'nın ilk hedefi Suriye'de isyan eden Canpolatoğlu Ali Paşa oldu. Temmuz 1607'de harekete geçti. Parmaksız, Kalenderoğlu, Saraçoğlu, Cemşid gibi âsileri katletmek veya mansıp vermek suretiyle etkisiz hale getirerek ilerledi. 24 Ekim 1607'de Oruç Ovası'nda Canpolatoğlu'nun ordusunu mağlup ederek İstanbul'a döndü (İşbilir, 2002a). Bir süre sonra İran'a sefer düzenleme bahanesiyle ordusunu Üsküdar'da topladı. Kalan Celâlî reislerini türlü vaatlerle Üsküdar'a getirterek katlettirdi. 1610 yılı baharında İran seferine çıktı, kesin sonuç elde edilemeyen bu seferin ikinci safhası hazırlıkları esnasında vefat etti (Peçevi, II, 1982: 317-318).

Yeni sadrazam Nasuh Paşa, İran ile mücadeleye girişmek yerine anlaşmayı tercih etti. 20 Kasım 1612'de 1555 sulhü esas alınmak suretiyle barış yapıldı (İşbilir, 2006). Sonuçta Osmanlılar 1590'da kendilerine bırakılan geniş bölgeleri İran'a geri vermek zorunda kaldılar (Parry 1989).

Bu sırada İspanya Krallığı, Toskana Büyük Dükalığı ve Malta şövalyelerinin Akdeniz'de Osmanlı sahillerine baskınları dönemin kaptan-ı deryaları Mehmed

Paşa ve Halil Paşa tarafından başarılı bir şekilde bertaraf ediliyordu (İlgürel, 1989). Bu sırada donanmanın Akdeniz’de olmasını fırsat bilen Kazaklar, Dinyeper’den küçük teknelerden oluşan filolarıyla inerek 1614’te Sinop’u yaktılar. (İnalçık, 2012: 49). Bunu üzerine Nasuh Paşa katledilerek Mehmed Paşa’ya sadrazamlık verildi (Peçevi, II, 1982: 320).

Nasuh Paşa Antlaşması’nın şartları sebebiyle ortaya çıkan anlaşmazlık 1615 yılında İran ile ilişkilerin bozulmasına sebep oldu. Böylece Osmanlı-İran savaşı tekrar başladı. Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu 1616’da Kars kalesini tahkim etti. Bir müddet sonra Revan’ı kuşattı. 1617’de I. Ahmed’in ölümü ve 1618’de Osmanlı ordusunun bozguna uğraması savaşın sona ermesine sebep oldu. 1612 antlaşmasına benzer bir şartları hâvi sulh yapıldı (Parry, 1989; İlgürel, 1989). Sadrazam Mehmed Paşa Revan seferindeki başarısızlığı sebebiyle azledildi ve yerine getirilen Halil Paşa, İran seferi hazırlıklarına devam etti (Peçevi, II, 1982: 321-322; İlgürel, 1989).

I. Ahmed 22 Kasım 1617 yılında, 28 yaşında elli gün süren mide hastalığı sebebiyle vefat etmiştir. Evlâdı arasında padişahlık yapanlar II. Osman, IV. Murad ve İbrahim’dir (Baysun, 1965).

Mantran’a (2012: 287) göre I. Ahmed’in saltanati, özellikle istikrar konusunda kimi iyileşmeler getirmiş, Osmanlı Devleti’nin tarihinde bir bütün olarak oldukça iyi bir dönem oluşturmuştur. Bu yorumun aksini iddia eden müellifler de vardır. Örneğin farklı bir uç fikir olarak İsmail Hâmi Danişmend¹ (2011: 361), Sultan Ahmed’in bilhassa Celâlî isyanlarını tenkil bahanesiyle beşikteki çocuklara varıncaya kadar imha etmekten zevk alan ve yalnız Anadolu’da yüz binden fazla Türk’ü katleden Kuyucu Murad gibi kana susamış bir Hırvat devşirmesini Anadolu Türklüğü’ nün başına musallat etmesinin, saltanat devrinin en silinmez lekesi olduğunu ifade etmektedir.

---

¹ İsmail Hâmi Danişmend’in hayatı ve eserleri hakkında bilgi için bkz. Mustafa Alkan-Adnan Gül, İsmail Hâmi Danişmend(1889-1967), Türk Yurdu Dergisi, Ocak 2011, Cilt: 31, Sayı: 281, s.131-136.

2.2. Anadolu Eyaleti

Bu kısımda Anadolu Eyaleti'nden önce Osmanlı idarî teşkilâtı hakkında kısa bir bilgi vermek yerinde olacaktır. Osmanlı taşra teşkilâtı askerî-idarî ve şer'î-idarî örgütlenme olarak ikiye ayrılır. Askerî-idarî örgütlenme biçiminin çekirdek birimi sancakbeyinin yönetimindeki sancaklardır. Kaza merkezli şer'î-idarî örgütlenmenin temsilcisi ise kadıdır (İnalçık, 2012: 108; Güneş, 2010b: 4-6). Bu iki örgütlenme biçimini kapsayan en büyük idarî birim, beylerbeyinin idaresi altındaki eyalettir. Bu anlamda resmen kullanılışı XVI. yüzyıl sonlarında olmuştur (İnalçık, 1995).

1354'ten itibaren Rumeli fetihleriyle giderek genişleyen Osmanlı topraklarında merkezi otoritenin beylerbeylikler vasıtasıyla yerleştirilmesi uygulaması 1362'den sonra Rumeli Beylerbeyliği'nin kurulmasıyla başlamış, Lala Şahin Paşa ilk beylerbeyi olmuştur (Kılıç, 1999b; Göyünç, 1999). Daha sonra 1393'te I. Bayezid'in Kara Timurtaş Paşa'yı Ankara'ya Anadolu beylerbeyi olarak tayin etmesiyle de Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur (Varlık, 1991). Eyalet merkezi ilk başlarda Ankara iken 1451'de Kütahya'ya nakledilmiş, bundan sonra da birkaç defa Ankara ve Kütahya arasında el değiştirmiştir (Varlık, 1999).

Çalışma konusu zaman diliminde (1609-1610) Anadolu Eyaleti Saruhan, Aydın, Kastamonu, Kütahya, Hüdâvendigâr, Bolu, Menteşe, Ankara, Teke-ili, Çankırı, Hamid-eli, Sultan-önü, Karesi, Karahisar-ı Sahib sancaklarından müteşekkildir (Aynî Ali, 1964: 8-9; Baykara, 2000: 91). Tahrir kaynaklı bir tasnife göre Alâiyye, Biga ve Karesi sancakları da XVI. yüzyıl sonlarına kadar bu eyalete dâhildir. (Varlık, 1991). Bu tasnife esas olan 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) adlı tahrir defteri, Kütahya, Kara-hisâr-i Sâhib, Sultân-önü, Hamîd, Ankara, Bolu, Kastamonu, Kengiri ve Koca-ili livâları, bu defterin ikinci cildi olan 166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530) ise Hüdâvendigâr, Biga, Karesi, Saruhân, Aydın, Menteşe, Teke ve Alâiye livâlarına bağlı kaza, nahiye ve köyleri, vergi nüfusu ve hasılâtını ihtiva eder (Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları, 1993, 1994, 1995; Varlık 1999). Söz konusu defterlerde Anadolu Eyaleti'nde 160 kaza, 154 nef-s-i şehir ve kasaba, 12.527 köy, 1969 cemaat tespit edilmiştir. Daha sonraki yıllarda yeni eyaletlerin teşkil edilmesiyle idari birimlerin sayısı ve şekli değişmiştir (Varlık, 1999).

2.3. Mühimme Defterleri

Oldukça gelişmiş bir kayıt sistemine sahip olan Osmanlı Devleti'nde, Divan ve Maliye kalemlerinde kaydolunan defter serileri, Osmanlı bürokrasisinde alınan kararları, hükme bağlanan konuları ihtiva eder (BOAR, 2000: 56). Bu defterlerden biri de mühimme defterleridir. Divan-ı Hümâyûn'un düzenli olarak akdedildiği zamanlarda her divan toplantısında müzâkere edilen siyasi, ictimâî, malî, örfî, idarî kararların kaydını ihtiva eden defterlere mühimme defterleri denilir (Uzunçarşılı, 1984: 79).

Mühimme defterleri, XVII. yüzyılın ikinci yarısına kadar mîrî ahkâm adıyla anılmıştır. 1660 yılından itibaren kullanılan mühimme ahkâmı tabiri zamanla yerini mühimme defteri ibaresine bırakmıştır (Emecen, 2011: 121-122).

Mühimmeler, siyasî, adlî, ictimâî, iktisadî tarih alanını ilgilendirmeleri, kronolojik sıra dâhilinde toplu ve düzenli seri oluşturmaları dolayısıyla mühim kayıtlardır (Emecen, 2011: 138). Bu defterlerde yer alan hükümler, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilatının idari yapısı ve çalışma şekilleri, devlet-tebaa ve devlet-esnaf münasebetleri, imar, iskân ve iktisat siyasetleri, iç siyaset, isyanlar ve bastırılma şekilleri, askeri tarih, strateji, dış siyaset ve yabancı devletlerle olan münasebetlerle ilgilidir. Daha sonra idari ve adli konular ayrı defter serilerinde toplanmış, sadece devlet işleriyle ilgili olanlar mühimmelerde kalmıştır (Kütükoğlu, 2006).

Mühimme defterlerindeki kayıtlar, mahalline gönderilen berat ve fermanların suretleridir. Sadrazamın başkanlığında; kubbe vezirleri, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri, defterdar ve nişancının katıldığı Divân toplantılarında alınan kararlar, divân kâtipleri tarafından kaleme alınır, reisülküttab tarafından kontrol edilir ve gönderilecek mahalle yazılır, tuğrasını da nişancı çekerdi. Son olarak padişahın onayından geçtikten sonra -genellikle- kronolojik sıra ile defterlere kaydedilirdi (BOAR, 2000: 61; Uzunçarşılı, 1984: 79). Fakat çalışma konusu defterde görüldüğü gibi istisnalar da mevcuttur.

2.4. 78 Numaralı Mühimme Defteri'nin(h.1018/m.1609-1610) Özellikleri

2.4.1. Şekî özellikler

2.4.1.1. Fizikî durumu

Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 989 Numaralı "Divân-ı Hümayûn Defterleri Kataloğu"nda A.DVN.MHM.d koduyla 078 sıra numarasında kayıtlı defter, ciltli ve ebru kapaklı olup 29x12 ebadındadır. Kapağındaki oval etiket üzerinde sülüs hattıyla yazılmış "mühimme defteri" ibaresi, defterin numarası ve tarihi bulunmaktadır. Sayfa usulüyle numaralandırılmıştır. Defterin künyesinde sayfa sayısı 906 olarak belirtilmişse de 888-890, 900-905. sayfaları boş ve 114, 115, 127, 874 ve 875. sayfaları eksik olduğundan gerçek sayfa sayısı 892'dir. Başında ve sonunda da numarasız birer sayfa mevcuttur. Sayfa ve hüküm numaraları orijinaldir, ayrıca sayfalar Latin rakamlarıyla da numaralandırılmıştır. Son hüküm numarasına göre 4016 hükmü muhtevî defterin, numaralandırma hataları ve eksik sayfalardaki kayıp hükümlerin tespiti neticesinde esasen 3216 hükümden müteşekkil olduğu anlaşılmıştır. Örneğin defterin 843. sayfasında son hüküm 2199 numaralı iken 844. sayfanın ilk hükmü 3000 numaralıdır. Muhtemelen numaralandırma hatası sebebiyle 801 hüküm eksiktir. Muhtelif yerlerde iki ayrı hükme aynı numara verilmiştir. (bkz.s.184 hkm.477, s.305-306 hkm.800, s.442 hkm.1137, s.450 hkm.1160, s.478-479 hkm.1228, s.479-480 hkm.1229 vd.) Bu hatanın aksine sayfa 410'da 1055 ve 1056 numaralı hükümlerin birbirinin devamı tek hüküm olduğu görülmektedir. Ayrıca bazı hükümlere numara verilmemiş(bkz. s.620, 765), bazılarında yer ve şahıs isimlerinin yazılması gereken yerler boş bırakılmıştır(örn. s.12 hkm.30, s.92 hkm.244, s.105 hkm.278, s.138 hkm.356, s.242 hkm.640, s.374 hkm.964 vd.). İptal edilen ya da yarım bırakılan hükümlere de rastlanmaktadır(örn. s.386 hkm.992, s.159 hkm.406).

Hükümlerin yanı sıra 300 suret kaydı bulunan defterin en sonunda ise Anadolu ve Rumeli beylerbeyliklerine gönderilen birer adâletnâme yer almaktadır.

Defterin 403-452 numaralı sayfaları arasında yer alan Hicrî 25 Muharrem 1022-28 Rebiü'l-evvel 1022 (M.17 Mart 1613-18 Mayıs 1613) tarihlerini içine alan 124 adet

hüküm mevcuttur. Bu kısım muhtemelen başka bir tezde de belirtildiği gibi¹ ciltleme hatası olarak deftere karışmıştır.

Fizikî açıdan fazla yıpranmamış olan defterin birçok sayfası ıslaktır. Bu nedenle bazı sayfalarda mürekkep dağılmış, yazılar birbirine geçmiştir. Bu durum, okumayı zorlaştıran etkenlerdendir.

2.4.1.2. Diplomatik ve teknik özellikler

Bilindiği üzere ilgili makamlara ve şahıslara gönderilen fermanların kısa suretlerini ihtiva eden mühimme defterlerinde -ve 78 Numaralı Mühimme Defteri'nde- yer alan hükümler genellikle hükmün gönderildiği şahıs ve görevinin belirtildiği hitap kısmı, hükmün yazılma sebebini izah eden nakil-iblağ, konuyla ilgili yapılması gerekenlerin ifade edildiği emir-hüküm ve "...sonra mesul olursun bilmiş olasin", "...sonra cevap veremezsen neticesi malumunuz olsun", "...sonra beyan olunan özrün makbul olmaz, ana göre mukayyed olasin" gibi kalıp kelime gruplarının yer aldığı te'kid-tehdit kısımlarından oluşur².

78 Numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan hükümlerin üst taraflarında bulunan derkenarlarda hükmü yazan kâtibin adı, bazen rumuzu, hükmün kime verildiği gibi bilgilerin yanı sıra bazı hükümlerde mühim ibaresi bulunmaktadır(örn. s.33 hkm. 89, s.54 hkm. 138). Bazı hükümlerde ise hüküm ki ibaresi yoktur (örn. s.836, hüküm 2180).

Mezbur defterde divani, divani kırması, siyâkat gibi birçok yazı türü vardır ve bazı hükümler nokta kullanılmadan yazılmıştır. Kâtiplerin yazım şekillerine göre yazı boyutları da farklılık göstermektedir. Defterin neredeyse tamamında her bir sayfada en az üç hükmün bulunması, çoğu yerde üzeri çizilen yazıların üstüne ve yanına eklemeler yapılması, bazı hükümlerin çok küçük harflerle yazılması, hükümlerin farklı kâtipler tarafından yazılması nedeniyle birbirinden oldukça farklı yazı türlerinin bulunması da okumayı zorlaştıran diğer unsurlardır.

¹ Söz konusu tezin künyesi: Emel Soyer, XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2007.

² Bu konu hakkında tafsilatlı bilgi için bkz. Mübahat S.Kütükoğlu, Osmanlı Belgeleri'nin Dili (Diplomatik), Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı Yayınları, İstanbul 1998, s.99-124.

2.4.1.3. Dil özellikleri

78 Numaralı Mühimme Defteri dil özellikleri açısından incelendiğinde sade ve anlaşılabilir bir Türkçeye yazıldığı görülmektedir. Fakat hükümlerin hemen hemen tamamında cümlelerin aşırı uzun olması anlam karmaşasına yol açabilmektedir.

2.4.1.4. Tarihler

Defterin başında yer alan “min evâ’il-i Rebiü’l-evvel sene 1018 ilâ evâhir-i Zilhicce sene 1018, 78” ifadesinden anlaşıldığına göre tez konusu defter, 1018 senesi Rebiü’l-evvel ayının ilk on günü ile Zilhicce ayının son on günü arasında yazılan hükümleri kapsamaktadır. Bu zaman dilimi 4-13 Haziran 1609 ile 25-15 Mart 1610 tarihleri arasına tekabül etmektedir¹. Söz konusu hükümler kronolojik sıraya göre yazılmamıştır.

Divanın toplandığı veya hükümlerin deftere geçirildiği günü belirten tarihlerde genellikle gün ve yıl rakamla, ay ve gün adları ise Arapça yazılmıştır fakat yılın Arapça yazıldığı istisnaî tarihler de mevcuttur (s.51). Gün adının son harfi satır sonuna kadar uzatılmıştır.

2.4.2. Muhteva Özellikleri

78 Numaralı Mühimme Defteri’nde yer alan Anadolu Eyaleti’ne ait toplam 375 hüküm² muhtevalarına göre genel olarak eşkıyalık hareketleri, idarî-malî konular, vakıflar ve seferler olmak üzere dört ana başlıkta toplanabilir.

Çalışma konusu hükümlerin büyük bir kısmını teşkil eden eşkıyalık hareketleri kapsamında Celâlî, levend, suhte taifeleri ve sair eşkıya tarafından işlenen şekâvet, yağma, katl, zulüm, yol kesme, ev basma, salgın salma gibi doğrudan eşkıyalıkla ilgili hükümlerin yanı sıra ehl-i örf ve ehl-i şer zümrelerinin zulümleri de ele alınmıştır. Bu bağlamda ehl-i örf zümresinin devre çıkması, muhtelif adlar altında akçe toplaması gibi zulüm addedilen uygulamaları ve eşkıya ile müttefik olup ev basması, yağma yapması, azledilmişken başka zümreye geçip zulümlerine

¹ <http://www.ttk.gov.tr/index.php?Page=Sayfa&No=385> (Erişim Tarihi: 07.11.2015). Tezde geçen hicri tarihler Türk Tarih Kurumu’nun internet sitesinde yer alan tarih çevirme kılavuzu vasıtasıyla milâdi tarihe çevrilmiş olup bundan sonraki tarihler için site adresi verilmeyecektir.

² Bu sayıya kazaların isim benzerliği dolayısıyla hangi sancağa gönderildiği tam olarak tespit edilemeyen ve muhtelif sebeplerle nereye gönderildiği okunamayan bazı hükümlerin dâhil olmadığı ifade edilmelidir.

devam etmesi, ehl-i şer zümresinin ehl-i örf ile birlikte devre çıkıp köylere konmaları, rüşvet almaları, sahte mühürler kazdırıp sahte siciller yazmaları gibi hususlar zikredilebilir. Bunların dışında Anadolu'da suhte isyanı, ehl-i örften olduğunu iddia eden eşkıyanın reayaya zulmü, eşkıyanın hakkından gelinmesi, eşkıyalık hareketlerine karşı alınan asayiş tedbirleri, asi sancakbeyleri ile ilgili hükümler diğer konu başlıklarının belirleyicisi olmuştur. Ayrıca bölümün sonunda doğrudan eşkıyalık kategorisine girmemekle birlikte adi suçlarla ilgili hükümler de incelenmiştir.

Hükümlerin nicelik bakımından yoğun olduğu diğer konu idarî-malf meselelerle ilgili hükümlerdir. Bu hükümler, ehl-i örfte gelir kaydedilen tereke ve vergilerin gayr-ı kanun zaptı, maktul eşkıya ve müteveffa ehl-i örfün mallarının mîrî hazineye intikali, miras davaları, tayinler, kalpazanlık faaliyetleri konularını hâvidir.

Vakıflarla ilgili hükümler idarecilerin vakıflara yönelik müdahaleleri, mütevellilerin yolsuzlukları, vakıf şartlarına uymama, reayanın vakıflara verdiği zararlar gibi konuları muhtevîdir.

Seferler konusunda ise İran ve Akdeniz seferleri için ordunun iaşe temini, ikmali ve seferler sebebiyle meydana gelen zulümlerle ilgili hükümler yer almaktadır.

Ayrıca av için tazı alınması, sabun işletmelerinin teftişi, ehl-i örfün konaklama meselesi, mîrî ambarların tamir edilmesi, Matbâh-ı Âmire için odun tedariki, muhtelif davalar, surre alayının korunması gibi konuları ihtiva eden, belirli bir başlığa müteallik olmayan hükümler, bu çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır¹. Bazı hükümler, belgenin yazı türü ve sayfanın fiziki durumu sebebiyle okunamamıştır². Defterin sonunda yer alan 30 Eylül 1609 tarihli -Anadolu Eyaleti'ne gönderilen- adâletnâme de daha önce muhtelif çalışmalarda ele alındığından dolayı teze dâhil edilmemiştir.

¹ Bu belgelerin çalışma konusu defterdeki sayfa ve hüküm numaraları şöyledir: s.71, hkm.188 / s.150, hkm.384 / s.271, hkm.717 / s.274, hkm.726 / s.362, hkm.937 / s.363, hkm.937 / s.366, hkm.945 / s.408, hkm.1049 / s.416, hkm.1069 / s.746, hkm.1946 / s.777, hkm.2027 / s.378, hkm.973 / s.599, hkm.1543 / s.464, hkm.1194 / s.570, hkm.1464 / s.637, hkm.1644 / s.659, hkm.1713 / s.669, hkm.1739 / s.708, hkm.1843 / s.770, hkm.2008 / s.865, hkm.3057 / s.906, hkm.4015.

² Söz konusu hükümler şunlardır: s.385, hkm.989 / s.388, hkm.999 / s.446, hkm.1150 / s.554, hkm.1421-1422 / s.742, hkm.1935 / s.876, hkm.3085.

3. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT EŞKİYALIK HAREKETLERİ İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ

3.1. Eşkîya-Eşkîyalık Kavramları ve Mahiyeti

Tarih boyunca hemen hemen tüm devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de eşkıyalık hareketleri her zaman var olmakla birlikte bazı dönemlerde yoğunlaşmıştır. Bu dönemler umumiyetle uzun süren savaşların ve ekonomik krizlerin yaşandığı, nüfusun arttığı, bu nüfusun kanalize edileceği yeni mecralar bulmada yaşanan zorluklar gibi nedenlerle devlet otoritesinin zaafa uğradığının düşünüldüğü dönemler olmuştur. Çalışma konusu defter de dönem itibariyle (1609-1610) Kuyucu Murad Paşa'nın eşkıya tenkili ve I. Ahmed camiinin inşasıyla¹ sembolik olarak isyanların bittiği varsayılan döneme aittir. Fakat hükümlerden anlaşılacağı üzere bu dönemde eşkıyalık hareketleri ve isyanlar son bulmadığı gibi Anadolu Eyaleti'nde henüz azalmış da değildir.

Konuya giriş niteliğindeki bu kısımda eşkıya ve eşkıyalık kavramları, eşkıyalığa uygun mahaller ve mevsimler, eşkıyanın insan kaynakları, amacı, eşkıyalık hareketlerini artıran mühim sebeplerden bahsedildikten sonra ilgili hükümler değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bilindiği üzere eşkıya, kelimesi, "bedbaht, talihsiz, günahkâr, âsi" gibi mânalara gelen şakî kelimesinin çoğuludur. Osmanlı resmî kayıtlarında şaki ve eşkıya terimleriyle beraber Celâlî, suhte, levend, zorba, haramzâde, zulüm taifesi, zaleme taifesi, mücrim taifesi, kara levend gibi sıfatlar da kullanılmıştır. Eşkîyalık ise silahla veya başka bir şekilde zor kullanarak yol kesme, baskın yapma, mala ve cana tecavüz suçlarıyla kamu düzenini veya asayişini ihlâl etmek demektir (Bardakoğlu, 1995). Osmanlıların da dâhil bulunduğu Akdeniz dünyasında özellikle XIV. yüzyıldan itibaren etkisini hissettirmeye başlayan eşkıyalık, XVI. yüzyılda giderek tırmanmış, XVII. yüzyılda ise büyük bir problem haline gelmiştir (İlgürel, 1995).

¹ Kuyucu Murad Paşa'nın büyük çaplı eşkıya tenkili 18 Aralık 1608'de 400 civarında Celâlî bayrağıyla beraber İstanbul'a dönmesiyle sonuçlanmıştır. 9 Eylül 1609'da Sultan Ahmed Camii'nin temeli atılmıştır (Ömer İşbilir, Kuyucu Murad Paşa, DİA, c.26, s.508).

Bir engel olan dağ, aynı zamanda eşkıya için iyi bir sığınaktı (Braudel, 1989: 11). Ayrıca seyrek nüfuslu araziler de genellikle eşkıyayı barındırmaktaydı (White, 2011/2013: 77). Anadolu Eyaleti de dağlık coğrafyası ve önemli yol güzergâhlarıyla eşkıyalık hareketlerine müsait bir ortam teşkil etmekteydi. Mevsimlere bağlı bir olgu olan eşkıyalık, harman zamanı ile beraber artış göstermekte olup soğuk aylarda ve kışın durgunlaşırdı (Uzun, 2006). Eşkıya çetelerinin insan kaynakları ise seferler haricinde boş kalan ücretli askerler, topraksız köylüler, yersiz yurtsuz levendler, suhteler, tımarlarını terk eden sipahiler, vergilerini ödeyemeyen aşiretlerdi (İlgürel, 1995).

Mahiyeti kapsamında ele alındığında Osmanlı Devleti'nde eşkıyalık hareketlerinin ortak bir amaca yönelik olmadığı görülmektedir. Çoğu hadise hırsızlık, katli, yağma, yol kesme gibi şekillerde vuku' bulmuş olup -birkaç istisna haricinde¹- eşkıyanın devlet kurma gibi bir hedefi olmamıştır. Bu isyancıların esas amacı, Osmanlı düzenine dâhil olmak, daha iyi makamlara gelmek için Osmanlılara baskı yapabilecekleri belirli bölgelerde hâkimiyet kurmaktı (Griswold, 1983/2011: 244; Acun, 2002). Belli bir müttefikleri ya da düşmanları, kayda değer bir ideolojileri yoktu (Barkey, 1994/1999: 24). Bu açıdan bakıldığında Osmanlı'da eşkıyalık kavramının toplumsal eşkıyalık, adi eşkıyalık, asil soyguncular gibi -yabancı-tasniflerle örtüşmediği görülmektedir².

Avrupa'da yaşanan fiyat devriminin etkisi, ekonomik kriz, vergilerin artması ve sürekli hale gelmesi sonucu artan tefecilik, reayanın yerini yurdunu terk etmesi, tımar sisteminin bozulması gibi birçok haricî ve dâhilî anâsırın tesirleri neticesinde artan eşkıyalık hareketlerinin (Koç, 2005) esas sebebi konusunda müellifler muhtelif fikirler beyân etmişlerdir. Örneğin Braudel'e (1989: 273) göre eşkıyalık hareketlerinin en mühim sebebi, Akdeniz dünyasında yaşanan ve iktisadî-ictimai pek çok buhranı beraberinde getiren anormal nüfus artışıdır³. Sam White

¹ Suriye bölgesinde bağımsız devlet kurmak amacıyla para bastıran, hutbe okutan, kendini Suriye Krallığı'nın prensi ilan eden Canpolatoğlu, Naima gibi bazı müelliflerce kendisini bağımsız hükümdar olarak kabul eden Karayazıcı bu istisnai Celâlilerdendir. Bu konuda bkz. William J. Griswold, Anadolu'da Büyük İsyân, (çev. Ülkün Tansel), Kırmızı Yayınları, İstanbul 2011; Fatma Acun, "Celâlî İsyânları (1591-1611)", Türkler, c.9, s.695-708; Mücteba İlgürel, "Karayazıcı Abdülhalim", DİA, c.24, s.482-483.

² Osmanlı Devleti'ndeki eşkıyalık hareketlerinin -Eric Hobsbawm'dan mülhem- bu tasniflerden sosyal eşkıyalık çerçevesinde değerlendirildiği bir örnek için bkz. Sabri Yetkin, Ege'de Eşkıyalar, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003,

³ Barkan 1600'lerde Osmanlı nüfusunun 30-35 milyon olduğunu belirtmektedir (Ömer Lütfi Barkan, Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, Türkiyat Mecmuası, c.10, İstanbul 1953, s.20). Braudel ise XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı nüfusunun 16 veya 20 milyon olduğunu iddia

(2011/2013: 23-24), 1600 dolaylarında yaşanan “Küçük Buzul Çağı” adını verdiği iklim hadisesinin kıtlık, isyan ve krizle sonuçlanarak Osmanlı Devleti’ni yıkılmanın eşiğine kadar getirdiğini savunur. Akdağ (1958; 1946) ictimâî sarsıntıların temelinde yatan sebep olarak iktisadî darlığı ön plana çıkarırken bazı yazarlar da uzun savaşlar döneminde idareciler sefere katıldığından eyaletlerde meydana gelen otorite boşluğunu eşkıya gruplarının ortaya çıkmasındaki esas unsur olarak görme temayülündedirler¹. Sosyolojik açıdan bir değerlendirmeye göre ise sosyal hareketlerin kaynağı merkez-çevre kopukluğu, başka bir ifade ile millet-devlet bütünleşmesinin güçlü kılınamamasıdır. Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinde görülen dini-mezhep eğilimli ayaklanmalar kimlik arayışlarını arkasından sürüklemiş, sonraki dönemlerde iktisadî-malî bunalımları bahane ederek iç isyanların patlamasına yol açmıştır (Türkdoğan: 1996). Barkey (1994/1999: 13), Osmanlı Devleti’nin paralı ordular kurup dağıtması sonucu eşkıyalığın yayıldığını iddia etmektedir. Köylü topraksız gençlerin levend olması, devletin onları yeni kurulan silahlı ordulara katması, savaş durumuna göre seferber ya da terhis etmesi, terhis edilen askerlerin eşkıya olarak köylerine dönmeleri neticesinde eşkıyalık, bizzat devlet eliyle yaratılmıştır (Barkey, 1994/1999: 12-13).

Yukarıdaki ifadelerde eşkıyalığın yayılmasında bir ya da birkaç sebep ön plâna çıkarılmış olsa da eşkıyalığa etki derecesi tam olarak bilinemeyen tüm bu sebepler hadiseyin karmaşık arka planını ortaya koymaktadır. Bu minvalde, birlikte ele alınması gereken yukarıdaki âmiller çerçevesinde eşkıyalık, çok boyutlu ictimâî bir problem olarak tanımlanabilir.

Aşağıdaki kısımda 1609-1610 yıllarında Anadolu Eyaleti’nde Celâlî, levend, suhte gibi şakilerin eşkıyalık hareketleri, devletin bu problemle başa çıkma yolları, reyanın eşkıyaya yardım ve yataklık etmesi, ehl-i örften olduğunu iddia edenlerin zulümleri, eşkıyanın hakkından gelinmesi, ehl-i örf ve ehl-i şer zümrelerinin işlediği cürümler, bunlara verilen cezalar, isyancı sancakbeyleri, suhte isyanı ile ilgili hükümler ele alınmıştır.

---

etmektedir (Fernand Braudel, Akdeniz ve Akdeniz Dünyası, cilt II, çev:Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul 1990, s.49).

¹ Bu yazarlara örnek olarak bkz. Faruk Söylemez, “XVIII. Yüzyıl Başlarından XIX. Yüzyıl Ortalarına Kadar Maraş ve Çevresinde Eşkıyalık Hareketleri”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı: 22, Yıl: 2007/1 (s.69-85).

3.2. Celâlî, Levend, Suhte Taifeleri ve Sair Eşkîya Tarafından İşlenen Şekâvet

XVII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde büyük çapta Celâlîlerin türediği devirdir (Uluçay, 1958). Dinî eğilimli ayaklanmaların bir devamı olarak görülen Bozoklu Şeyh Celâl ve 20.000'den fazla müridinin isyanından sonra Osmanoğulları'na karşı isyan edenlere Celâlî adı verilmiştir (Altınay, 1932). Bu tabir zamanla eşkıya anlamında kullanılan bir sıfat haline gelmiştir¹ (İlgürel, 1993). Yine bu anlamda kullanılan levend terimi de çift bozan, yerini yurdunu terk etmiş, başıboş işsiz güçsüz insanları tavsif eder (Cezar, 2013: 135). Toplumdaki konumuna göre bunlara benzer muhtelif adlarla anılan eşkıya taifesi, Kuyucu Murad Paşa'nın 1607-1608 yılları arasındaki Celâlî seferiyle büyük çapta tenkil edilmiştir (İşbilir, 2002a). Fakat bu tedbir kesin çözüm olmamış, eşkıyalık hareketleri devam etmiştir². Nitekim 1609 yılında Anadolu beylerbeyine gönderilen hükümde Celâlî, levend, suhte, sipahi gibi eşkıya taifelerinin bir süre teskin olmuşlar iken bazı yerlerde tekrar zuhur ettikleri bildirilmiş, bunların haklarından gelinmesi emredilmişti (s.11, hkm.27).

Hatta bir eşkıya grubunun diğerini def edeceği düşünülerek Karesi sancağında daha önce silahlı gruplar halinde gezen, haklarından geline suhte taifesine şimdi zuhur eden Celâlî eşkıyasını def etmeleri için ok, yay, tüfek gibi aletler verilmişti. Fakat bu suhte taifesi kara levend ile ittifak edip Müslümanların emred oğullarını kaçırmış, mallarını yağmalamış, reayayı katletmiş, bir sancakta üzerlerine varıldığında diğer sancağa kaçmışlar ve ümera ve kuzat haklarından gelemediğinden fesadları artmıştı. Suhtelerin silahlı gruplar halinde gezdirilmeyip

¹ Fatma Acun, Celâlî İsyanları(1591-1611) adlı makalesinde bu isyanları Osmanlı devlet düzenine karşı başlıca resmi devlet görevlileri tarafından yapılan başkaldırılar olarak nitelendirse de Celâlî tabiri belgelerde sadece bu anlamda kullanılmamış olup Mustafa Akdağ, Orhan Türkdoğan gibi müellifler tarafından da "her sınıftan grubun ayaklanmaları" olarak tavsif edilmiştir. Bkz. Mustafa Akdağ, Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyanları", İstanbul 2009, s.14; Orhan Türkdoğan, "Sosyal Hareketler Olarak Celâlî Ayaklanmaları", Belleten, cilt: LX, sayı:227, Nisan 1996, Ankara, s.421.

² XVI, yüzyıl sonlarından itibaren süregelen eşkıyalık hareketleri sadece Anadolu Eyaleti'nde değil Rum, Karaman, Van, Zülkadriye eyaletlerinde de görülmüştür. Rumeli Eyaleti ise, hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla eşkıyalığın en az olduğu bölgelerden biridir. Bahsedilen bölgelerdeki eşkıyalık hareketleri için bkz. Sam White, Osmanlı'da İsyân İklimi, s.151 vd., Sabri Yetkin, Ege'de Eşkîyalık, s.49 vd., Fahrettin Tızlak, XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısı ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Yukarı Fırat Havzası'nda Eşkîyalık Hareketleri, Belleten, C.LVII, Sayı: 220, s.751-780, Hüseyin Hüsameddin, Amasya Tarihi (Akdağ, 2009: 31'den alıntı), Zafer Esin, Osmanlı Klasik Döneminde Van Gölü Havzasında Yaşanan Ayaklanma Ve Eşkîyalık Hareketleri, Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü.

gezenlerin il erleri tarafından mahkemeye götürülmeleri, yardım edenlerin yakalanması emredilmişti (s.50, hkm.134).

Suhte taifesinin Celâfleri def edeceği düşüncesi ve yerel yöneticilerin ittifak yapan eşkıyanın hakkından gelememesi hususu, hükümde geçen şayan-ı dikkat ifadelerdir. Suhte taifesine ok, yay, tüfek gibi aletler veren devletin bu yanlış politikası reaya üzerindeki zulmü daha da artırmış, merkezî otoriteyi zaafa uğratan etkenlerden biri olmuştu.

Defterde yer alan hükümlerden anlaşıldığına göre Anadolu Eyaleti'nde eşkıyalık faaliyetleri umumiyetle ehl-i şer' ve ehl-i örf taifesine yönelikti. Örneğin Kastamonu'nun Eflani kazasına tâbi Savaş adlı köyünde Necati, Şaban, Abdülgani, Elvan, Yusuf, İbrahim, Topal Ali, Kör Mehmed, Receb, Mustafa (vs.) adlı kişiler eşkıyadan zorbabaşı Osman ile beraber bayram günü Ebuzer adlı kadı'nın evini basmışlardı. Kadıyı hapsedip 500 kuruş, 1 at, 2 katır ve 2 kürklü karacasına el koymuşlar, bununla da yetinmeyip Urgancıoğlu'nun kethüdası İbrahim'i de götürüp nice eşkıya ile birlikte evini tekrar basıp kadıyı 10 gün daha hapsederek 1 at ve 50 kuruşunu almışlardı. Daha sonra yukarıda adı geçen Necati ve diğerleri, Talip ve Satılmış adlı sekbanlar ile Ebuzer adlı kadının evini yeniden basıp mallarını yağmalamışlar ve kendisini de yaralayıp Kızıl Gelin mevkiine götürüp katletmişlerdi. Mahkemeye çağrıldıklarında kaçan şakilerin durumları ayan-ı vilayetten sorulduğunda Necati, Şaban ve Abdülgani'nin kadı Ebuzer ile husumet içinde oldukları beyan edildiğinden olay yerinde davalarının görülmesi emredilmişti (s.80, hkm.210).

Eşkıyalık hareketlerinin yaygınlaşmasıyla artan ictimâî ahlâkî çöküntü, önemli sorunlardan biriydi¹. Saruhan'da Mustafa b. Yunus adlı şaki, Muslu b. Yakup, Ahmed b. Latif ve Mehmed b. Yusuf adlı yoldaşlarıyla Hasan adlı talebenin yolunu keserek cebren bağlayıp fiil-i şeni işlemişler, mahkemeye götürülüp sual olduğunda iftiharen ikrar etmişlerdi. Ahvalleri Müslümanlardan sorulduğunda

¹ Bu ahlâkî tereddinin giderilmesi için toplumun mânevi yönünün düzeltilmesi, fikir ve zihniyet inkılâbı yapılması gerektiği hususunu ele alan risalelerden Kâtip Çelebi'nin "Düstûr'ül-Amel li-İslahi'l-Halel" adlı eseri hakkında bilgi veren çalışmalar için bkz. Mehmet Ali Erdem, Osmanlı Düzeninde Reform Arayışları ve Kâtip Çelebi, Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2009; Cem Doğan, 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnâme ve Ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi ve Na'îmâ Örnekleri, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, c.6, sayı: 27, Yaz 2013, s.197-214; Coşkun Yılmaz, Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma, Osmanlı, c.4, s.69-81.

Mustafa b. Yunus'un daha önce talebe olduğu, sonradan kendisine Tanrıbilmez lakabını koyup yanına "tüfenkendaz" topladığı ve kadı Mevlana Mehmed'i katli kastıyla yanına gittiği, daima fesad ve şenaat üzere olduğu söylenmişti (s.826, hkm.2152).

Ehl-i örf zümresine yönelik eşkıyalık hareketleriyle ilgili Çankırı beyine gönderilen bir hükümde Dergâh-ı Muallâ müteferrikalarından Memi'nin zeametinden sorumlu olan adamı Mehmed'in eşkıya tarafından taşra çıkarılıp öldürüldüğü ve müteferrikanın mahsulünün yağmalandığı anlatılmıştı (s.85, hkm.223). Bir başka hükümde ise Irla kazasında eşkıyadan İdris'in reaya ve berayanın davarlarını sürüp mallarını yağmaladığından başka 140 sekban ve 130 atlı toplayıp kendisine tâbi Veli, Canpolat, Kavak Ömer, Kulak Osman vs. şakilerle sipahi Hasan'ın evini basıp mallarını yağmaladığından bahsediliyordu (s.94, hkm.251).

Hükümlerde maaile eşkıya olanlara da rastlanılmaktadır. Örneğin, Kastamonu sancağının Ginolu kazasına tâbi Ayaz köyünde sakin olan eşkıyadan Ali, oğulları Mehmed, Receb ve köylüsü Yusuf ile birlikte kapıcı Mustafa'yı alât-ı harble vurup yaralamış, giysilerini ve akçelerini alıp Yusuf'a katlettirmişti. Bu ehl-i fesadların haklarından gelinmesi hususunda daha önce de emir gönderilmesine rağmen himaye edildiklerinden yakalanamamışlardı. Ve aynı konudaki mükerrer hükümlerde ele getirilip mahkeme edilmeleri emredilmişti (s.206, hkm.538 / s.539, hkm.1383).

Reayanın eşkıya olma sebeplerinden biri, geçmişte sanıldığı gibi nüfus artışı değil, paralı asker olarak istihdam fırsatlarının yarattığı çekim gücüydü (İnalçık, 2004: 565). Söz konusu defterde reaya taifesinden olanların sonradan eşkıya olduklarına ve eşkıya başlarıyla birlikte hareket ettiklerine dair pek çok hüküm vardır. Bu konu ile ilgili hükümlerden birinde Çankırı sakinlerinden Hacı Hızır oğlu Mehmed'in ehl-i fesad olduğu, birçok vilayeti tahrip ve insanları katleden eşkıyadan olup muharebede yaralanan Bozbil adıyla bilinen eşkıya reisine yardım ettiğinden dolayı mezbur şahsın mahkeme edilmesi emredilmişti. (s.42, hkm.110¹)

Toprakla uğraşan -sonradan topraksız kalan- reaya haricinde muhtelif meslek gruplarından olanların eşkıyalığa kalkışmaları, mesleği olan birinin neden eşkıya olduğu sorusunu akla getirmekte ve eşkıyalığın sadece işsiz, yersiz yurtsuz

¹ 28 Receb 1018 / 27 Ekim 1609.

şahıslar tarafından yapılan bir faaliyet olmadığını göstermektedir. Barkey'nin (1994/1999: 203) ifadesiyle eşkıyalığın arka planında şahsi ihtirasların, iktidar ve güç sahibi olma arzusunun, şahısların büyük gruplar üzerinde hâkimiyetini güçlendirecek ittifaklar kurma becerisinin yattığı söylenebilir. Birgi'de eşkıyadan olan demirci Mehmed, İbrahim, solak Hüseyin, Karataşlı Kürd, Halayıkoğlu, Ahmed oğlu Hüseyin, Uzun oğlu Ali, Dilsiz oğlu Ahmed, Koca oğlu Hasan, Hacı Hızır oğlu Halil ve diğer kimseler emekli Vezir Hafız Ahmed Paşa'nın hasları reayasının emval ve erzakını yağmalayarak birçoğunu katletmişlerdi (s.171, hkm.442). Aşağıda başka vesilelerle bahsedilen hükümlere göre Saruhan'da kasap Hasan ve kasap Hacıoğlu Mustafa adlı şakilerin de yağma, katl vs. eşkıyalık hareketlerine iştirak etmeleri (s.666, hkm.1732), debbağ Mehmed'in Yusuf adlı şahsın evini basması (s.583, hkm.1498) gibi sosyolojik açıdan incelenmesi gereken hadiseler, meslek sahiplerinin eşkıyalığı konusuna örnek teşkil etmektedir.

Karahisar-ı Sahib sancağında Satuklu(?) kazasında mütemekkin olan Celâî ve ehl-i fesad Bâli, daha önce Mustafa ve Ormankıran adlı şakileri Satuklu kasabasının üzerine gönderip ahalisini katlettirip mallarını yağmalatmış, çoğunun evlerini yaktırmıştı. Oturduğu mahallede bir palanka yapıp yanına bir alay eşkıya toplayarak palanka yakınından gelip geçen yolcuları basıp bazılarını öldürüyor bazılarının mallarını yağmalıyordu. Ayrıca kasaba naibi Müslihüddin'i kendi hevâsına tâbi olmadığı için harp aleti ile yaralaması gibi fesadlarının sonu gelmediğinden yakalanıp mahkeme edilmesi emredilmişti. Ve bu zulümlere maruz kalan reayayı teskin etmek için padişahın "zulüm taifesine ruhsat verildiğine rıza-yı hümayunu olmadığı" belirtilmişti (s.534, hkm.1371¹). Zira devletin amacı meşruiyetini² muhafaza etmek, reayayı kendi yanında tutmak, isyana kalkışmasını (Güneş, 2013: 8-9) önlemektir.

Saruhan sancağının Akhisar kazasında Hüseyin adlı şaki, hevâsına tâbi Mahmud, kasap Hasan, Durmuş, kasap Hacıoğlu Mustafa adlı sekbanlarıyla daima işledikleri yağma ve katl suçlarından başka ekmekçi İsmail adlı şahsın kardeşi Himmet'i katledip kendisinin de ekmeklik 26 kile buğdayını yağmalamıştı (s.666,

¹ 8 Safer 1018 / 13 Mayıs 1609.

² Meşruiyet konusunda kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Ahmet Güneş, Tarih, Tarihçi, Meşruiyet, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı: 17, Yıl: 2005, s.1-48.

hkm.1732). Bu durum eşkıyanın iaşesi meselesi kadar bazı yazarların iddia ettiği gibi iklim şartlarından kaynaklanan yaygın bir kıtlık hadisenin¹ yaşanıp yaşanmadığı sorusunu da akla getirmektedir. İncelenen hükümlerde bu dönemde meydana gelen doğal bir kıtlık ve kuraklık ile ilgili herhangi bir kanıt yoktur. Buğday ve su müzayakası konusundaki iki hükümde Bursa haraç emininin navlun vermemesi sonucu kayıkçıların buğday nakliyatını yapmadığından İstanbul'da buğday sıkıntısı baş gösterdiği (s.348, hkm.902), Seferihisar'ın Altınbağı köyünde kadimden akan çeşmenin suyunun başka çeşme ihdası nedeniyle kesildiğinden bu köyde su müzayakası başladığı (s.427, hkm.1096) ifade edilmiştir. Müzayaka konusundaki son hükümde de eşkıya korkusuyla Ankara'ya yerleşen Büyük Haymana ve Küçük Haymana reayasının Ankara'da kıtlığa sebep oldukları bildirilmiş, çözüm olarak artık eşkıya kalmayıp memleket emniyet içinde olduğundan reayanın kadimi yerlerine gönderilmesi emredilmişti (s.458, hkm.1180). Bu hükümlerde müzayakaların iklimsel nedenlere bağlı olmadığı görülmektedir. Fakat bu durum belirgin iklim değişikliklerinin sebep olduğu kıtlığın eşkıyalık hareketleri ve isyanlar üzerinde etkili olmadığı anlamına gelmemektedir.

Şehirler bazı dönemlerde yoğun olarak eşkıya saldırısına maruz kalırken bazen de bu baskınlardan âzâde olmuşlardır. Örneğin Ankara şehri 1607 yılında eşkıya saldırısına maruz kalmasından sonra vilayet ahali kendi malları ile nefsi-i Ankara'nın etrafına hisar benzeri bir duvar ve 30-40 kadar kule inşa etmişlerdi ve eşkıya zuhur ettiğinde buraya sığınıyorlar, def' olduğunda işlerine dönüyorlardı (Ergenç, 2013: 106). 1609 yılında ise -yukarıdaki hükümde belirtildiği üzere- Ankara'da artık eşkıya kalmamıştı. Şehir, XVI. yüzyılın sonları ile XVII. yüzyıl başlarında 25 bin dolayında toplam nüfusa sahipti. Üretim ve ulaşım teknolojisinin kas gücüne dayandığı bir çağda (Güneş, 2010a: 17) önemli olan bu sayıya eşkıya korkusuyla Ankara'ya yerleşenler de eklenince nüfus daha da artmış, nüfus yoğunluğu ile şehrin çevresindeki tarımsal üretim arasında denge bozulmuş olduğundan müzayaka meydana gelmiş olmalıdır (Ergenç, 2013: 110, 119, 147). Ve bu arz talep dengesizliği fiyatlara da yansımıştır. Sancakta altın 120, tam kuruş

---

¹ Sam White (2011/2013: 240-246), 1596'dan 1606'ya kadar Osmanlı topraklarının son 600 yılın en uzun süren yağışlı evresine girdiğini, 1607-1608'de kuraklığın tekrar ülkeyi vurduğunu, buğday ve koyun fiyatının 1608 yılında beş katına çıktığını, hatta ağırlaşan kıtlık nedeniyle Mısır'da insanların birbirini yediklerini iddia etmektedir. Akdağ da (2009: 71-81) Anadolu'nun "Büyük Kaçgunluk"tan itibaren 15 sene tarihin hiçbir devrinde görmediği bir kıtlık dönemi yaşadığını ifade etmekle birlikte bu kıtlığı iklimsel sebeplerle ilişkilendirmemiştir.

80 ve arslanlı kuruş 70 akçeden fazlaya câri olmuştur. Belirlenen bu fiyat sınırını aşanların haklarından gelinmesi ve isimlerinin yazılıp bildirilmesi emredilmiştir (s.287, hkm.757¹).

Belge sahteciliği de resmî tarikle reayaya zulmetmenin başka bir şekliydi. Bazı şahıslar sahte belge düzenleme, esas belgeleri ele geçirme gibi yöntemlerle kendilerine subaşı, mülâzım, kapıcı, nazır gibi vazifeler tevcih edildiğini iddia ediyorlar ve bir bahane ile akçelerini almak, tımarlı sipahilerin mahsullerine el koymak, kadılara naib olmak, kullarını ayartmak, buğdaylarını çalmak suretiyle ahâli-i vilayete zulmediyorlardı.

Örneğin Bolu'da Ömer, İbrahim ve Osman adlı şahıslar ehl-i örf taifesiyle bir olup Müslümanlara "hilâf-ı vâki nesne isnad edip" akçelerini aldırıyorlar, "erbâb-ı tımarın subaşısı oldukları" bahanesiyle birer tarikle mektuplar ibraz ederek mahsullerine zorla el koyuyorlardı. Daha önce bu konuda tembih edilmeleri hakkında hüküm gönderilmesine rağmen emre itaat etmemişlerdi ve bu defa yakalanıp davalarının görülmesi emredilmişti (s.674, hkm.1751).

Bolu'da ehl-i fesad suhte taifesinden olan Fazlullah adlı şahıs, yoldaşlarının haklarından gelindiğinde tövbe etmiş iken tekrar suhte olup fukaraya zulmetmişti. Bu suhte taifesi de dağıtıldığında bir tarikle mülâzım olmuştu ve her gelen kadiya naiblik yaparak fukaraya eziyet etmeye devam ediyordu. Naiblikten ref' olunması hakkında emr-i şerif sâdır olmasına rağmen itaat etmemişti. Ayrıca eşkıyadan Çalık Murad adlı şaki ile müttefik olup reayadan zulmen 96.000 akçe toplamış, daha sonra Çalık Murad katledildiğinde tüm akçeler kendisine kalmıştı. Zulümleri bununla da bitmemiş, daha önce mîrî kadırga inşası için toplanan akçeyi Memi adlı şahısla harcamıştı. Zulmü def olunmazsa fukaranın çoğunun celâ-yı vatan edeceği bildirildiğinden Fazlullah'ın mahkeme edilmesi emredilmişti (s.885, hkm.4004²)³.

¹ 16 Safer 1018 / 21 Mayıs 1609.

² 13 Rebiü'l-evvel 1018 / 16 Haziran 1609.

³ Bu örnekler haricinde muhtelif eşkıya taifelerinin zulümleriyle ilgili daha pek çok hüküm bulunmasına rağmen hadiselerin birbirine benzer olması nedeniyle diğerlerinin sayfa ve hüküm numaraları burada belirtilecektir: s.12, hkm.30 / s.25.hkm.66 / s.86, hkm.227 / s.93, hkm.248 / s.203, hkm.528 / s.237, hkm.626 / s.275, hkm.728 / s.283, hkm.749 / s.319, hkm.834 / s.330, hkm.859 / s.340, hkm.884 / s.345, hkm.896 / s.354, hkm.915 / s.360, hkm.931-932 / s.371, hkm.957 / s.384, hkm.987 / s.397, hkm.1020 / s.411, hkm.1058 / s.423, hkm.1088 / s.425, hkm.1092 / s.446, hkm.1151 / s.450, hkm.1160 / s.469, hkm.1206 / s.522, hkm.1343-1344 / s.524, hkm.1347 / s.537, hkm.1380 / s.553, hkm.1417 / s.554, hkm.1420 / s.567, hkm.1455 / s.581, hkm.1494 / s.593, hkm.1525 / s.616, hkm.1589 / s.626, hkm.1614 / s.633, hkm.1634 / s.663,

3.2.1. İdareciler ve eşkıya arasındaki muharebeler

XVII. yüzyılda silahlar ve savaş yöntemlerinde ortaya çıkan değişiklikler nedeniyle eşkıya, dev Osmanlı ordularına karşı etkili bir şekilde savaşabilmekteydi (Griswold, 1983/2011: 11). Eşkıya ve devlet arasındaki çatışmalarda pek çok bölgeden toplanıp bir araya gelen eşkıya çeteleri, sancakbeyinin üzerine yürüyor, zorlu mücadeleler vuku' buluyordu. Sâbık Kırşehir sancakbeyi Mahmud'a daha önce sancağındaki eşkıya kaleleri üzerine gitmesi ferman olunmuştu. Keskin, Karaşlı(?), Ahyolu, Kazaklı, Karagözlü gibi pek çok bölgeden gelip toplanan Hüseyin, Kara Ahmed, Divane İsmail, Şarklı Ahmed, Bektaş, Hızır, Boz Mehmed ve kendilerine tâbi 385 civarı eşkıya sancakbeyi Mahmud'un üzerine gelmiş, akşama kadar devam eden cenkte sancakbeyinin 12 adamı katledilmiş, 9 baş atı telef olmuş, kendisi ve adamlarının malları yağmalanmıştı. Bunun üzerine Ankara, Kalecik ve Keskin kadılarına şakilerin yakalanıp mahkeme edilmeleri emredilmişti (s.202, hkm.525). Hükümde geçen "sâbık" ifadesinden de anlaşılacağı üzere sancakbeyi bu başarısızlığından dolayı azledilmiş olmalıdır.

Menteşe sancağında Kuloğlu adıyla bilinen Mustafa adlı şaki, kendisine tâbi Tozkoparan, Kara Halil, Çalık İsmail, Solak Yunus, Koca Ahmed, Yarımbaşoğlu Davud vs. 500 eşkıya ile birlikte reaya ve berayaya zulmettiklerinden Anadolu beylerbeyi Mehmed bunların üzerine gidip cemiyetlerini dağıtmıştı. Fakat firar eden Kuloğlu ve diğer şakiler, üç kadıyı katledip Müslümanların mallarını yağmalamışlar, gemicilerden 800 tüfek cem edip Anadolu beylerbeyinin 50 adamını katletmişlerdi (s.652, hkm.1690). Başka bir hükümde anlatıldığına göre Anadolu beylerbeyi, eşkıyadan Aktaşlı Mustafa, Berduş Halil, Kara Süleyman, Kâtip Bekir vs. 2500 kadar şakiyi 7-8 gün şer'-i şerife davet etmiş ve hiçbirisi itaat etmemişti. Bunun üzerine beylerbeyi Mehmed'e Şeyhli? ovasında cenk etmek üzere olan eşkıyanın hakkından gelmesi emredilmişti (s.850, hkm.3014).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere farklı bölgelerden yüzlerce eşkıyanın bir araya toplanması, dönemin teknolojik yetersizliklerine rağmen (Güneş, 2010b: 9) eşkıyanın güçlü bir teşkilâta ve muhaberât ağına sahip olduğunu göstermektedir.

Daha önceki bir hükümde¹ geçen -eşkiyadan- “Urgancıoğlu'nun kethüdası” ifadesi de teşkilâtlarının varlığına delil teşkil eder. Bir yoruma göre eşkiya arasında Haçova firarileri ve deneyimli askerlerin olması Osmanlı benzeri bir askeri teşkilâtlanmaya ve sancakbeyininkine benzer bir bürokratik yapı kurmalarına imkân vermiştir (Acun, 2002). Eşkiyanın düzenli bir teşkilât yapısına sahip olması, belirli bir amaçları ve ideolojileri olmadığı görüşünün sorgulanmasını gerektirmektedir.

Eşkiya ile devlet güçleri arasında muharebe hazırlıklarına örnek olan başka bir hükümde ifade edildiğine göre eşkiyadan Ağzıyarım ve Keriz adlı şakiler 600-700 atlı ile İskilip'in davarlarını sürmüş, Kızılırmak yakınlarında cemiyet oluşturmuşlardı ve sayıları günden güne artıyordu. Bu durumu haber alan Rum beylerbeyi Ömer, Bolu sancakbeyi ve askerleriyle eşkiyayı ihraç etmek gerektiğini İstanbul'a bildirdiğinden Bolu sancak beyine askerleriyle Rum beylerbeyi Ömer'in yanına gitmesi emredilmişti (s.172, hkm.445). Benzer bir muharebe de Çankırı sancağında yaşanmış, eşkiyadan Bozbil'in palankasına yerleşip reayayı haraca kesen, sığırlarını süren 300'den fazla eşkiyanın bir kısmı Anadolu beylerbeyinin adamı Mustafa tarafından katledilmişti (s.261, hkm.690).

Bu konudaki bir diğer örnekte ise eşkiya taifesi, Bolu yakınında bir kervansarayı muhasara etmişti ve Bolu sancakbeyine il erleri ile eşkiyanın üzerine varması, cenge başlarsa kanları heder olmak üzere haklarından gelinmesi emredilmişti (s.323, hkm.842)². Milas kalesine giren Kılıç Bölükbaşı, Türkmen Ali, Seydi Ali adlı şakiler fesad ve şenaat üzere olduklarından Anadolu beylerbeyine kaleyi yıkması, eşkiya mallarına ganimet olarak el koyması istenmişti (s.154, hkm.395).

3.2.2. Eşkiyaya verilen cezalar

Osmanlı şer'i hukuk sisteminde eşkiyalık, had cezası gerektiren suçlardan biridir. Ayrıca devamlı olarak zulüm ve kötülük yapıp reayanın malını çalan eşkiyaların siyaseten katli³ de mümkündür (Mumcu, 2007: 44-45). Had, toplumun hakkı olarak yerine getirilmesi gerekli, miktar ve keyfiyeti belirli cezai müeyyidedir. Kur'an'da bu

¹ MD, s.80, hkm.210.

² Bu hükümün bir sureti Anadolu beylerbeyine, bir sureti de sol gureba ağası Mehmed Ağa'ya gönderilmiştir.

³ Siyaseten katli, İslâm hükümdarının mutlak otoritesine -ve ta'zir hakkına- dayanarak verdiği en ağır cezadır. Mumcu, “Siyaseten Katli”, s.(giriş kısmı) xix.

grupta dört cezadan bahsedilir. Bunlar, zina edene 100, iffetli kadına zina iftirasında bulunana 80 sopa vurulması ve şahitliğinin kabul edilmemesi, hırsızın elinin kesilmesi, silahlı gasp, yol kesme ve eşkıyalık gibi anarşik suçları işleyenlerin öldürülmesi, asılması, el ve ayaklarının çapraz kesilmesi veya sürgün edilmesi cezalarıdır (Bardakoğlu, 1993).

Hükümlerin hemen hemen hepsinde eşkıyanın hakkından gelinmesi, yani önce mahkeme edilip sonra şer'i hukuka göre gerekenin yapılması emredilmiştir. Bu kapsamda eşkıya, salb ü siyaset, kat'i uzuv, hapis, kısas, diyet, sürgün, kal'a bend, cezire bend gibi cezalara çarptırılmıştır (Uluçay, 1955: 69). Bu cezalar, gerekli görüldüğü durumlarda, özellikle sefer zamanlarında kürek cezasına çevrilmiştir. Örneğin Aydın, Saruhan, Menteşe sancaklarında yakalanan, idam veya uzuvlarının kesilmesi kararlaştırılan eşkıya, denizde gaza ve cihad hizmetinde bulunmak için küreğe konulmak amacıyla Menteşe sancakbeyi Mehmed'in adamlarına teslim edilmişti (s.139, hkm.357)¹.

Anadolu beylerbeyine gönderilen hükümde de baharda deryaya sefere çıkılacağı için "azim Donanma-i Hümâyûn'a müstevfi kürekçi lazım olduğundan" siyaset, hapis veya kat-i uzuv cezalarına çarptırılmış olan eşkıyanın Menteşe sancakbeyi Kapudanzâde Mehmed'in çektiri kadırgasına irsal edilmesi emredilmişti (s.774, hkm.2019).

3.3. Ehl-i Örf Zümresinin Reaya ve Berayaya Zulmü

3.3.1. Devre çıkma, reayadan muhtelif adlar altında akçe alma

Ehl-i örfün yolsuzluklarına meşru bir zemin kazandıran en yaygın uygulama devre çıkma idi. Taşrada görev yapan beylerbeyi, sancakbeyi ve bunların adamları, tımar ve zeamet sahipleri, subaşı, has voyvodaları gibi idari görevlilerin asayişini sağlamak, merkezden gelen emirleri yerine getirmek ve teftişte bulunmak amacıyla kendi idari bölgelerini dolaşmalarına devre çıkma adı verilirdi (Emecen, 1994). Kalabalık maiyetleriyle devre çıkan ehl-i örf zümresi, yem-yemek bakımından reayaya yük olduğu yetmezmiş gibi genel olarak tekâlif-i şakka adı

¹ Bu hükümün bir sureti Hüdavendigâr beyine gönderilmiştir.

verilen selamlık, kaftanbaha, cerime, cizye gibi kanunsuz veya kanuna aykırı miktarda vergiler toplamaktaydı (Uluçay, 1955: 37).

Ehl-i örfün bu ve benzeri şekillerde kanunî kisve altında gelirlerini artırma yolları aramaları, köylü üzerinde dayanılması güç bir etki yaptığı için çiftçilik koşulları ağırlaşmış, bu yüzden raiyyetin köyünü terk etme eğilimi artmıştı (Akdağ, 1999: s.317).

Menteşe'de sancakbeyi müsellimi 200 atlı ile devre çıkıp köy köy gezerek reayanın yem ve yemeklerini bedava alıyor, selamlık akçesi topluyor ve bazı adamlarına kışlak diye köy veriyordu. Ayrıca reayaya odun ve saman satıp zulmediyordu. Müsellimin ziyade atlı ile devre çıkmayıp kimseden bedava yem ve yemek almaması, gerektiğinde 3-4 atlı ile devre çıkması konusunda tembihlenmesi, bu konuda gönderilen adaletname mücebince amel edilmesi istenmişti (s.140, hkm.360). 78 Numaralı Mühimme Defteri'nin sonunda yer alan bu adaletnamede ehl-i fesadı yakalamaktan başka hususlarda idarecilerin devre çıkması, hilâf-ı şer akçe toplamaları yasaklanmış, birinin şikâyeti veya herhangi bir suç dolayısıyla devre çıkmak gerektiğinde voyvodaların üç-dört atlı ile gitmesi gibi konularda beylerbeyi, sancakbeyi ve kadılara hitaben bir dizi tembihte bulunulmuştu (s.897-898, hkm.4012).

Fakat sancakbeyleri bu ikazlara aldırmıyor, maiyetleriyle beraber usulsüz icraatlarını sürdürüyor, serbest bölgelere dahi devre çıkıyorlardı. Bolu sancakbeyi, çoğu köyü serbest olan Mudurnu kazası ile alâkası olmamasına rağmen her sene kethüdayeri, voyvodası ve subaşlarıyla sancak devrine çıkıyor, reayanın hiç günahları yokken cerime adı altında akçelerini alıyordu. Ayrıca Bolu sâkinlerinden müteferrika Mehmed de sipahileri subaşı tayin ederek reayaya zulmediyordu. Reayanın rencide edilmemesi, emr-i şerife itaat etmeyenlerin isimlerinin yazılıp arz edilmesi istenmişti (s.329, hkm.856).

Bu konuda bir diğer örnek ise Hüdavendigâr sancakbeyi Derviş'in subaşlarıyla devre çıkıp selamlık akçesi alması ve fazla sekban toplayıp reayaya zulmetmesi ile ilgiliydi. Cevabi hükümde ise sekban taifesi, sancakbeyi ve subaşların devre çıkıp selamlık almalarının yasaklandığı ve bundan sonra asla reayaya bu şekilde zulmedilmemesi gerektiği bildiriliyordu. (s.448, hkm.1155)

Akhisar'a tâbi kasaba ve köylerde sancakbeyi subaşları ve kethüdayerilerinin 15-20 atlı ile konup reayadan bedava yem, yemek, kuzu, tavuk gibi gıda malzemelerinin yanı sıra cizye, selamlık, kaftanbaha akçesi diye herkesten beşer onar kuruş aldıkları payitahta bildirilmişti fakat gelen cevap sadece tembih edilmeleri konusundaydı (s.482, hkm.1235).

Bolu'da sancakbeyi subaşları ve voyvodaların köylere konması ile ilgili bir diğer örnekte reayanın yem, yemek ve koyunlarına el koymaları nedeniyle lazım olan şeyleri narh-ı ruzi üzerinden kendi istekleriyle satanlardan akçeleriyle almaları konusunda ikaz edilmişlerdi. (s.678, hkm.1761¹)

Yine Menteşe'de Hacı Çavuş oğlu Mustafa Çavuş, İstanbul'da müsellim tayin etmekle görevli iken müsellim olduğunu iddia ederek kaza kaza devre çıkıyordu ve geçen ay reayadan topladığı 10 yükten fazla akçeyi kadıya vermemişti (s.250, hkm.658).

3.3.2. Ehl-i örfün eşkıyalığı

Ehl-i örf zümresi, görevini kötüye kullanarak reayaya zulmettiği gibi alenen eşkıya ile müttelik olarak, azledilmişken bir şekilde başka bir idari zümreye geçerek, ehl-i şer'in işlerine karışarak, reayanın köylerini ve evlerini basarak ve eşkıyaya baş olup yağma yaparak eziyetlerine devam ediyordu.

Günyüzü'nde sâkin olan sipahi Kartal Ahmed adlı şaki, Rumeli'de Üsküp tarafından üç yıl önce 1000 eşkıya ile Gelibolu İskelesi'nden Kütahya tarafına gelirken yol üzerindeki vilayetlerde nice Müslümanların evlerini yakmış, mallarını yağmalamış ve ahalisini dağıtmıştı. Ayrıca Tavail eşkıyası ile birlikte Kastamonu üzerine gittiklerinde reayanın evlerini basıp ehl-i iyallerini kaçırmışlar, Taşköprü ve Devrekâni kazalarının öküz ve ineklerini sürmüşler, Nasuh adlı cebecinin çiftlik ve mallarını gasp edip kendisini 20-30 yerden hançerle yaraladıktan sonra başını kesmişlerdi. Bunun gibi zulümlerinin nihayeti olmadığından Günyüzü kadısına gönderilen hükümde şakilerin yakalanıp mahkeme edilmeleri ve hak sahiplerinin haklarının alınması emredilmişti (s.16, hkm.41²).

¹ 2 Rebiü'l-âhir 1018 / 5 Temmuz 1609.

² 3 Şaban 1018 / 1 Kasım 1609.

Defterde ehl-i örfün reayaya zulmü ile ilgili hükümler en çok Kastamonu'ya gönderilmiştir. Hükümlerde yer alan ifadeye göre bu taifenin şekâveti Kastamonu sancakbeyi Ahmed'in ihmâlinden(?) kaynaklanmaktaydı.

Örneğin Kastamonu sancakbeyi Ahmed'e gönderilen bir hükümde anlatıldığına göre Ginolu kazasında mütemekkin olup daha önce yeniçeri iken şaki ve haramzâde olduğu için ulufesi kesilen Hacı Mustafa bir tarikle Dergâh-ı Muallâ kapıcılarına katılarak ahâli-i vilâyete zulmetmeye devam ettiğinden yakalanarak mahkeme olunması emredilmişti. Fakat firar edip reayanın kullarını ayartmaya, buğdaylarını çalmaya devam ediyordu. Ve hakkında şerle lazım gelenin icra edilmesi hususunda defaatle emr-i şerif gönderilmişti. (s.150, hkm.386/s.765, hkm.1996)

Kastamonu'da Ahmed adlı hisareri, beylerin, kadıların ve naiblerin yanına gidip işlerine karışıp, Müslümanları gamzederek nice akçelerini aldırıyordu ve Mehmed adlı sipahinin babasından ve amcasından kalan çiftliği zapt etmişti (s.214, hkm.560). Kastamonu Taşköprü'de 2700 akçe tımarı olan Mustafa, yanına ehl-i fesad toplayarak köyleri basıp reayanın mallarını yağmalamış, tımarının alınıp hakkından gelinmesi ferman olunup tımarı Abdi adlı şahsa verilmiş fakat kendisinin yakalanamaması nedeniyle bu hususta ikinci bir emir gönderilmişti (s.248, hkm.653¹).

Bu sancakta vuku' bulan ilginç bir başka hadise şöyleydi: Kastamonu'da 20-30 yıldan beri eminlerden iltizam ile bac-ı bazar vb. gelirleri alan Mehmed adlı şahıs, ahalinin otlakta gezen koyun ve keçilerini kendininkilere ilhak ediyor, hayvanlarını isteyenlerden saman yedirdiğini bahane ederek para almadan vermiyordu. Ayrıca bazı kimseler başka diyara gittiğinde birkaç gün geçmeden "fevt olmuştur" diye mallarına el koyuyor, sahibi geldiğinde bazen inkâr ediyor, bazen mîrîye teslim ettiğini iddia ederek vermiyordu. Mahkemeye çağrıldığında davanın müfettiş huzurunda görülmesi için elinde emir olduğunu söyleyerek "nice seneden kalmış tuğrasız emr-i şerif" ibraz ediyordu. Daha önce bunun gibi meselelere karışmaması için defaatle emr-i şerif gönderilmesine rağmen itaat etmediğinden yakalanıp mahkeme edilmesi konusunda tekrar emir verilmişti (s.856, gkm.3031).

¹ 5 Cemaziye'l-âhir 1018 / 5 Eylül 1609.

Yine Kastomunu sancağının Boyabad kazasında eşkıya olan sipahi Mehmed'in envai teaddisinden başka ahalinin ev ve ambarlarını yakması (s.594, hkm.1529), Urgancıoğlu'na tâbi olan sekbanların, reayanın mallarını zorla alması (s.778,hkm.2029), sekbanbaşı Pehlivan Mehmed'in -namıdiğer Urgancıoğlu'nun-yanındaki sekbanlarla birlikte sefere giden yeniçeri ve sipahilerin evlerini basmaları (s.858, hkm.3036), daha önce Kastamonu'ya mütevellî olup ahalinin mallarını yağmalayan Celâlî Kâfir Ahmed'in kardeşi, Kalenderoğlu ve Kara Said ile vilayeti tahrib eden Tahsin (?) adlı şakinin de kayını olan Kara Hacıoğlu sipahi Mustafa'nın 10 yıldan fazladır sefere gitmeyip reaya zulmetmesi(s.374, hkm.963¹), sipahi Halil'in kadıyı dövüp mallarını yağmalaması (s.374, hkm.964) gibi hükümler bu sancakta ehl-i örf zulmünün yaygınlığını gösteren hükümlerdir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere Kastamonu'da sipahi, yeniçeri, cebeci, topçu vs. ehl-i örf taifesinin zulümleri artınca devlet, sancakbeyini ikaz etmeyi gerekli görmüştü. Bu hususta sabık Anadolu beylerbeyi olup şimdi Kastamonu sancakbeyi olan Ahmed, "İmdi bir vilayete hâkim nasb olunmaktan murad defî mezalim etmektir. Sen ki mir-i miran müşarün ileyhsin, umurdide, kârgüzar ve dindar olduğun ecilden liva-i mezbur ber vech-i arpalık sana tevcih olundu. Reaya ve berayanın üzerlerinden mezalimi def eylemen lazım iken ihmal-ü müsahele üzere olduğun ecilden mesul olmuşsundur..." cümleleriyle ikaz edilmiştir (s.725, hkm.1889). Kastamonu sancakbeyi Ahmed'in sancağında yaşanan tüm zulümlere rağmen sadece ikaz edilmesi, bu dönem risale yazarlarının askeri zümrenin sık sık azledildikleri iddialarına muhalif bir örnektir.

Ankara ve kazalarına gönderilen bir hükümde Vezir-i Âzam Murad Paşa'nın haslarından Samöz(?), Çataklı, Uzunoba, Boğazköy vs. karyelerin reayası meclis-i şer'e gidip şimdiye kadar vezirin voyvodalarından başka kimse köylerine dahl etmemiş iken, Aksaray sancakbeyi Ali'nin, bölükbaşısını 70 atlı ile köylerine gönderdiğini, 1850 kuruşlarını ve 100'er kuruşluk iki kısraklarını aldıklarını, 24 baş öküzlerini boğazladıklarını anlatmışlardı. Ayrıca sancakbeyinin bizzat kendisi yanına eşkıya toplayarak 300 atlı ile köylerine konmuş bedava yem, yemek, koyun, kuzu ve erzaklarını alıp salgın salmıştı. Bunun üzerine vezire ait hasların

¹ 18 Zilkâde 1018 / 2 Şubat 1610.

serbest olduğu, sancakbeyi, subaşı ve sair kimselerin dahl etmesinin caiz olmadığı bildirilmişti (s.854, hkm.3025).

Bursa'ya gönderilen bir hüküme göre sâbık Karesi sancakbeyi Hamza hevâsına tâbi 80 nefer atlı ile Ayazmend kazasında yörük taifesinden Hacı Veli, kardeşi Mustafa, Ramazan, Süleyman, Mehmed, Seydi Ali ve sair nice şahısların evlerini basıp 150 baş kara sığırlarını, 80 baş at ve yundlarını, 93 yük akçelerini, esbab ve aletlerini yağmaladığından mahkeme edilmesi emredilmişti (s.879, hkm.3090). Manyas Bölceağaç köyünden Kapıcı Mahmud'un mektubuna göre mezbur Hamza, Hüseyin adlı bir şahsın da akçelerini ve mallarını yağmalamıştı ve İstanbul'a gönderilmesi emrediliyordu (s.823, hkm.2143)¹.

Ehl-i örfün eşkıyalık hareketlerine sadece karada değil denizde de rastlanmaktaydı. Menteşe'de Bodrum Kalesi'nde mütemekkin Dergâh-ı Muallâ çavuşlarından Hacı Çavuş oğlu Mustafa Çavuş, birkaç yüz eşkıyaya baş olup denizde ve karada nice Müslümanların yollarını kesip mallarını yağmalıyor, birçoğunu da öldürüyordu. Müslümanların çoğu bu şakinin fesadından dolayı celâyı vatan etmişlerdi. (s.250, hkm.658)

Eşkıya reislerinin ortadan kaldırılması, maiyetindeki eşkıyanın da dağılıp yok olacağı anlamına gelmiyor, bunlar genellikle başka eşkıya zümrelerine dâhil oluyordu. Hüdavendigâr sancağında Tarhala kazasına tâbi Fıratlı köyünde tımara mutasarrıf olan Abdullah, geçen sene Kalenderoğlu, Kara Said ve Tavi'l'in kardeşi Sefer'in yanında zorba başı olduğu gibi bu defa da Tarhala kazasında zuhur eden Halife Mustafa adlı şakinin yanında zorba başı olmuştu. Halife Mustafa'nın hakkından gelindikten sonra mezbur Abdullah firar edip yanına nice eşkıya toplayıp fesad ve şenaatine devam ediyordu. Hakkından gelinmesi lazım olduğundan gereğinin yapılması emredilmişti. (s.256, hkm.673)

Saruhan'da bir şekilde iltizama nazır olan Hamza ve Hüseyin 140 sekban ile Gördes'e bağlı bazı köylerin ahalisinin evini basarak bedava yem ve yemeklerini almışlar, koyun, öküz ve sığırlarını sürmüşlerdi. Birkaç kişiyi hapsedip başka kazaya götürerek 5000 akçelerini aldıklarından başka kadimden Defter-i Hâkânî'de kayıtlı samancı köylerine de konup reayadan zorla 30.000 akçe almışlardı. Ve bu

¹1843 numaralı hüküm Eski Karesi beyi olan Bekir'in oğlu Hamza'nın mahkeme edilmek için acilen İstanbul'a gönderilmesi ile ilgilidir.

hususlarla ilgili iki hükümde mahkeme edilmeleri emredilmişti (s.370, hkm.954¹-955).

Reaya, eşkiyadan korunmak için hisar ve palanka inşa ederken ehl-i örf eşkiyası ve sair eşkiya da reayanın mallarını yağmalamak, resmî görevlilerden saklanmak gibi amaçlarla hisar inşa etmekteydi. Anadolu beylerbeyi ve Hamid sancakbeyine gönderilen bir hükümde Ulaş, Barış, İslam ve Süleyman adlı sekbanlar ile Mustafa adlı yeniçerinin Mehmed Çavuş'un evini basarak hatununu katledip mallarını yağmaladığından başka Kuzuca (Kuzca) köyünde hisar inşa edip reaya ve berayaya dahi zulmettiğinden yakalanıp toprak kadıları marifetiyle mahkeme olunması emredilmişti (s.676, hkm.1757).

Sâbık Teke sancağı beyi Ahmed'in oğlu Mehmed Çavuş, yanına 1000 eşkiya ve sekban toplayıp Teke'deki köylerin üzerine gidip bedava yem, yemek, koyun ve kuzularını aldıklarından başka mallarını ve erzaklarını yağmalayıp üçer dörder yüz kuruşlarını da almışlardı. Sâbık Teke beyi İbrahim'i de katletmişlerdi. Ayrıca Teke beyinin haslarından toplanan akçeye el koymaları gibi suçları nedeniyle mahkeme edilmeleri istenmişti (s.524, hkm.1348).

Ehl-i örfün reaya ve berayaya zulmü ile ilgili bu hükümlerin aksine bazen de ehl-i örfte suçsuz yere eşkiyalık suçu isnat edilebiliyordu. Örneğin kendi halinde bir sipahi olan, eşkiya istilası nedeniyle başka bir yere göç eden Mustafa, tehlike geçince kasabasına dönmek istediğinde eşkiya olmakla itham edilmişti. Ve durumun âyân-ı vilâyetten sorulması kararlaştırılmıştı (s.66, hkm.178)

Bursa'da daha önce (70-80 yeniçeri ile beraber Kalenderoğlu'nun def'i gibi) eşkiya muharebelerinde bulunan Ali adlı yeniçeri, eşkiya def' edildikten sonra beylerbeyi ve bazı kimseler tarafından daha önce ehl-i fesad olmakla suçlanmıştı. Bu konuda gönderilen hükümde yeniçeri Ali'nin rencide edilmemesi emredilmişti (s.380, hkm.979). Yine başka bir örnekte Çankırı'da kendi halinde olan sipahi Mehmed, üç senedir sefere memur olup gitmeyenler tarafından Celâlî ile gezmekle itham ediliyordu (s.849, hkm.3012).

---

¹ 28 Şevvâl 1018 / 24 Ocak 1610.

Burada verilen örnekler haricinde söz konusu defterde ehl-i örfün ve daha önce ehl-i örf taifesinden olup sonradan eşkıya olanların reaya ve berayaya zulümleri ile ilgili birçok hüküm mevcuttur¹.

3.3.3. Eşkıyalık yapan ehl-i örfe verilen cezalar

Reayanın mallarını yağmalayıp adam öldüren, eşkıyadan oldukları anlaşılan ehl-i örf mensuplarına, ulufelerinin kesilmesi, bağlı oldukları zümreden ihraç edilmeleri, siyaset ve sürgün cezaları verilmekteydi. Bu konudaki hükümler şunlardır:

İnegöl'de İlyas Beyoğlu adıyla bilinen 13. cemaatte yevmi 9 akçe ulufeye mutasarrıf olan İlyas adlı yeniçerinin, reaya ve berayanın mallarını yağmalayıp adam öldürdüğü güvenilir kimselerin şehadetiyle kesinleştiğinden ulufesi ve mezbur zümre ile alakasının kesilip yakalanması konusunda yeniçeri ağası Mehmed tarafından mühürlü mektup verilmiş, mektup gereğince yakalanıp mahkeme edilmesi emredilmişti (s.335, hkm.869). Anadolu beylerbeyine ve İnegöl kadısına gönderilen başka bir hükümden bu şakinin yakalanarak öldürüldüğü anlaşılmaktadır (s.668, hkm.1737²).

Yine Bursa'da 55. bölükte yevmi 8 akçe ulufesi olan Mustafa b. Ali ve 28 akçe ulufesi olan Mehmed ve Piri adlı yeniçerilerin de eşkıyadan oldukları gerekçesiyle dirlikleri kesilip yeniçeri zümresinden ihraç olunmuşlardı. (s.354, hkm.916)

Bu husustaki diğer hükümler ise daha önce silahtar zümresinden olan eşkıya Abdi'nin ve sipahi taifesinden Haydar'ın ulufesinin kesilmesi hakkındaydı. (s.836, hkm.2179/s.166, hkm.426³)

Eşkıyalık yapan ehl-i örfe verilen cezalardan biri de sürgün cezasıydı. -Daha önce de bir vesile ile ele alındığı üzere- Kastamonu'nun Ginolu kazasından kapıcı Mustafa ve oğulları şaki ve ehl-i fesad oldukları gerekçesiyle ulufesi kesilip Kıbrıs'a sürülmeleri hakkında emr-i şerif verilmişti (s.764, hkm.1992).

¹ Konuyla ilgili mükerrer hükümler çalışmada tek tek ele alınmayıp sayfa ve hüküm numaraları verilmele iktifa edilecektir. (s.10 hkm. 24, s.74, hkm.195 / s.105, hkm.278 / s.138, hkm.355 / s.224, hkm.591 / s.241, hkm.636 / s.512, hkm.1314 / s.557, hkm.1431 / s.611, hkm.1578 / s.637, hkm.1643 / s.653, hkm.1693 / s.667, hkm.1736 / s.701, hkm.1820 / s.821, hkm.2139 / s.841, hkm.2193 / s.566, hkm.1453 / s.522, hkm.1342).

² 7 Receb 1018 / 6 Ekim 1609.

³ 22 Rebiü'l-evvel 1018 / 25 Haziran 1609.

3.4. Ehl-i Şer' Zümresinin İşlediği Suçlar ve Verilen Cezalar

Ehl-i şer' zümresi, devletin temelini oluşturan İslam hukukunun ve Yakındoğu kültür çevresinin kadim geleneklerinin kuşaktan kuşağa aktarıcısı ve uygulayıcısıdır. Bu zümrenin bozulması, devletin önemli bir dayanağının yok olması anlamına gelir (Yücel, 1988: 69). XVII. yüzyılda giderek artan yolsuzluk hadiselerine paralel olarak ehl-i şer'in adeta zulüm vasıtası haline getirdiği vazifelerden en önemlisi kadılıktı. Adaletin tevziinden sorumlu olması gereken kadılar, XVII. yüzyılda ekseriyetle bilgisiz ve rüşvet alıcı idi. Rüşvet ve şefaate kadılık alan bu şahıslar beylerbeyi, sancakbeyi, subaşı ve sair zalimlerle birlik olup reayaya zulmederlerdi (Yücel, 1988: 163).

Örneğin İnönü'nün Sükut(?) kazası kadısı İbrahim, sancakbeyi subaşısına reaya üzerine çıkmak için mektupla haber göndermişti. Hasat edilen sürsatın her kilesi başına alamiyye namına 50'şer akçe, menzilhanelerden iki yıllık avâriz diye her bir haneden 600 akçe almıştı ve müfettiş olduğunu iddia ederek reayaya zulmediyordu. Bunun üzerine durumun teftiş edilip mezbur kadının mahkeme edilmesi, fukaranın haklarının alınması, emr-i şerifin ne şekilde yerine getirildiğinin açık bir şekilde yazılıp gönderilmesi emredilmişti (s.58, hkm. 158).

Bolu'da bilfiil kadılık yapan Bayram adlı şahıs hilâf-ı şer'i şerif bir bahane ile reayanın akçelerini alıyordu. Örneğin Ahmed adlı şahıstan 1500, Bayram adlı şahıstan 600, Hızır adlı şahıstan 300, Kara Ömer adlı şahıstan 500 akçe almıştı. Ayrıca reaya ve ehl-i ıyali üzerine konup bedava yem ve yemeklerini almış, tersane harcı adı altında her haneden 48 akçe ve her bir köy başına 2600 akçe toplayıp ziyade fenalıklar etmişti. Bunun üzerine mahkeme edilip hak sahiplerinin hakkı alındıktan sonra üzerine sabit olan malların suret-i sicillerinin İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti (s.746, hkm.1945). Başka bir hükümde de benzer bir hadise yaşanmış, İnönü kadısı Mevlâna Mahmud ahalinin 50.000 akçesini aldığından, davanın mahallinde görülerek reayanın haklarının alınması istenmişti (s.433, hkm.1113).

Kadılar, muhtelif bahanelerle reayanın akçelerini aldirmek, devre çıkmak gibi zulümler haricinde nikâhlı kadınları başkalarına nikâhlamak gibi birçok yolsuzluğa karışıyorlardı. Demirçayırılı kazasının ulema, suleha ve ahalisinin orduya mazhar göndermesi neticesinde İzmir kadısına yazılan hüküme göre Demirçayırılı kadısı

Mehmed, başka bir karyede sâkin iken reayadan bedava yem, yemek ve tavuk almış, ahalinin çoğunu zimmetlerinde akçe olmakla itham ederek zorla akçelerine el koymuştu. Ayrıca akrabasından 6 senelik nikâhlı bir kadını başka birine nikâhlayıp eski kocasının durumu bildiğini iddia ederek ehl-i örfü yakalatıp 5.000 akçesini aldirmek, suhte taifesinin isyanı zamanında kardeşini suhte yapıp Müslümanlara zulmetmek, kadınlara sarkıntılık etmek, iddeti tamamlanmamış kadınlara nikâh kıymak gibi zulümleri haddinden ziyade olduğundan hakkından gelinmesi hususunda ikinci kez emir gönderilmişti (s.262, hkm.693).

Celâlî eşkıyası da kadıların zulümlerine meşruiyet kazandırıyor. Muhtemelen eşkıya ile müttefik olan eski kadılar Celâlî def'i, hisar inşası gibi bahanelerle reayayı soymaktaydı. Nefs-i Manisa reayası, İstanbul'a gönderdiği arz-ı hâlde Manisa'nın sâbık kadılarından Veli, Hüsam ve Durak (?) adlı şahısların Celâlî def'i bahanesiyle kendilerinden 50 yük akçe, üzerlerine Celâlî geldiğinde 6 yük akçe, hisar inşa ettirmek bahanesiyle de 30 yük akçelerini aldıklarını bildirmişlerdi. Ve bu sâbık kadıların akçelerin bir kısmını Celâlîlere verdiklerini, bir kısmını hisar inşasına harcadıklarını, 20 yük akçelerinin de mezburların zimmetinde olduğunu ifade etmişlerdi. Cevabi hükümde durumun teftiş edilip reayanın haklarının alınması emredilmişti (s.852, hkm.3021). Kastamonu'da da sabık kadı Mevlâna Mehmed eşkıya ile birlikte reayanın koyun, kuzu, yem, yemek, bağ ve bahçelerine el koymuştu (s.159, hkm.406).

Ehl-i şer zümresinin reayaya zulüm vasıtası haline getirdiği diğer görev, naiblikti. Kadı, kazasındaki her nahiyeye kendi vekili olarak -nahiyenin vergi gelirlerini peşin para karşılığında naibe satmak suretiyle- bir naib tayin ederdi. Bu çeşit bir iltizamla görevi satın alan naibler verdikleri parayı çıkarmak için kalabalık maiyetleriyle sık sık devre çıkarlar, fazladan muhtelif vergiler toplayarak reayaya zulmederlerdi (İnalçık, 2000a: 107). Örneğin Mihaliçcik kadısı naibi Veli, voyvoda Sefer Çavuş ile bir olup 30'dan fazla atlı ile devre çıkmış, reayadan bedava yem, yemek, koyun, kuzu vs. aldıklarından başka selamlık adı altında sekiz köyden toplam 89.200 akçe almışlardı (s.521, hkm.1341).

Naiblerin genellikle süresiz olarak tayin edilmeleri, kadı tarafından görevden alınamamaları gibi imtiyazları yolsuzluklarını daha da artıyordu. Ancak yetersizlikleri, bilgisizlikleri, yolsuzluğa karışmaları, ehl-i örf ile işbirliği yapmaları

gibi sebeplerle azledilmeleri gerekirken (İpşirli, 2006) genellikle bu suçları işleyen naiblerin görevlerinden alınması hakkında defalarca emir gönderilmesine rağmen naiblik yapmaya devam ediyorlardı. Hatta kendileri hakkında emir getiren şahısların yolunu kesip fermanı ellerinden zorla aldıklarına dair örnekler de mevcuttur. Böyle bir hadise Saruhan'ın Adala kazasında vuku' bulmuştu. İmam-hatip Mehmed her gelen kadiya naib oluyor, ehl-i örf taifesi ile müttefik olup fukaraya zulmediyordu. Bundan başka eşkiya taifesi ile birlikte, mübaşir tayin edilen Saruhan sancakbeyine kendisinin mahkeme edilmesi hakkındaki emr-i şerifi getiren şahısların yolunu kesip ellerinden zorla almıştı. Meclise gelen ahali kararı beklemeye tahammülleri olmadığını, böyle giderse firar edeceklerini bildirmişlerdi. Bunun üzerine mezburun yakalanıp mahkeme edilmesi hakkında tekrar hüküm gönderilmişti (s.93, hkm.249/s.677, hkm.1760). Geleneksel dünyanın ulaşım ve haberleşme şartları düşünüldüğünde (Güneş, 2011: 2) İstanbul'dan gelecek emirlerin haftalarca beklenmesi adaletin tevziini geciktiriyor, bu durum naiblerin zulümlerine devam etmesine zemin hazırlıyor ve sonuçta reayanın zulme dayanacak takati kalmıyordu.

Benzer konulu bir başka örneğe göre Kastamonu'da bazı yaşlı kimseler daima gelen kadılara naib ve ehl-i örf taifesiyle müttefik olup fukaraya zulmediyorlardı. Ve daha önce niyabetten kovulmaları hakkında emir gönderilmesine rağmen mütenebbih olmadıklarından aynı hususta tekrar hüküm gönderilmişti. (s.725, hkm.1890)

Adam öldüren eşkiya naibin, vazifesini kendi suçlarını örtmek için bir vasıta olarak kullandığını gösteren bir örnekte hadisat şu şekilde gelişmişti: Boyabad'da suhte eşkiyasından olan Kara Şaban adlı şaki, Müslümanların mallarını alıp harcıyor, hâlâ danişmend yanına giderek kadılara naib olup reayaya zulmediyor, niyabetten kovulması hakkında defalarca emir gönderilmesine rağmen naiblik yapmaya devam ediyordu. Ayrıca katlettiği şahısların vârisleri dava-yı hak eylediklerinde naib olduğu için vermeyip ehl-i örf gamz ettiğinden başka havass-ı hümâyûn raiyyetlerinden mîrîye ait olan mahsulü voyvodaya zapt ettirmiyordu. Mahkeme edilip niyabetten kovulması hakkında tekrar emir sadır olmuştu (s.202, hkm.526). Suhte eşkiyasının dahi naib olabilmesi bir yana, defalarca emir gönderilmesine rağmen bu şahsın azledilememesi de ilginç bir durumdur.

Gölpazarı'nda sâkin olan naib Mehmed ve muhızrlardan Süleyman ve Davud adlı şahıslar kendi hallerinde olmayıp reayaya zulmediyorlar, erbab-ı tımarın mahsulüne dahi karışıyorlardı. Eğer bunlar niyabetten ve muhızrlıktan kovulmazlarsa reayanın dağılacağı bildirildiğinden cevaben gönderilen hükümde mezburların kovulup haklarından gelinmesi emredilmişti. (s.492, hkm.1257)

Kütahya merkezde naib olan Mevlâna Kasım ahali-i vilâyete zulmettiğinden başka zorba eşkıyanın hevâlarına tâbi oluyordu. Bununla da kalmayıp yeniçeri olup kendi hallerinde olanları yakalatarak üzerlerinde başkalarına ait mal bulunduğu gerekçesiyle cerime adı altında nice akçelerini aldırıyor, vermeye güçleri yetmeyenleri dövdürüp hapsediriyordu. Ve Anadolu beylerbeyine Mevlâna Kasım'ı niyabetten def etmesi, durumu İstanbul'a bildirmesi ve gelecek emre göre hareket etmesi hakkında hüküm gönderilmişti. (s.655, hkm.1699)

Osmanlı Devleti'ni inhitata götüren sürecin etkenlerinden biri olan rüşvet, XVII. yüzyılda hayli yaygınlaşmıştı. Fitne ve fesada, memleketlerin harap olmasına hazinelerin ve malların azalmasına sebep olan rüşvet (Koçibey, 1972: 63) yolsuzluğuna ehl-i örf zümresi gibi ehl-i şer' zümresi de bulaşmıştı. Rüşvet verip mansıp alan kadı, kadı olmadığı gibi rüşvet verdiği için haram işlemiş olur ve alana da haramdır (Kâtip Çelebi, 1993: 100). Bu şekilde kadı olmak için verilen rüşvet, kadı'nın hükmünde rüşvet alacağına delil sayılmaktadır (Mumcu, 1985: 190). Şüphesiz kadı hakkındaki bu cevazlar kadı vekili naibler için de geçerlidir. Sabık bir kadı'nın naib olup davalarda rüşvet almasıyla ilgili bir hüküm şöyleydi:

Kastamonu'da kuzattan Mustafa daima kadılara naib oluyor, dindar olmadığından davaları hak üzere görmeyip rüşvet aldığı tarafın lehine karar veriyordu. Mezbur şahsın ve onun gibilerin niyabet hizmetinde istihdam olunmaması hakkında defalarca emr-i şerif gönderilmesine rağmen Mustafa memnu olmuyordu. Hevâsına tâbi olan kadılara naib olup reayanın işlerine, züema ve erbâb-ı tımarın köylerine, çiftliklerine ve mahsullerine karışmaya, tapu haklarını ele geçirip tartışmalı yerlerin zaptı için mektup gönderip istediği zaman zapt ettirmeye devam ediyordu. Cevabi hükümde şahsın mahkeme edilmesi ve niyabetten kovulması emredilmişti. (s.734, hkm.1914)

Tüm zamanların ortak meselesi sahtecilik¹, Osmanlı Devleti'nin de önemli sorunlarından biriydi. Mansıpların sahte belgelerle ele geçirilmesinden başka sahte mühürler kazdırılıyor ve bu mühürler suret-i sicil ve arz-ı mahzarlarda kullanılmak suretiyle reayadan vergi toplanıyordu. Bu durumu anlatan hüküm şöyleydi: Saruhan'da müderris Alâaddin daima kadıların ve naiblerin yanına gidip davalara karışıyordu. Bazen naib bazen kâtip olup mühürler kazdırıyor, suret-i siciller ve arz-ı mahzarlar peyda ederek reayaya salgınlar salıyordu. Kendisine tâbi olan Mehmed ve Musli adlı şakiler de Müslümanlara zulmediyorlardı. Bu hususta Saruhan beyine gönderilen hükümde mezbur şakilerin ahvallerinin teftiş edilmesi ve fesadları sabitse Kıbrıs'a gönderilmeleri emredilmişti. Kıbrıs'a götürüldüklerine dair Kıbrıs beylerbeyinden alınan mühürlü temessüğün de İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (s.826, hkm.2151).

Reayaya zulmeden naibin naiblikten ref edilmesinin, zulmü engelleyemediğini gösteren örneklerden birinde zalim naib yerine oğlunu getirerek zulmüne devam ediyordu. Menteşe'de 30-40 yıldan beri naib olan Hacı Ali adlı şahıs fukarayı ve reayayı ehl-i örfe gamz edip akçelerini ve mallarını aldırarak zulmediyordu. Niyabetten kovulup ehl-i örfün yanına gitmemesi hakkında defalarca emir gönderilmişti fakat yerine oğlunu naib yaparak reayaya zulmünü daha da artırmıştı. Bundan başka Ali adlı şahsın emred oğlunu hizmetkârlarına çektirip fiil-i şeni ettirmişti. Ahali-i vilâyet, Hacı Ali ve oğlu Süleyman başka diyara sürgün edilmezlerse celâ-yı vatan edeceklerini arz ettiğinden şakilerin suçları şerle sabit olursa nakl-i belde edilmeleri emredilmişti (s.886, hkm.4006²).

Bursa'da bir kişi öldüğünde müderrislerin kimi müddei kimi şahit olup mevtanın malının üçte birini kendilerine vasiyet ettiğini iddia ediyorlardı. Bir şekilde naibleri bu duruma inandırıp üçte bir hisseyi alarak vârislere zulmediyorlardı. Bunun üzerine müderrislerin davalara karışmamaları tembihlenmişti (s.671, hkm.1744).

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere yolsuzluk yapan, reayaya zulmeden ehl-i şer' zümresi, öncelikle ikaz edilmekte daha sonra meslekten men etme ve Kıbrıs'a

¹ Ortaçağda dahi sahte evrak düzenlendiğini, sahte belgelerin bolluğu karşısında şüphenin doğal bir savunma refleksi haline geldiğini ifade eden yabancı bir kaynak için bkz. March Bloch, Tarih'in Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği, (çev: Ali Berktaş), İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s.119-120). Bu kaynağı danışman hocam Prof.Dr.Ahmet Güneş, Tarih Araştırmalarında Usûl dersinde tanıtmıştır. İlgili kısım için bkz. Prof.Dr.Ahmet Güneş, Tarih Araştırmalarında Usûl (I. Dönem Ders Notları), s.32-35.

² 11 Rebiü'l-evvel 1018 / 16 Haziran 1609.

ya da başka bir beldeye sürgün cezası verilmekteydi. Ayrıca hükümlerde geçen “hakkından gelinmesi” ifadesi, çoğu zaman suçluların yakalanıp mahkeme edilmelerini ifade etse de bazen siyaset cezası kastedilmekteydi.

3.4.1. Anadolu Eyaleti’nde suhte isyanı ve isyanın bastırılması

Anadolu’da eşkıya kaynaklarından biri de suhtelerdi. XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar çok geniş topraklar kazanan Osmanlı Devleti’nde medrese bitirenlerin vazife olanakları ve nüfus artışına bağlı olarak çiftbozanlığın da artması medreselerdeki suhte yığılmalarının önemli iki sebebi idi. Levend olmak yerine yerinden yurdundan ayrılıp medreselerde eğitim almayı tercih eden suhteler mezun olunca iş bulamaz hâle geldiler. Zirâ tahsilini bitiren suhtelerin sayısı devletin ihtiyaçlarını hayli aşmıştı (Barkey, 1994/1999: 161; Akdağ, 2009: 146). Medrese talebesi ve mezunlarının artması Osmanlı cemiyetinde medreseliler buhranının patlak vermesi neticesini doğuracaktı (Cezar, 2013: 142). Nitekim bahsedilen saikler işsiz suhteleri eşkıyalığa sevk etmiş, mezbur taife XVII. yüzyıl başlarında da kaos ortamının unsurlarından biri olmayı sürdürmüştü.

Suhte isyanları umumiyetle İstanbul, Bursa, Edirne, Manisa, Amasya, Konya, Kastamonu, Sivas, Kütahya ve Ayıntab gibi medreselerinin bolluğu ile dikkati çeken şehirlerde görülmekteydi (Cezar, 2013: 141). Hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla bu dönemde Anadolu Eyaleti’nde Bolu, Hüdavendigâr, Ankara, Çankırı, Kastamonu, Bursa, Saruhan ve Karesi sancaklarında suhte taifeleri zuhur etmişti. Hatta Bursa ve Karesi civarında ciddi bir suhte isyanı yaşanmış, bu isyan, idareciler ve suhte taifesi arasında küçük çaplı bir muharebe ile sonuçlanmıştı.

Merkezi hükûmet, sancakbeylerini öncelikle suhte taifesinin haklarından gelmeleri konusunda ikaz etmişti: Bolu, Hüdavendigâr, Ankara, Çankırı ve Kastamonu beylerine gönderilen hükümde suhte taifesinin reayaya zulmettiği ve haklarından gelinmezse fesadları günden güne ziyadeleşeceği bildirildiğinden eşkıya ve ehl-i fesad suhte taifesinin yakalanarak şerle haklarından gelinmesi emredilmişti (s.274, hkm.724). Bursa, Biga ve Karesi sancaklarındaki suhte eşkijasının da herhangi bir şekilde haklarından gelinmesi istenmişti (s.799, hkm.2086).

Bu genel ikazlardan sonra korkulan olmuş, Çankırı sancağında, Çerkes kasabasında ve Bursa sancağında Beypazarı mahallindeki suhte taifesinin cemiyet

halinde Bolu'ya gelmek üzere olduğu işitilmişti. "Def ü refleri umur-ı din ü devletten" olduğundan Bolu sancakbeyine bunların üzerine gidip cemiyetlerini dağıtması ve haklarından gelmesi buyrulmuştu (s.303,hkm.791).

Tüm bu emirlere rağmen suhte eşkiyasının Bolu'ya girmesi engellenememiş olmalıydı ki sancakbeyine Bolu'da muhkem bir cemiyet kurup reaya ve berayaya zulmeden suhte taifesinin üzerine sancakta sakin kadı, çavuş, sipah, yeniçeri, züema, erbab-ı tımar ve sair kapı kulu ile varması, cemiyetlerini dağıtıp zarar ve ziyanlarını def etmesi konusunda bir ferman gönderilmişti (s.276, hkm.730). Suhte eşkiyasının cemiyeti dağıtılamadığından veya tekrar zuhur ettiğinden dolayı başka bir hükümde bu emrin geçerli olduğu tekrarlanmıştı(s.526, hkm.1353).

Muhtemelen bu fermanlar sonrasında Bolu sancakbeyi Mehmed, Hisarönü kazasında sakin olan suhte eşkiyasına baş olan Müslihüddin adlı şaki ve yoldaşlarının üzerlerine varıp haklarından gelmişti (s.654, hkm.1696). Ve sancakbeyinin söylemine göre suhte eşkiyasının her nerede cemiyetleri haberini alırsa üzerlerine gidip cemiyetlerini bozarak yakalananların haklarından geldiğinden o civar emniyet içerisindeydi (s.835, hkm.2177). Fakat sancakbeyinin bu iddiasının söylemden öteye geçemediğini ya da başarısının kısa süreli olduğunu suhte eşkiyasına karşı sert tedbirler almak zorunda kaldığı şu hükümden anlıyoruz:

Bolu sancakbeyi suhte eşkiyasının def'i emrine binaen il üzerine çıkıp kendi halinde ilimle meşgul olanları, 4-5 yıldan beri mülazım ve müderris olanları, 7 yaşından büyük mektep oğlancıklarını suhte varsayarak yakalananların kendilerinden, yakalanmayanların akrabasından 15'er ve 25'er bin akçe almış, ehli-i fesad suhte akrabası ve konağı olan evleri basarak yağmalamıştı. Bir taraftan Bolu sancakbeyinin bir taraftan Bolu nazırı Mustafa'nın zulümlerine maruz kalan reaya ve beraya İstanbul'a arz-ı hal göndermişti. Cevaben gelen emirde suhte eşkiyasının tanımı "alât-ı harb ve cemiyet ile gezip reyanın ve berayanın emval ü erzakın garet ve katl-i nüfus eden" şeklinde belirtilerek bunların yakalanması, kendi halinde nice senelerden beri İstanbul, Edirne ve Bursa'daki medreselerde ilim tahsil etmiş olan talebeye müdahale edilmemesi istenmişti. Fakat sancakbeyi bu emre muhalif hareket ettiğinden ikaz tekrarlanmış, alât-ı harb ve cemiyet ile gezen, zekât veya başka adlarla reyanın mallarını alan, katl-i nüfus eden suhte

eşkıyasının yakalanması emredilmişti (s.876, hkm.3083¹). Suhte tanımını yapılırken “kendi halinde nice senelerden beri İstanbul, Edirne ve Bursa’daki medreselerde ilim tahsil etmiş olan talebeye müdahale edilmemesi” ifadesinden her alanda olduğu gibi talebelikte de kadim olmanın ayırt edici bir özellik olduğu, İstanbul, Edirne ve Bursa haricindeki medreselerde okuyanların suhte ittihaz edilmediği anlaşılmaktadır. Nitekim 1613 yılında Anadolu beylerbeyi Tekeli Mehmed Paşa’nın serdarlığında Anadolu Eyaleti’nde geniş çapta bir suhte teftişi yapıldığı sırada eyaletin kadı ve sancakbeylerine yazılan bir yazıya göre İstanbul, Bursa ve Edirne’den başka yerlerdeki talebenin suhte kıyafetinde gezmesi yasaklanmıştı (Cezar, 2013: 146-147)².

Suhte eşkıyasının faaliyetleri Bursa’da da yoğun bir şekilde devam etmekteydi. Sâbık kadılar akrabaları ile birlikte eşkıya toplayarak reayaya zulmediyorlardı. Hüdavendigâr, Karesi ve Biga ahali vilayetlerine suhte eşkıyasını girdirmemek için talağa şart/yemin etmişlerdi. Fakat buna rağmen Nursuz Ali, Suhtebaşı Bâli, kadı Abdullah, eski kadı Mustafa, kayını suhte Mehmed, sâbık kadı Köse İbrahim adlı şakiler 200-300 eşkıya toplayarak Hüdavendigâr’da köy köy gezip salgın salıyorlardı. Fesad üzere olmaları nedeniyle il erleriyle üzerlerine varılıp “kanları heder olmak üzere” haklarından gelinmesi emredilmişti (s.239, hkm.631).

Eşkıya suhtelerin haklarından gelinmesi konusundaki tüm fermanlara rağmen Bursa’da fesad üzere olan bu taife, bazı kişilerin yanına sığındığı için yakalanamıyordu (s.368, hkm.949). Hüdavendigâr beyine gönderilen hükümde, ahali-i memlekete sığınan bu sekban ve suhte eşkıyasının haklarından gelinmesi istenmişti (s.368, hkm.950). Bir başka hükümde etraftan gelip Bursa’ya sığınan bu suhte eşkıyasının haklarından gelinmezse baharda etrafa çıkıp fesad etmelerinin mukarrer olduğu bildirilmişti. Ve daha önce bunların haklarından gelinmesi konusunda gönderilen emirlerin gereği yapılmadığı için bu defa emr-i şerif gider gitmez suhte taifesinin haklarından gelinmesi hususu tekrarlanmış, aksi takdirde bu durumun neticesinin Bursa beyine ve kadısına ait olacağı belirtilmişti (s.373, hkm.961).

¹ 24 Rebiü'l-evvel 1018 / 27 Haziran 1609.

² Medrese talebesine ve medreselere vurulan bu darbenin eğitim sistemi üzerindeki menfi etkisi ayrı bir çalışma konusu olabilecek nitelikte önemli bir husustur. Burada konuyla ilgili nispetinde kısa bir açıklama ile iktifa edilmiştir.

Ehl-i örf ve suhte eşkıyası arasındaki mücadele devam ederken silahlı suhteler kaleye sığınmıştı. Karesi sancakbeyi, İstanbul'a gönderdiği mektubunda Hüdavendigâr ve Karesi sancaklarında cemiyet üzere olan silahlı suhte eşkıyasının üzerlerine gidilmesi konusunda gönderilen emr-i şerif gereği birkaç defa mezburların üzerlerine gidip haklarından gelirken bunların namdarlarından (katl-i nüfus ve garet-i emval üzere olan) Nursuz Ali, Tuzsuz Musa ve Kara Davud adlı şakilerin Hüdavendigâr sancağında Bergama yakınlarında bir kaleye sığındıklarını bildirmişti. Bunun üzerine Hüdavendigâr sancakbeyi ile bir olup kaleye girerek zikrolunan eşkıyayı yakalamaları emredilmişti (s.563, hkm.1445).

Karesi sancağında ise reayanın suhte eşkıyasını koruyup ihtiyaçlarını temin etmesi nedeniyle şakiler yakalanamıyordu. Ahalinin ehl-i örf'e yardım etmeleri konusunda ikaz edilmesi de işe yaramıyordu. Karesi sancakbeyi Mehmed Paşa'nın mektubunda anlattığına göre sancakta suhte taifesi daima isyan üzere olup silahlı gruplar halinde gezerek fukaraya akçeler salıyor, emred oğlanları çekiyor, gelip geçenin yollarını kesiyorlardı. Hükkâm, eşkıya suhte taifesini yakalamak istediğinde resmi görevlilere yardım etmek için şartlanmış olan reaya, tam tersine eşkıya suhteleri evine alıp yemek, akçe ve tüfek verdiklerinden bunların fesadı günden güne artmaktaydı. Cevaben gönderilen hükümde reayanın şartlandığına rızası olmadığını bildiren hükûmet, suhte eşkıyasının ve yardım edenlerin yakalanıp mahkeme edilmelerini emretmişti (s.422, hkm.1084). Eşkıya suhtelerin zulümleri devam ettiğinden Karesi ve Saruhan sancaklarına bu hususta ikinci bir emir gönderilmişti (s.478, hkm.1228)¹. Ve nihayetinde Karesi sancakbeyi sancağındaki suhte eşkıyasının cemiyetlerini dağıtmaya muvaffak olmuş, firar eden şakilerden 3-4 sipahiyi katl edenlerin başlarını İstanbul'a göndermişti (s.565, hkm.1450).

Kütahya'ya tâbi Kula ve yakınında bulunan Timurtaş nahiyesi, Saruhan ve Menteşe sancaklarında da isyan ve tuğyan üzere olan suhte taifesi, ahalinin mallarını yağmalıyor, yollarını kesip katlediyordu. Anadolu beylerbeyine ya kendisinin bizzat gitmesi ya da adamlarının göndererek suhte taifesinin cemiyetlerini dağıtması emredilmişti. Ve bu üç vilayetten (Kütahya, Saruhan, Menteşe) başka yerde cemiyet üzere gezmeleri için kontrol altına alınmaları

¹ 7 Ramazan 1018 / 4 Aralık 1609.

gerektiği belirtilmişti (s.837, hkm.2182). Bu konuda Anadolu Eyaleti'nin tüm sancakbeylerinden defaatle Anadolu beylerbeyine sancaklarındaki asker halkıyla beraber yardım etmeleri istenmişti (s.837, hkm.2183). Bu arada Saruhan sancakbeyi de o civardan suhte eşkiyasını def edip kendi sancağını muhafaza etmekle görevlendirilmişti (s.109, hkm.288).

Suhte isyanları bastırılırken kendi halinde ilim tahsil eden suhtelere de zulmedilebiliyordu. Ayazmend ve Bergama'ya suhte eşkiyasının hakkında gelinmesi için gönderilen emr-i şerif bahanesiyle ehl-i örf zümresi, İsa, Abdurrahman, Alâaddin halife vs. suhteler kendi halinde ilim tahsilinde iken rencide edip mallarına ve giysilerine el koymuştu. Adı geçen suhteler hücrelerinden sıralarına giderken hasımları tarafından bazıları soyulmuş bazıları da katledilmişti. Bunun üzerine kendi halinde olan suhtelere zulmedilmemesi, fakat eşkiya suhtelerden medrese ve hücrelere bunların yanına sığınanların haklarından gelinmesi emredilmişti (s.345, hkm.897)¹.

3.5. Ehl-i Örften Olduğunu İddia Ederek Reayaya Zulmeden Eşkiya

Yeniçeri, çavuş, sipahi, mülazım, silahtar ve dizdar olduklarını iddia eden eşkiya yahut sıradan şahıslardan olup eşkiyalığa kalkışanlar reayaya bedava yem ve yemeklerini almak, evlerini yağmalamak, yakmak, cerime adı altında akçelerini almak, ekinlerinde ve çayırlarında atlarını otlatmak gibi türlü zulümler yapmaktaydı.

Kastamonu Devrekâni sakinlerinden Hacı Abdi oğlu İsmail, daha önce eşkiya başı Kara Hacı adlı suhte ile gezdiğinden bunların haklarından gelinmesi için ferman gönderildiğinde İsmail, yeniçeri olduğunu söyleyerek kazada her hadiseye karışıyordu. Sekban toplayarak eşkiya üzerine çıkma bahanesiyle eşkiyadan Taviil Ali ve diğerleri ile gezip reayadan bedava yem, yemek, koyun, kuzu vs. almaları gibi zulümlerinin nihayeti olmadığından yakalanıp davasının görülmesi emredilmişti (s.182, hkm.472).

Yine Kastamonu'nun Araç kazasına tâbi Serende köyü sakinlerinden Rıdvan adlı şahıs çavuş namına gezip Müslümanların evlerini basıp mallarını yağmalıyor, bekâr kızlarına zorla tasarruf ediyordu. Ayrıca kendi hevâsına tâbi olmayan

¹ Benzer bir hükümde Anadolu beylerbeyine gönderilmiştir, bkz. s.732, hkm.1908.

Müslümanların atlarının ve ineklerinin kuyruklarını kesmek, suçsuz yere cerimelerini aldirmek, ekinlerinde ve çayırlarında atlarını otlatmak gibi pek çok suça iştirak etmişti. Ve mezbur Rıdvan'ın İstanbul'da çavuş defterinde isminin olmadığı Çavuşbaşı Süleyman tarafından tespit edilmişti (s.220, hkm.577¹).

Bolu'da Ulus kazasının Taraklı köyü sakinlerinden olan Mahmud adlı şaki, Abdi adlı oğlunun sipahi olduğu, ulûfesi hazineye kalmak üzere sonra mülazım olduğu bahanesiyle reayaya zulmediyordu. Diğer oğlu Ali ise İbrahim adlı şahsın bâkire kızına ve Müslümanların ailesine zorla tasarruf ediyor, şikâyet etmek isteyenlerin evlerini, bağ ve bahçelerini yakıp mallarını yağmalıyor, korkudan kimse şikâyet edemiyordu. Kaza sakinlerinin tahammüle güçlerinin kalmadığı bildirildiğinden şakilerin yakalanıp davalarının görülmesi emredilmişti (s.226, hkm.596).

Yine Bolu'nun Mudurnu kazasında silahtar geçinen Muhammed oğlu Mustafa adlı şahıs reayaya zulmediyor, cerime adı altında akçelerini alıyordu. Bölük halkı kethüdası olan Mustafa adlı sipahi marifetiyle ahvalinin görülüp teftiş olunması, üzerine sabit olan malların fukaranın hakkı alındıktan sonra İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (s.232, hkm.609).

Hamid sancağında Gölhisar kazasının kale duvarı olmadığından Celâlîlerden korkan bazı kimseler kendi akçeleriyle kale duvarını tamir etmişlerdi. Gölhisar sakinlerinden Bâli adlı şahıs Hamid sancağına mutasarrıf iken katledilen Muslu'nun bu kalenin dizdarlığını kendisine verdiğini iddia ediyordu. Elinde emir, berat ve dizdarlık tımarı dahi yokken kale kapısından gelip geçenin akçe ve giysilerine el koyuyor, istediği kimseleri içeri alıp istemediklerini almıyordu. Nice kimselerin kılıç tımarını zapt etmek, Müslümanları ehl-i örfe gamzetmek gibi suçlarının sonu gelmediğinden durumun teftiş edilip davasının görülmesi emredilmişti (s.771, hkm.2012).

---

¹ 24 Rebiü'l-evvel 1018 / 27 Haziran 1609.

3.6. Reaya ve Berayanın Eşküyaya Muaveneti

Reaya ve beraya doğrudan veya dolaylı olarak, isteyerek veya istemeyerek eşkıyaya yardım etmekteydi. Bu yardımlar, eşkıyanın tüm ihtiyaçlarını temin etmek, ehl-i örf görevlilerini köyelerine sokmamak, eşkıyayı saklamak şeklinde olmaktaydı.

Ahalinin eşkıyaya yardım etmesinin birçok sebebi vardı. Bunların başında ehl-i örf zümresinin kalabalık maiyetleriyle devre çıkmaları, eşkıyanın kendi akrabaları olması ve hükümde geçen ifade ile “başları korkusu” gelmektedir.

Hüdavendigâr reayasından bazılarının cemiyet ederek mirliya voyvodalarının ve adamlarının köyelerine girmelerine izin vermemeleri nedeniyle eşkıya ruhsat buluyor, ev basıp insanları katliyordu. Bu nedenle Hüdavendigâr sancağı kadılarına mirliya voyvodalarını fazla atlı ile reaya üzerine çıkarmamaları emredilmişti (s.25, hkm.65).

Saruhan'da Alaşehir kazası yakınındaki bir kasaba ahalisi zorba eşkıyası ile görüşmekle kalmayıp eşkıya kasabalarına geldiğinde yem, yemek ve tüm ihtiyaçlarını temin ediyordu (s.285, hkm.752¹).

Biga'da suhte eşkıyasının yakalanıp hakkından gelinmesi konusunda ferman sâdır olmuş ve bu taifeyi içlerinde saklamamaları için reaya “ahdlenip” tembihlenmişti. Fakat mezbur şakiler reaya taifesinden kiminin oğlu, kiminin kardeşi olduğundan ahali cemiyet edip saklanmalarına yardım ediyordu. Bu sebeple bir türlü yakalanamayan eşkıya suhtelerin zulmü gittikçe artıyordu. Âyan-ı vilâyetin tavsiyesi üzerine Mehmed Çavuş'un eşkıyayı teftiş için görevlendirilmesi kabul edilmişti (s.638, hkm.1649). Bu örnekte görüldüğü üzere ahalinin eşkıyayı saklama konusundaki dayanışması da eşkıyalığın artma sebeplerinden biridir.

Kütahya'yı daha önce eşkıya taifesi istilâ ettiğinde reayadan ve gayrıdan bazıları başları korkusundan eşkıyanın yanında gezmişlerdi. Şimdi kendi hallerinde, işleriyle meşgul olmalarına rağmen bazı kimseler bunları rencide ve remide ediyor, rencide edilmemeleri, hâlâ eşkıya olanların himaye olunmasından sakınılması emrediliyordu (s.783, hkm.2043).

¹ 13 Safer 1018 / 18 Mayıs 1609.

Reayanın eşkiyadan korunması amacıyla inşa edilen kale ve palankalar, eşkiyayı saklamak için kullanılıyordu: Çankırı sancakbeyi Ali'nin mektubunda anlattığına göre palanka inşa eden bazı nahiyelerin reayası, civardaki eşkiyanın hakkından gelinmesi için adam gönderildiğinde palankalara sığınıyor ve eşkiyaya tabi olanlar palanka kapısını kapatıp ehl-i fesadı ele vermiyorlardı. Bu nedenle reaya ve fukara eşkiya zulmünden kurtulamıyordu. Sancakbeyi Ali, çareyi palanka ahalsinin eşkiyaya yardım etmeyip kale kapısını açmaları hakkında merkezden emir istemekte bulmuştu (s.860, hkm.3040). Sancakbeyi bir nevi reayayı padişaha şikâyet ediyordu. Fakat fermanların gidip gelmesinin haftalarca sürdüğü eski dünyada bu süre zarfında eşkiyalık yayılıyordu. Ulaşım ve teknoloji şartları (Güneş, 2010a: 17) resmi yazışmaları geciktiren, hadiselerle hemen müdahale edilmesini engelleyen önemli bir etkendi.

Karesi sancağının Ayazmend kazasına birkaç ehl-i fesadı yakalamak için voyvoda gönderildiğinde kale dizdarı, kethüdası ve köy sakinleri kaleden 25 sekban ve 30-40 atlı ile çıkıp voyvoda ehl-i fesadları istediğinde vermeyip hileye başvuruyorlardı. Bu sebeple eşkiya ruhsat buluyor, suhte taifesi silahla geziyordu. Şakilerin haklarından gelinmesi ferman olunmuşken kale dizdarının eşkiyaya dâhil olup kalede şakilerle içki içtiği merkeze bildirildiğinden ehl-i fesadın yakalanıp mahkeme edilmeleri emredilmişti (s.798, hkm.2083).

3.7. Eşkiyanın Yakalanıp Hakkından Gelinmesi İle İlgili Hükümler¹ ve Bu Konuda Ehl-i Örfün Taltif Edilmesi

Eşkiyanın yakalanıp hakkından gelinmesi ile ilgili hükümler, genellikle sancakbeyinin izalesi lazım gelen eşkiyayı İstanbul'a bildirmesi ve bu konuda izin istemesi neticesinde sâdır olmaktadır. Ve eşkiyadan birçoğunun haklarından gelinmiş, başları İstanbul'a gönderilmişti.

Menteşe beyi, İstanbul'a gönderdiği mektupta eşkiyadan Muğla kazasından Kılıç Bölükbaşı, Tavi Mustafa, Kâfiroğlu Mehmed ve Küçük Veli, Eskihisar kazasından Ömer, Milas kazasından Osman oğlu Ömer, Arap köyünden Haydar Çavuş oğlu Mehmed vs. şakilerin izaleleri lazım olduğunu belirtmişti ve bunların haklarından gelmesi buyrulmuştu (s.848, hkm.3010). Ve Mentese beyi, bunlardan Mehmed'in

¹ Bu konudaki hükümlerden kasıt, esas itibari ile eşkiyalık hareketlerinin faileri ve niteliği ile ilgili olmayıp doğrudan eşkiyanın haklarından gelinmesi hususundaki emirleri hâvidir.

ve Celâlî taifesinden Kılıç Bölükbaşı, Kara Seydi ve Gâvuroğlu adlı şakilerin hakkından gelip başlarını İstanbul'a göndermişti (s.17, hkm.42¹).

Ehl-i örfün, eşkıyanın hakkından gelme isteğine merkezi hükümet temkinli yaklaşıyor, cevaben gönderilen hükümde bu bahane ile reaya üzerine devre çıkmamaları tembihleniyordu. Saruhan beyi, daha önce eşkıyanın haklarından gelinmesi konusundaki hüküm-i şerif gereğince Kara Mustafa adlı şakinin hakkından geldiği gibi diğer eşkıyanın dahi hakkından gelmek için emr-i şerif rica ediyordu. Bu konuda izin verildiğini bildiren hükümde Saruhan beyine "eşkıyanın hakkından gelmek bahanesi ile reaya üzerine devr etmemesi" tembihinde bulunulmuştu (s.60, hkm.162). Bir başka hükümde ise Kütahya'da Turgutoğulları adıyla tanınan Pirî adlı şakinin yakalanarak Kütahya kalesinde hapsedildiğinin bildirilmesi üzerine hakkından gelinmesi emredilmişti (s.232, hkm.610). Karahisar-ı Sahib sancağına gönderilen bir diğer hükümde ise Karahisar-ı Sahib kalesinde hapsedilen ve yine Turgutoğlu adıyla bilenen (muhtemelen başka bir) şakinin hakkından gelinmesi istenmişti (s.868, hkm.3063).

Teke sancağına mutasarrıf olan Mehmed Paşa uzun zamandan beri fesad ve şenaat üzere olan Dünder, Çalık, Küçük Mehmed, Kâfiroğlu, İsmail, Topal Kadri ve Türkmen adlı şakilerin haklarından gelip başlarını İstanbul'a göndermişti. Anadolu beylerbeyi ile beraber Menteşe, Hamid, Karahisar, Kütahya ve Aydın sancaklarında reaya zulmeden eşkıyayı yakalayıp haklarından gelmesi emredilmişti (s.328, hkm.854). Teke sancakbeyi, eşkıyayı def ettiğini bildirdiği yazıda Dünder'in kethüdası Sefer ve tevâbiinden Arpacıoğlu Mehmed, Receb vs. eşkıyanın da haklarından gelinmesi için emr-i şerif istemişti (s.729, hkm.1899²).

Şakiler her zaman cezalandırılmıyor, payitahta gönderilmeleri de istenebiliyordu. Günyüzü ve Seferihisar kadıları ve kethüdayerilerine gönderilen bir hükümde zorba namında olan Bayram ve Ahmed, tâbilerinden Murad, Osman ve Hızır adlı şakilerin yakalanarak acilen İstanbul'a gönderilmeleri emredilmişti. (s.334, hkm.867) Kütahya'da Abdi ve Seydi Ali adlı zorba başları silahtar İsa ve adamları tarafından yakalanmış ve Kütahya kalesine hapsedilmişlerdi. Bu şakilerin

¹ 29 Cemaziye'l-evvel 1018/30 Ağustos 1609.

² 17 Muharrem 1018 / 22 Nisan 1609.

İstanbul'a gönderilmesi mümkünse gönderilmesi, değilse haklarından gelinmesi emredilmişti (s.666, hkm.1731¹).

Karesi beyi daha önce gönderilen ferman gereği reayaya salgın salan birkaç kişinin haklarından gelip başlarını İstanbul'a göndermişti fakat bu şakilerin başı olan firari Mehmed ve nefsi-i Edremit sâkinlerinden eşkıyadan Kara Fazlı adlı suhtenin haklarından gelmek için emri-i şerif istemişti (s.367, hkm.948).

Konu ile ilgili diğer hükümler Menteşe'de kalelere giren zorba eşkıyasının (s.553, hkm.1418), Saruhan'da eşkıyadan maktul İbrahim'in yoldaşları Halil Çavuş, Köse Ahmed ve Kâtip Memi adlı şakilerin (s.720, hkm.1877), Akşehir'den Kütahya'ya gelen Kızılbaş Hüseyin, Kulak ve Kılıç adlı şakilerin (s.716, hkm.1866), Karesi'de firari zorba başı Mehmed ve nefsi-i Edremit sâkinlerinden eşkıyadan Kara Fazlı adlı suhtenin (s.367, hkm.948), Ankara'da eşkıya palankalarındaki şakilerin (s.195, hkm.504) haklarından gelinmesi hususundaydı. Ayrıca bir başka hükümde ise Hamid sancağında eşkıya ile cemiyet edip reayanın mallarını yağmalayan Abdülgani ve Kara Çavuş adlı şakilerin üzerine bizzat Anadolu beylerbeyinin veya kethüdası ve adamlarının gitmesi emrediliyordu (s.837, hkm.2181²).

78 Numaralı Mühimme Defteri'nde eşkıyanın haklarından gelen ehl-i örfün taltif edildiği hükümlere de rastlanmaktadır. Örneğin Karahisar-ı Sahib sancağı beyi Ali Bey'in sancakta zuhur eden eşkıya ve ehl-i fesadın haklarından gelmesi üzerine gönderilen hükümde merkezi yönetim, memnuniyetini "berhüdar olasin" ifadesiyle belirtmiş ve eşkıyanın hakkından gelmeye devam etmesini emretmişti (s.204, hkm.531³).

Bolu sancakbeyi Mehmed -daha önce bir şekilde bahsedildiği üzere- suhte eşkıyasının haklarından gelmişti. Bu durumu İstanbul'a bildirdiğinde "padişahın hayır duasına mazhar olduğu, sadır olan hatt-ı hümayun mücebince eşkıyanın haklarından gelmekte ve sair din ü devlete layık olan umurda hizmette bulunursa İnşallah-ü Teâlâ hizmetleri mukabelesinde padişahın ihsanına mazhar düşüp akranlarının arasında bir ifraz almasının mukarrer olduğu" cevabını almıştı (s.654, hkm.1696).

¹ Receb 1018 / Ekim 1609.

² 27 Muharrem 1018 / 2 Mayıs 1609.

³ 11 Cemaziye'l-evvel 1018/12 Ağustos 1609.

Anadolu beylerbeyi, eyaletinde zaruret zamanında sığınmak için palankalar inşa edip reaya ve berayanın evlerini basan, sipahilerin yollarını kesip mallarını yağmalayan ve adam öldüren eşkıyanın haklarından gelinmesi konusundaki hüküm gereği kendi adamlarından başka adamlar da toplayarak Kütahya etrafında olan ehl-i fesad palankalarından Gördes, Küre, Çal, Şeyhlü ve bilcümle 73 palankanın üzerlerine gittiğini, içindeki eşkıyayı yakalayıp haklarından geldiğini ve palankaları yıktığını İstanbul'a bildirmişti. Bunun üzerine kendisinden me'mul olan bu makule hizmetleri zuhura getirdiğinden dolayı "yüzün ak ve nan ve yemeğim sana helal olsun", "hayır duama mazhar olduğundan gayrı envai inayet-i aliyyeme mazhar olman mukarrerdir" kâbilinden taltif edilmişti (s.273, hkm.723)¹.

3.8. Eşkıyalık Hareketlerine Karşı Alınan Âsâyiş Tedbirleri

3.8.1. Tüfeklerin toplanması ve tüfek imalâtının yasaklanması

Osmanlı Devleti'nde eşkıya cemiyetlerinin teşekkülünde mühim rol oynayan tüfek², 1559 yılında meydana gelen Şehzade Bayezid isyanıyla âsilerin eline geçmiştir. (İlgürel, 1979). XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın ilk yarısında devam eden uzun savaşların, devleti ulûfeli "tüfenkendaz" asker sayısını artırmaya icbar etmesi, beylerbeyi ve sancakbeylerinin kanuni miktardan çok fazla sekban beslemeye başlamaları, reaya kendini koruması için silahlanma izni verilmesi, silah kaçakçılığının artması gibi etkenler tüfeğin reaya ve eşkıya arasında yaygınlaşmasına sebep olmuştur (Akdağ, 1958; Uzun, 2009; İlgürel, 1979/1983). Tüfeğin yayılmasına bağlı olarak artan eşkıyalık hareketleri ve muhtemelen uzun süren savaşlarda gereksinim duyulan ateşli silah temini meselesi devleti tüfek toplama kararı almaya icbar etmiştir (Uzun, 2009).

Reaya ve berayanın elindeki tüfekleri toplama tedbirinin tam olarak ne zaman başladığının bilinmediğini ifade eden Akdağ'a (2009; 201) göre tüfek taşıma yasağı ile ilgili mevcut en eski ferman 14 Aralık 1523 tarihlidir. İlgürel (1979) ise bu

¹ Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa'ya bu hususta gönderilen diğer hükümler için bkz.(s.289, hkm.761/ s.365, hkm.941 / s.327, hkm.851).

² Bkz. s.246, hkm.648 ("...Bir ferdi cemiyet ettirmeyip tüfenk isti'maline memur olanlardan gayrı her kimin elinde bulunursa aldırıp Âsitane-i Saadetime irsal ettirmeniz babında fermân-ı âl-i şânım sâdir olmuştur.")

konudaki en eski vesikanın 1524 tarihli Mısır Kanunnâmesi olduğunu aktarır¹. Osmanlı Devleti'nin zaman zaman uyguladığı bu tedbir, 1609-1610 tarihli çalışma konusu defterden anlaşıldığına göre Anadolu Eyaleti'nde uygulanmış, reaya ve eşkıyanın elindeki tüfeklerin toplanması hususunda umumî bir ferman sâdır olmuştur².

Anadolu Eyaleti'nin sancaklarına gönderilen tüfeklerin toplanması ile ilgili ilk fermanlarda yer alan “reaya ve eşkıyanın elindeki tüfeklerin cem’ olunması” ibaresi daha sonra gönderilen hükümlerde “her kimde tüfek varsa toplanması” şeklinde düzeltilmeye çalışılmışsa da reaya ve ehl-i şer’ arasında bazı sorunlara yol açmıştır. Örneğin bu şekilde düzeltilen bir hükümde daha önce her kimde tüfek varsa toplanıp İstanbul’a gönderilmesi ferman olunmasına rağmen Tire, İzmir, Manisa, Aydın ve Saruhan reayasını ilk fermanla “kadı ve müderrislerin adının geçmediği” gerekçesiyle, suhte, kadı ve müderrisler de reaya olmadıkları ve emirde “sairden alına” diye bir ibâre bulunmadığı bahanesiyle tüfeklerini vermek istemiyorlardı. Bunun üzerine asker halkından sipahi, yeniçeri, topçu, cebeci gibi görevleri gereği tüfek kullanmak zorunda olanlardan başka her kimin evinde ve elinde tüfek varsa kapıcıbaşı Osman Ağa marifetiyle toplanıp acilen İstanbul’a gönderilmesi emredilmişti (s.84, hkm.221).

Devletin eşkıyalığı önlemeye yönelik tüm girişimlerine rağmen eşkıyaya muavenet eden reaya, tüfeklerin toplanmasına engel olma çabasını sürdürüyordu. Bandırma ve Erdek köylerinde sakin olanlar Galata kazasına tâbi olduklarını iddia ederek tüfeklerini vermemişlerdi ve nice eşkıya içlerinde geziyordu. Bu nedenle Hüdâvendigâr beyine Galata kadısını naibi ile birlikte bu köylere gönderip içlerindeki eşkıya ve ehl-i fesadı buldurması ve mevcut olan tüfeklerin toplanarak İstanbul’a gönderilmesi emredilmişti (s.593, hkm.1526).

Osmanlı'nın teknolojik yeniliklere açık tutumunun tersine ateşli silahların yayılmaya başladığı dönemlerde bu silahları namert olarak tanımlayan (İnce, 2013: 519) reayanın, sonradan silahlanması meselesi, çok boyutlu bir meseledir. Öncelikle

¹ Bu aktarım Ömer Lütfi Barkan'ın “Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukukî ve Malî Esasları: Kanunlar” adlı kitabından yapılmıştır.

² Hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla Anadolu Eyaleti'nde eşkıyalık hareketlerinin yoğun olduğu bu tarihlerde sâdır olan ferman, “devletin kontrolü elinde tuttuğu barış dönemlerinde reayanın elindeki silahların toplatıldığı” hakkındaki iddia ile örtüşmemektedir. Bu iddia için bkz. Efkân Uzun, “Osmanlı Örneklemleri Üzerinden Sosyal Eşkıyalığa Bir Bakış”, Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 10, Sayı: 3, Aralık 2006, s.31-47.

konu zaman-mekân bağlamında ele alındığında şartlarla birlikte reayanın ateşli silahlara bakış açısının değiştiği söylenebilir. Özellikle isyanlar ve iktisadî darlık reayanın silahlanmasını hızlandırmıştı. Öyle ki sıkıntı çeken reaya öküzünü atla, saban demirini tüfekte takas ediyordu (Barkey, 1994/1999; 159). İnsan doğasında var olan, eşkıyalık hareketleriyle artan temel psikolojik ihtiyaçların yanı sıra bu dönemde bir tüfeğin 3 ila 5 kuruşa yani bir atın yarı maliyetine kolayca alınabilmesi (Uzun, 2009) de reayanın silahlanmasını kolaylaştırıyordu.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere tüfek toplama tedbirine itaat etmemek için bahane üretenler sadece reaya ve ehl-i şer zümresi değildi. Eyalette reaya, suhte taifesi ve sekban namına olanların ellerindeki tüfeklerin alınması hakkında ferman sâdır olduğundan, Kütahya'ya da bunlar gibilerin tüfeklerinin toplanması için Dergâh-ı Muallâ müteferrikalarından Ali gönderilmişti. Fakat çavuşlar, bunların oğulları, züema, erbab-ı timar ve suhte taifesinden bazı kimselerin, adamlarından 20-30'unun tüfeklerini verdirmemesi üzerine tüfeklerin toplanmasına memur olanlardan başka (askerî zümre mensupları ayırt edilmeksizin) herkesin tüfeklerinin toplanıp İstanbul'a gönderilmesi ve tüfek toplanmasına mâni olanların isimlerinin arz edilmesi emredilmişti (s.246, hkm.648).

Tüfekler, toplandığı mahallerden İstanbul'a irsal ediliyordu. Böyle bir hükümde reayadan toplanıp Kastamonu kalesinde muhafaza edilen 1000 adet tüfeğin karadan veya denizden ne şekilde mümkünse acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmiş, tüfekleri götürecek görevlilere yolda tüfekleri dağıtmamaları tembihlenmişti. (s.327, hkm.852) Bir diğer hükümde ise Bolu sancakbeyi Mehmed'in reaya ve eşkıya elinde bulunan 295 adet tüfeği toplayıp İstanbul'a gönderdiğinden bahsedilmiş, fitne ve fesad üzere olan eşkıyanın hakkından gelmesi ve tüfekleri toplamaya devam etmesi emredilmişti (s.17, hkm.44)¹.

Tüfek toplanması için görevlendirilen şahıslar umum teftişi, hizmet bedeli gibi bahanelerle reayaya zulmettiklerinden başka eşkıyaya tüfek satıyorlardı. Örneğin Kastamonu'da tüfekler toplandığı halde Anadolu beylerbeyi Mehmed'in adamları umum teftişi bahanesiyle reayadan tüfek talep ediyordu. Cevaben gönderilen hükümde umum teftişinin yasak olduğu belirtilmiş ve reayadan tekrar tüfek talep

¹ Konuyla ilgili hükümlerden biri de Hüdavendigâr sancağında olduğu gibi Bursa merkezde de reaya ve eşkıyanın ellerindeki tüfeklerin toplanıp defterleri ile acilen İstanbul'a gönderilmesi hakkındaydı (s.274, hkm.725).

edilerek rencide edilmemeleri istenmişti (s.85, hkm.225). Balya'da meydana gelen hadisede ise tüfek toplanmasına memur olan İskender Çavuş 60 atlı ile mahkemeye gitmiş, 25 köyün ahalisi 76 adet tüfeği mezbur çavuşa teslim ettiğinde çavuş tüfek başına kendine 200 guruş, adamlarına birer flori hizmet bedeli almıştı. Bununla da kalmamış Ilıca köyünden eşkıya reisi İmirzaoğlu Mehmed'e ve 30-40 adamına tanesi 3 floriden tüfek satmıştı. Ayrıca reayadan arpa, koyun, tavuk, bulgur, tarhana vs. yiyecek, altın ve akçe toplaması gibi zulümlerinin nihayeti olmadığından hakkından gelinmesi emredilmiş ve tüfek toplama bahanesiyle reayaya bir daha zulmedilirse Balya kadısı, kadılığı elinden alınmakla tehdit edilmişti (s.244, hkm.644).

Osmanlı'da silah imalâtının önemli bir kısmı devletin tekelindeydi. Tophâne-i Âmire, ehl-i hiref cemaatleri, cebeci ocakları ve tüfenkhaneler devletin silah ihtiyacının karşılayan kuruluşlardandı. Buralardaki üretim yeterli olmadığıda özel imalâthanelerde de silah üretimi yapılırdı. İstanbul'daki imalathanelerde yetişenler taşradaki merkezlere gönderilerek silah üretiminin sürdürülmesi temin edilmekteydi (Aydüz, 2011). Muhtemelen bu imalâthanelerde tüfek yapımını öğrenenlerden bazıları tüfek yaparak eşkıyaya satmaktaydı. Bu da eşkıyalığı besleyen saiklerden biriydi. Örneğin Küre'de Veli, Kâmil, Hüseyin, Mehmed ve Mahmud adlı şahısların daha önce tembih olunmalarına rağmen yine tüfek işleyip eşkıyaya satmaya devam etmeleri nedeniyle yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri emredilmişti (s.40, hkm.105). Konu ile ilgili diğer hükümde ise Kütahya ve Aydın sancaklarında bazı kimselerin tüfek kârhaneleri kurup tüfek işledikleri, "etraf ü eknafın perakende ve perişan" olduğu, reyanın elinde tüfek olup fesattan hâli olmadıkları bildirildiğinden tüfek kârhanelerinin kapatılması ve tüfek işleyenlerin yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti (s.567, hkm.1456). Bu hükümden anlaşılacağı üzere devlet merkezli bakış açısı, "tüfeğin reayayı fesada sürüklediği ve yerleşim yerlerinin yok olmasına sebep olduğu" şeklindedir. Karen Barkey (1994/1999: 173-174) ise bu görüşün tam aksine devletin reayayı hem silahlandırma hem silahsızlandırmaya çalışmasını merkezileşmeye yönelik politikalar olarak kabul etmektedir. Reyanın kendi canını ve malını korumakla kalmayıp eşkıyalığa mübaşeret edebileceğinin ve böyle bir durumda mevcut isyan hareketlerinin daha da yayılabileceğinin farkında olan Osmanlı Devleti, muhtemelen ilk başlarda reaya aracılığıyla eşkıyalığı kontrol altına almayı planlamış olsa da daha sonra bu

politikanın yanlışlığını anlamıştır. Zira Akdağ'a (1958) göre hükûmet, Celâlîlerden ziyade reayanın içinde inkişaf eden ayaklanmalardan korktuğu için reayanın silahlanmasına müsaade etmiyor, bazen adalet fermanlarını nakzeden emirler veriyordu.

3.8.2. Sur ve palanka inşası

Bir şehir veya bir kasabayı hatta bazen bütün bir eyaleti korumak amacıyla inşa edilen kuleli tahkimat duvarına sur adı verilir (Eyice, 2001). Eşkıyalık hareketlerinin yoğun olduğu yerlerde bazen devlet sur inşa edilmesi hakkında ferman gönderir bazen de reayanın bu yöndeki talebini ahalinin kendi malı ile inşa etmesi şartıyla kabul ederdi. Bu minvaldeki iki örnekten ilkinde anlatıldığına göre Kastamonu'da uygun bir yerde sur inşa edilmesi için kadılara emir verilmiş, 3000 zira surun inşasına başlanıp 2000 zirası bitirilebilmişti. İnşa edilmeyen 1000 zira surun tamamlanması için Hacı Ömer Çavuş mübaşeretiyle emir gönderilmesine rağmen ihmal edilmesi üzerine mezbur çavuşa surun tamamlanması için yardımcı olmaları konusunda tekrar emir gönderilmişti (s.184, hkm.477). Daha önce bir vesileyle bahsedildiği üzere Kastamonu sancakbeyi Ahmed'in reaya ve berayanın üzerindeki mezâlimi def etmekteki ihmalkârlığı sebebiyle ikaz edilmesi, kadıların sur inşası hakkındaki emirleri yerine getirmemeleri, Kastamonu'da ehl-i örf ve eh-i şer'in eşkıyaya muavenet ettiklerini göstermektedir. Bu durumun neticesinde eşkıyalık hadiseleri daha çok Kastamonu'da zuhur etmiştir. Eşkıya zulmüne mâruz kalan Kastamonu merkez reayası İstanbul'a gönderdikleri arz-ı hâlde tekrar sur çekilmesi gerektiği bildirdiğinden ahalinin suru kendi malları ile inşa edip tamamlamaları ferman olunmuştur (s.504, hkm.1292).

Eşkıya tehdidinin ortadan kalktığı sancaklarda ihtiyaç kalmayan kaleler hakkında merkezden yıkım kararı isteniyordu. Örneğin Çankırı'da Dedeköy (?) ve civarındaki köylerin ahali kalede kendi mallarıyla inşa ettikleri evlerde mütemekkin olmuşlar iken şimdi ihtiyaç kalmaması nedeniyle bir kısmı köylerine dönmüştü. Ve kalan reayanın da köylerine gönderilip kalenin yıkılması emredilmişti (s.455, hkm.1173).

Osmanlı tarihinde palanka terimi, ağaç kütüklerinden koruyucu bir çitle çevrili basit kaleyi (Eyice, 2001) veya büyük köylerin etrafına toprağın kazılmasıyla oluşturulan hendeklerle korunan yerleri ifade etmektedir (Uzun 2009: 206). Fakat bazı

durumlarda inşa edilen palankalar da eşkıyadan korunmak için yeterli olmuyordu. Seferihisar'da eşkıyanın Müslümanların dükkânlarını yağmalaması üzerine emri-şerif ile palanka inşa edilmişti, reaya ve fukara bu palankaya sığınmasına rağmen eşkıya, reayaya zarar vermeye devam ediyordu (s.402, hkm.1033).

Reaya gibi eşkıya da zaruret zamanlarında sığınmak için palanka inşa ediyor, yolcuların yollarını kesip mallarını yağmalıyor, adam öldürüyorlardı. Sadece Kütahya etrafında 73 adet eşkıya palankası vardı (s.273, hkm.723). Karahisar-ı Sahib sancağında eşkıya, 3 parça palankayı hisar yapmış reayaya zulmediyordu. Daha önce de bahsedildiği üzere Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa bu palankaların üzerine gitmiş, eşkıyanın hakkından gelmişti (s.327, hkm.851). Bu esnada bazı reaya palankaları da eşkıya tahassun ettiği gerekçesiyle yıkılmak istenmişti. Tosya ahalisi bu konuda meclis-i şer'e başvurmuş, kendi mallarıyla yaptıkları palankaya müdahale edilmemesi konusunda ferman sadır olmuştu (s.175, hkm.453).

3.8.3. Tüfekçibaşı ve tüfekçi istihdamı

Eşkıyalık faaliyetlerine yönelik alınan tedbirlerden biri de tüfekçibaşı ve tüfekçi istihdamıydı. Fakat aşağıdaki hükümlerde iddia edildiği üzere bazı idarecilerin şahsî çıkarları için tüfekçileri kovdurmaları, bu tedbiri âtıl bırakıyordu. Esasen durum görüldüğü gibi değildi. Eşkıya def'inde faydalı oldukları ifade edilen tüfekçibaşı Urgancıoğlu Pehlivan Mehmed ve adamları eşkıya idi¹. Hükümde Kastamonu'da bundan önce eşkıya def'i için Urgancıoğlu Pehlivan Mehmed'in tüfekçi taifesine baş olduğundan bahsediliyordu. Tüfekçibaşı Pehlivan Mehmed, her beş haneden bir tüfekçi almış ve bu tüfekçiler eşkıya geldiğinde hizmette bulunmuşlardı. Bazı kimselerin bu tüfekçileri, tüfekçibaşı Pehlivan Mehmed'in akrabaları olmakla itham edip rencide etmeleri üzerine bu tüfekçilerin rencide edilmeyip rencide etmek isteyen def' edilmesi emredilmişti. (s.504, hkm.1293). Fakat bir diğer hükümde ifade edildiğine göre zahiresi reayadan tedarik olunan bu tüfekçiler eşkıya def'inde faydalı olmalarına rağmen kovulmuşlardı. Ve Kastamonu'da sâkin olan bazı kadılar, müderrisler ve ehl-i örf taifesi Pehlivan Mehmed için akçesini vermeden reayadan zahire almışlar ve katli olunan eşkıyanın

¹ Urgancıoğlu Pehlivan Mehmed ve sekbanlarının eşkıya olduklarına dair hükümler için bkz.s.80, hkm.210 / s.778, hkm.2029 / s.858, hkm.3036.

mallarına el koymuşlardı. Bunların elindeki malların ve zahire akçelerinin reaya alınması için emir gönderilmesine rağmen itaat etmemişlerdi (s.632, hkm.1630).

3.8.4. Mehâyif müfettişi tayini

Şikâyetlerin çok olduğu ve devlet görevlileriyle reaya arasında büyük problemlerin ortaya çıktığı yerlere merkez tarafından durumun teftişi için gönderilen kadılara mehâyif müfettişi adı veriliyordu (Ortaylı, 2001). Karahisar-ı Sahib, Akşehir, Ilgın, İshaklı, Seferihisar ve Günyüzü kadılarına gönderilen bir hükümde 20 yıldan fazla zamandır Anadolu ve Karaman'da mehâyif ve mezâlim müfettişliği yapan, ehl-i fesad ve eşkiyayı yakalayıp birçoğunu küreğe gönderen Süleyman Çavuş'un yerine oğlu Mehmed Çavuş'un getirildiği bildiriliyordu. (s.878, hkm.3087)

3.8.5. Affetme siyaseti ve vazife tevcihi

Devletin eşkıyalık hareketlerini azaltmaya yönelik aldığı tedbirlerden bir diğeri - nadiren uygulanan, sair eşkiyaya müspet örnek olması beklenen- affetme ve istihdam siyaseti idi. Böylece Anadolu şehirleri kısmen de olsa eşkiya zulmünden kurtuluyordu (İlgürel, 1993). Örneğin daha önce reayayı rencide eden Celâlî Himmet, Kâfir Ali, Tavail Ali ve Kâfir Murad adlı şakiler Anadolu beylerbeyinin yanına gelerek işledikleri suçlardan dolayı pişman olduklarını dile getirdiklerinden, bu hususta mazilerinin af olunup Anadolu beylerbeyine mezbur şahısları hizmetine alması, hizmetleri karşılığında her birine umduklarından ziyade dirlik vermesi hakkında hüküm gönderilmişti (s.838, hkm.2185).

3.8.6. Eşkiya korkusundan celâ-yı vatan eden reayanın kadimî yerlerine gönderilmesi

Reayanın kadimî yerlerine gönderilmesi hususu, ziraî üretimin devamını sağlamak ve eşkıyalık hareketlerini, yerleşim birimlerini yeniden şenlendirerek önlemeyi amaçlayan bir tedbirdir. Reayanın terk etmek zorunda kaldığı köylerin eşkiya yatağı olma ihtimali devleti bu tedbiri almaya sevk eden sebeplerden biri olmalıdır. Örneğin Anadolu beylerbeyine gönderilen hükümde eşkiya korkusundan köylerinden kalkıp kasabalarda ve başka yerlerde sâkin olan reaya nedeniyle

ziraat durduğundan, göçüp gideli 10 yıl olmayanların geri köylerine gönderilmesi istenmişti (s.334, hkm.866)¹.

Andreasyan (1988: 45), bu tehcirin ilki 1610, ikincisi 1635 yılında olmak üzere iki defa yapıldığını ifade etmektedir. Celâlî katliamından sonra 1609 yılında İstanbul'a gelen Murat Paşa hangi milletten olursa olsun Anadolu'dan gelmiş olanların üç ay içinde hazırlıklarını tamamlayıp kendi yurtlarına dönmeleri konusunda ferman çıkarmıştı. Ve zamanı geldiğinde görevliler sopa ve falakalarla dolaşarak reayayı zorla sürmeye başlamışlardı (Andreasyan, 1988: 46-47).

Daha önce eşkıyalık hareketleri ve başka nedenlerle köylerini terk eden Anadolu reayası, Rumeli Eyaleti gibi uzak bölgelere dahi göç etmişti. 1609 yılında Anadolu'dan Rumeli'ne giden reayanın kadimi yerlerine gönderilmesi hakkında sâdır olan ferman üzerine geri dönmeye teveccüh eden reaya, yolda ehl-i örfün gayr-ı kanuni vergi taleplerine de maruz kalmıştı. Edirne'den Ankara, Çankırı, Kırşehir sancaklarına kadar yol üzerindeki tüm idareciler bu konuda ikaz edilmişti (s.415, hkm.1067). Yine başka bir hükümde ifade edildiğine göre eşkıya zulmü sebebiyle celâ-yı vatan eden Hamid reayasının da şimdi ehl-i fesadın hakkından geldiğinden eski mekânlarına dönmeleri ferman olunmuştu. Ve terekeleri olmadığından ziraata başlayıp mahsul alıncaya kadar avârız ve sair vergilerden muaf tutulmuşlardı (s.703, hkm.1827).

3.9. Âsi Sancakbeyleri: Aydın Sancakbeyi Yusuf Paşa ve Hamid Sancakbeyi Divane Şakir

3.9.1. Yusuf Paşa ve adamlarının isyanı, yakalanmaları, âkıbetleri

Kaynaklarda yer alan mahdut bilgilere göre Yusuf Paşa, Aydın muhassılı Üveys-zâde Mehmed Paşa'nın kethüdasıydı ve onun vefatından sonra Aydın'a mutasarrıf oldu (Hülagu-Ekincikli-Savaş, 1998: 260). Ayrıca hükümlerde ifade edildiğine göre Yusuf Paşa, arpalık tarihiyle Aydın, Saruhan ve Menteşe'de muhassıl olmadan önce Karaman beylerbeyi idi (hkm.356, 398, 483). 1607'de eşkıya takibine gitmediği için azledildi (Emecen, 2003). Bu tarihten sonra devlete karşı isyana mübaşeret etti. Naima'nın (1968: 59) tavsifine göre Yusuf Paşa, üç dört binden fazla tüfekli ve birkaç bin atlıya sahip Celâlî idi.

¹ Yine aynı konuda Anadolu beylerbeyine gönderilen diğer hüküm için bkz. s.195, hkm.505.

78 Numaralı Mühimme Defteri'nde 2 Haziran 1609-14 Ocak 1610 tarihleri arasında yer alan on dört hükümden anlaşıldığı kadarıyla Yusuf Paşa, isyan döneminde devletin resmî ordusuyla savaşıma safhasına gelmişti. Ve Yusuf Paşa ile cenk ihtimaline karşı Hüdavendigâr sancakbeyinin askerleri ile birlikte Anadolu beylerbeyinin yanına gitmesi emredilmişti (s.808, hkm.2106). Emir gereği Hüdavendigâr sancakbeyi acilen yola çıkmıştı fakat Yusuf Paşa'nın 3.000 atlı ile Rebiü'l-Evvel'in birinci günü (yevmü'l-hamis)¹ Mihalıç'a konması üzerine geri sancağının muhafazasına döndü (s.683, hkm.1774). Yusuf Paşa Timurtaş Köprüsü mahalline yakın bir yerde kaleye kapandı. Bunun üzerine Anadolu beylerbeyine 6.000 tüfekli ile Celâlî Yusuf'un üzerine yürümesi, kapandığı kaleden çıkarması hususunda hüküm gönderildi (s.876, hkm.3084).

İsyan sürecinde ehl-i örf zümresinden bazıları Yusuf Paşa'yı destekliyordu. Örneğin Bursa Kestel kadısı, Yusuf Paşa'ya yardım için tüfekli ve atlı adamlar göndermeye hazırlanıyordu. Bu durumun İstanbul'da duyulması üzerine kesinlikle tüfekli, atlı ve piyade ihraç etmemesi emredilmiş ve il erleri de "başları ve malları kendilerine gerek ise" Yusuf Paşa'nın hizmetine yardıma gitmemeleri konusunda tembihlenmişlerdi (s.548, hkm.1407).

Yusuf Paşa'nın kuvvetlerini azaltmak için devlet, Aydın'daki asilerin Yusuf Paşa'ya yardımdan vazgeçip Anadolu beylerbeyinin yanına gitmeleri halinde mazilerinin affedileceğini, umduklarından fazla dirlik ile mükâfatlandırılacaklarını ilan etmişti (s.732, hkm.1907²).

Bu dönemde Anadolu beylerbeyi ve adamları, Yusuf Paşa'nın kethüdası Ferruh'un çiftliğine, evlerine ve diğer mallarına hariçten dahl olunmayıp kendi adamlarına zapt ettirilmesi hakkında(s.156, hkm.398) hüküm gönderilmesine rağmen kethüda Ferruh İstanbul'da hizmette iken Güzelhisar kalesindeki ailesi, maiyeti ve kale sakinlerini hapsedilmiş, mallarını yağmalanmıştı. Bunun üzerine kethüdanın ailesine ve mallarına müdahale edilmemesi istenmişti. (s.162, hkm.413)

Çalışma konusu defterde Yusuf Paşa'nın katli ile ilgili hüküm yoktur. Sadece bir hükümde devlete karşı isyanı, reaya ve berayaya zulmü, emre itaat etmemesi

¹ 1 Rebiü'l-Evvel 1018 / 4 Haziran 1609.

² 17 Rebiü'l-evvel 1018/20 Haziran 1609.

nedeniyle sancağı ve muhassıllığının başkasına verildiğinden¹ (s.732, hkm.1907) bahsedilmiştir. Osmanlı kroniklerinde anlatıldığına göre katil hadisesi şu şekilde gerçekleşmiştir: Sadrazam Kuyucu Murad Paşa, İran seferini bahane ederek Yusuf Paşa'yı, kethüdasını ve adamlarını sahte vaatleri hâvi bir mektupla Üsküdar'a çağırdı. Bir ay sonra Yusuf Paşa ve adamları Üsküdar'a gelerek orduya katıldılar. Kuyucu Murad Paşa, Yusuf Paşa'yı manevî oğlu addetti, gece gündüz yanından ayırmadı, sabah akşam beraber yemek yedi, yanında bulunmadığı zaman kahve içmeye dahi müsaade etmedi. Aydın, Tire ve sair istediği mansıplarla beraber vezâret unvanı ile mesrur eyledi. Bu vaziyet üzere aradan birkaç ay geçtikten sonra Kuyucu Murad Paşa, bir sabah Yusuf Paşa'yı kendi çadırında kahvaltı esnasında, kethüdasını da Ömer Çavuş'un çadırında öldürttü. Ve defterdara mallarının kabzedilmesi hususunda ferman yazdırdı. Yusuf Paşa'nın mallarını almaya giden ağa çok fazla mal getirdi² (Naima II, 1968: 597-605; Peçevi II, 1982: 317; Hasan Bey-zâde III, 2004: 878). Fakat hükümlerden edinilen bilgiye göre maktul Yusuf Paşa ve kethüdası Ferruh'un Tire civarındaki malları, emlâki, bağ, bahçe, değirmen ve çiftliklerinden başka definelerinin olduğu haber alındığından bulunup acilen İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (s.460, hkm.1185). Muhtemelen definelerin yerinin tespiti ve âkıbeti amacıyla Yusuf Paşa'nın evlerini inşa eden neccar Karagöz adlı zımmî ile (?) Salmon adlı Yahudi de acilen İstanbul'a çağrılmış (s.138, hkm.356), Yusuf Paşa'nın mallarını kabzedendenlerin toplanıp kapıcıbaşı Osman'a teslim edilerek İstanbul'a gönderilmeleri emredilmişti (s.201, hkm.519). Yusuf Paşa ve kethüdasının malları hakkındaki sıkı resmî takipten de anlaşılacağı üzere maktul eşkıya ve ehl-i örfün muhallefatı mîrî hazinenin önemli gelir kaynaklarından biriydi.

Yusuf Paşa'nın katledilmesinden sonra adamları eşkıyalığa devam etti. Zirâ eşkıya başlarının katledilmesi, -daha önce de ifade edildiği üzere- maiyetlerindeki eşkıyanın dağılıp yok olacağı anlamına gelmiyordu. Bu şakiler çoğu zaman başka bir "zorba başı" etrafında organize olarak eşkıyalık hareketlerine devam ediyordu. Örneğin Yusuf Paşa'nın kâtibi olan Mevlana Abdullah Milan kazası sakinlerinden sâbık kadı Mevlana Ali'yi yeni kadıya ve eşkıyaya gamzetmekle kalmamış,

¹ Konu ile ilgili başka bir hükümden anlaşıldığına göre Yusuf Paşa'nın yerine Aydın sancağı, vezirlikten emekli olan Şemsi Paşa'ya arpalık olarak verilmiştir (hkm.1185).

²Naima'nın rivayetine göre İçel'de katledilen eşkıya Muslu Çavuş'un mallarıyla birlikte 700 katar muhallefat İstanbul'a getirildi (Naima II, 1968: 612).

akrabaları olan Ömer ve Abdullah adlı şakileri eşkıya zümresine rehber ederek Mevlana Ali'nin evine kondurmuş, giderken bazen 1000 kuruş bazen 60.000 akçesini aldırıp kendisini de hapsettirmişti. (s.187, hkm.483) Dergâh-ı Muallâ yeniçerilerinden 76. cemaate mensup Hızır yeniçerinin oğlu acemioğlanı Mehmed, maktul Yusuf Paşa'nın adamları tarafından babasının yanından zorla alınmış, kaçıp babasının yanına döndüğünde Anadolu beylerbeyinin 40-50 adamının Mehmed'i alıp zulmetmesi üzerine yeniçeri ağasının mektubu gereğince odasına gönderilmesi emredilmişti. (s.348, hkm.904) Ayrıca önceden Yusuf Paşa'ya tâbi olan eşkıya bakiyelerinin Manisa ve İzmir'de bulunan vakıf köylerindeki ahali-i vilayete zulmetmeleri nedeniyle evkaf harap olmuştu. (s.781, hkm.2036) Ve bölgedeki birçok kır-iskân merkezi de yakılıp yıkılmış, köy ahali dağılıp şehirlere akın etmişti (Emecen, 1989: 158).

Eşkıyalık hareketleri, ehl-i örfün bîgünah reayaya suç isnat ederek cerime almasının yollarından biri haline gelmişti. Devleti bir hayli uğraştıran Yusuf Paşa isyanı sonrasında vuku' bulan bir hadisede subaşılar Sındırgı kazasına bağlı Alacaatlı köyü sâkinlerinden Ahmed b. Yusuf adlı şahsı Yusuf Paşa'nın adamı olduğunu iddia ettikleri misafirini öldürmekle itham etmişlerdi. Mahkemede Müslümanların mezbur misafirin kendi yoluna gittiği konusunda şahitlik etmeleri üzerine Ahmed'in rencide edilmemesi buyrulmuştu (s.798, hkm.2081).

3.9.2. Hamid sancakbeyi Divâne Şâkir'in eşkıya ile bir olup isyana mübaşeret etmesi

Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa, emr-i şerif gereğince eşkıyanın hakkından gelip, palankalarının da çoğunu yıktırılmış iken Hamid sancakbeyi Divâne Şâkir Eğirdir kalesindeki eşkıya ile "yekdil ve yekvücut" olup 40-50 levend ile Eğirdir kalesine sığınmıştı. Kaleye kapanmak niyetiyle vilâyete arpa, un, akçe ve sair salgınlar salıp reayaya zulmediyordu. Üzerine adam gönderildiğinde daha önce haber alıp kaleye kapanıyor, etraftan davet-i şer' ve kaleden çıkması için nasihat etmeye gelen ulema, suleha, meşâyih ve diğer âyân-ı vilâyetin sözleri asla tesir etmiyordu. Emr-i şerif yüzüne okunduğunda dahi itaat etmemişti ve cenge mübaşeret etmesinin mukarrer olduğu bildirilmişti. Bunun üzerine Mehmed Paşa tarafından mektup ve adam gönderilmesi, emr-i hümâyûna itaat ederse eman verileceği, etmezse sair eşkıyaya mucceb-i ibret için eman ve zaman verilmeden

hakkından gelinmesi emredilmişti (s.571, hkm.1467). Fakat Hamid sancakbeyi Şâkir İstanbul'a mektup gönderip reaya ve berayadan hiç kimseye zulmü olmadığını, kendi halinde iken Mehmed Paşa'nın kendisini muhasara ettiğini, günahının olmadığını bildirmiş ve İstanbul'a gitmek için eman verilmesi konusunda hükm-i hümâyûn talep etmişti. Anadolu beylerbeyi Mehmed Paşa'ya Hamid sancakbeyi Şâkir'e eman verildiği ve İstanbul'a irsaline mâni olmaması hakkında hüküm gönderilmişti (s.466, hkm.1198). Hamid sancakbeyi Şâkir'e de İstanbul'a gelmesi için eman isteğinin kabul edildiği bildirilmişti (s.466, hkm.1199).

Çalışma konusu defterde, doğrudan eşkıyalık hadiselerine girmeyen, dolayısıyla ayrı bir başlıkta incelenmeyen fakat mahiyetleri itibarıyla bu kategoriye alınan adam öldürme, fiil-i şeni, yağma, içki imâlatı gibi cürümleri muhtevi adi suçlarla ilgili hükümler de mevcuttur. Aşağıda İslâm hukukuna göre suçlar ve bunlara verilen cezalar hakkında kısaca bilgi verildikten sonra konuyla ilgili hükümler ele alınmıştır. İslâm hukukunda suçlar had, kısas-diyet ve ta'zir suçları olarak tasnif edilir (Boynukalın, 2009). Daha önce bir vesile ile bahsedildiği üzere İslâm hukukunda bazı suçlar için Kur'an'da belirtilmiş değişmez cezalara had denir. Zina, zina iftirası (kazf), içki içme, hırsızlık, yol kesme, dinden dönme ve isyan hadd cezası ile karşılanan suçlardır¹ (Üçok-Mumcu-Bozkurt, 2011: 95). İnsan hayatına ve vücut bütünlüğüne yönelik öldürme ve yaralama suçlarına kısas-diyet suçları denir. Ta'zir suçları ise had ve kısas-diyet suçları dışında kalan, mahiyeti ve cezasının takdir ve tayini ictihada veya kamu otoritesine bırakılmış kanuna aykırı fiillerdir (Boynukalın, 2009). Cinayet ve yaralama suçlarının cezalarından biri olan kısas terimi, İslâm fıkhiinde kasten öldürdüğü kişiye karşılık failin öldürülmesini, kasten işlediği yaralama sonucu mağdurda bedeni-fiziki zarar meydana getiren kimsenin benzeri şekilde cezalandırılmasını ifade eder (Dağcı, 2002). Bu suçlara verilen ikinci ceza türü diyet ise ceza ve kan bedeli olarak ödenen mal veya parayı ifade eder (Bardakoğlu,1994). Ta'zir cezasını gerektiren suçların sayısı, had, kısas ve diyet cezasını gerektiren suçlardaki gibi sınırlı değildir. Bu sebeple İslâm hukukunda ta'zir cezasını gerektiren suçların bir kısmı belirtilirken (faiz, emanete hiyanet, sövme ve rüşvet gibi) büyük bir kısmının tespit ve takdiri ise devlet başkanına bırakılmıştır (Çalışkan, 1990).

¹ Had suçlarına verilen cezalar daha önce "Eşküyaya Verilen Cezalar" başlığı altında ele alındığı için burada tekrar edilmemiştir. Ayrıca had suçları ve cezaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ali Bardakoğlu, "Had", DİA, c.14, s.547-551.

78 Numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan âdi suçlarla ilgili örnekler şunlardır: Bursa'da Yenişehir kazasına tâbi Oruçlu köyünde Topçu, Alaca Hasan ve bir şahıs Ali adlı kişiyi öldürmüşler ve çuvala koyup götürürlerken bazı Müslümanlar olaya şahit olmuşlardı. Şakilerin kaçması nedeniyle mahkeme edilemedikleri İstanbul'a bildirilmiş, kefillerine buldurulmaları ve yakalanmaları hakkında emir gönderilmişti (s.94, hkm.252). Hükümde olayı görenlerin Müslüman olduğu vurgusuna binaen İslâm fıkına göre Müslüman olmayanın Müslüman hakkında şahitlik yapmasının mümkün olmadığı ifade edilmelidir (Apaydın, 2010). Bursa'da mîrî bahçe ustası Sinan'ın bahçe sularken Cumalıkızık köyü sakinlerinden Hasan ve oğlu tarafından sularını kestiği gerekçesiyle darp edilerek öldürülmesi (s.32, hkm.87), Karesi'de Mustafa, Ahmed, Hamza vs. adlı kişilerin bir şahsı öldürmeleri (s.884, hkm.4002), Bolu'da Ömer kadı ve İsa adlı kişilerin maktul bulunması, faillerinin haklarından gelindiği halde maktulün varislerinin faillerin ailelerini rencide etmeleri (s.92, hkm.244¹), İstanbul'da öldürülüp üç yük akçesi çalınan şahsın katillerinin yakalanması (s.405, hkm.1043) cinayetle ilgili diğer hükümlerin muhtevalarıdır.

Hükümlerde geçen suçlardan diğeri eşkıyalık konusunda da sıkça karşılaşılan, İslam hukukunda zina kapsamında ele alınan tecavüz suçuydu. Bu suça verilen ceza, fail ve mağdurun medenî durumuna göre değişmekteydi (Çalışkan, 1994). Seferihisar'da debbağ taifesinden Mehmed'in Yusuf adlı şahsın evine girerek İsmihatime(?) adlı bakire kızına fiil-i şeni ettikten sonra üzerinde olan altın ve incisini zorla aldığından yakalanarak mahkeme edilmesi istenmişti (s.583, hkm.1498). Kastamonu'da da Mahmud Reis adlı şahıs Küçük Mahmud'un hatununun yolunu kesip evine girmiş, fesad eylemişti (s.531, hkm.1367).

Ev basma ve yağma reaya tarafından yaygın olarak işlenen suçlardandı. Bursa kadısının ordu-yı hümayuna gönderdiği mektupta belirtildiğine göre Ruzlar (?) köyünden Tahsin adlı şahıs, Hızır'ın evini mallarını yağmalamak ve cariyesini kaçırmak maksadı ile basmıştı. Müslümanların şهادeti ve mezburun sabıkalı olduğunun ortaya çıkması üzerine mahkeme edilmesi emredilmişti (s.184, hkm.477). Hamid sancağında sakin sipahi oğullarından Yusuf İstanbul'da iken Çerkes ve Hamzaoğlu adlı şahıslar evini basıp atını, giysilerini ve mallarını yağmalamışlardı.(s.762, hkm.1986). Mudurnu'da daha önce ekşi boza işleyip ehl-i örfe satan ve hâlen yasağa uymayan bozacıların men edilmesi (s.509, hkm.1306),

¹ 20 Receb 1018 / 19 Ekim 1609.

Kastamonu Araç kazasından Mustafa'nın Hüseyin adlı şahsın kölesini ayartması (s.541, hkm.1389), Saruhan'da sipahi ve yeniçerilerin Hacı Yusuf adlı şahsın kölesini ayartmaları (s.527, hkm.1357), İzmir'de kale kethüdasının ve Müslümanların ona emaneten verdiği toplam üç buçuk yük akçenin kale dizdarı Kasım tarafından çalınması (s.620, hkm.1599) defterde yer alan diğer suçlardır.

4. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT İDÂRİ-MÂLÎ HUSUSLAR İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLÎLİ

Kamu maliyesi, devletin görevlerini yerine getirmesi amacıyla gelir elde etmesini ve bu gelirleri harcamasını konu edinir. Yani, maliyenin temel konusu devletin gelir ve giderleridir (Tabakoğlu, 1999, 2002).

Osmanlı Devleti'nin mâlî sistemi, büyük ölçüde İslâmi uygulamalardan tevârüs etmiştir. Merkez maliyesi, tımar ve vakıflar bu sistemi oluşturan üç temel unsurdur (Tabakoğlu, 2002). Genel olarak devletin mâlî kaynakları öşür, cizye, resm-i ganem, maden, tuz ve gümrük iltizamları, darphaneler, pazar resmleri ve vasal devletlerden alınan haraçlardan oluşur (İnalçık, 2010a: 171).

Osmanlı mâlî sisteminin temeli tahrir dayanır. Genel tanımıyla tahrir, Osmanlı maliye teşkilâtında vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tespiti için gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder (Öz, 2010). Bu sayımların ilk aşamasında faal nüfus, mâlî imkânlar ve bundan devlete düşen pay belirlenerek mufassal deftere kaydediliyor, ikinci aşamasında devletin payına düşen gelir, icmal defterinde hazine ile tımar kesimi arasında paylaştırılıyordu (Tabakoğlu, 2002). Tahrir ile tespit edilen mali yapıya göre eyaletler oluşturulur, bunlar da sancaklara ayrılır, sancaklar da tımar, vakıf ve ocaklık olarak hak sahiplerine tahsis edilirdi (Tabakoğlu, 1999).

İdari mekanizmanın düzenli çalışmasının esas şartı olan tahrir sistemi, tımar teşkilâtının önemini kaybetmesiyle bozulmuş, tahrir sisteminin bozulması ise Osmanlı klâsik düzeninin tahrifinde önemli rol oynamıştır (Güneş, 2010b: 7). Defter-i Hakani emini Müezzinzade Ali, 16. yüzyıl sonunda tahrir ve defter sisteminde baş gösteren ihmâl ve kargaşanın, devletin bütününde idare sisteminin çöküşüne yol açtığını vurgulamıştır (İnalçık, 2009: 285).

Esasen tahrir sisteminin bozulması sonucu Osmanlı Devleti, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren mâlî bunalıma girmiştir. Bu bunalımın zahirî sebepleri ise devletin doğal sınırlarına ulaşması, sonuçsuz uzun savaşlar, savaş teknolojisindeki gelişmelere bağlı olarak yeniçeri sayısının artırılması, fiyat devrimi

sonucu paranın değerinin düşmesi, 1585 yılında ve sonrasında sık sık uygulanan tağşişlerdir (Pamuk, 2010: 119-120).

Çalışma konusu mühimme defterinde tespit edilebildiği kadarıyla ehl-i örfün gelirlerine müdahale, reayanın vergi vermekten kaçma çabaları, fiyat artışı, kalpazanlık, tefecilik ve karaborsacılık faaliyetleri gibi mâlî bunalımın etkileri sayılabilecek hadiseler aşağıda ele alınmıştır.

4.1. Ehl- Örfe Tahsis Edilen Gelirlere Müdahale

4.1.1. Vergi ve terekelerin gayr-ı kanunî zaptı

Ehl-i örfe hâsıl kaydolunan vergi ve terekeler, görev değişimi, has, zeamet ve tımarları işletenlerin mahsule el koymaları, eşkıyalık hareketleri, sahte belge düzenleme veya bir şekilde belge temin etme, sahte görevli tayini gibi sebeplerle kanunsuz olarak zapt edilmekteydi.

Görev değişimi, mahsulün hangi sürelerde kimin payına düştüğü konusunda anlaşmazlıklar meydana getirebiliyordu. Örneğin, Hüdavendigâr sancakbeyi Mehmed, 1017 senesi Safer ayının başlarında (Mayıs 1608) sancağa mutasarrıf olup aynı yıl Rebiü'l-evvelinin on beşinci gününde (29 Haziran 1608) tereke mahsulü kendi tahviline düşmüşken sancak bu tarihlere müteveffa Parmaksız Mustafa'ya verilmişti. Mustafa'nın zapt ettiği mahsulün vârislerinden alınması konusunda Bursa kadısına hüküm gönderilmişti (s.476, hkm.1221)¹.

Bu konudaki diğer hüküme göre Karesi sancağında müteferrika Hasan'ın mutasarrıf olduğu tımarı daha önce zapt eden Hasan adlı şahsın kethüdası Mustafa, tımar mahsulünden 24 bin akçe, koyun ve keçi vs. toplamıştı ve bunları tımarın esas sahibine vermekte inat ediyordu. Ayrıca eşkiyadan Hacı Veli oğlu Ahmed ve Ali ile müttefik olup reayaya zulmettiğinden yakalanıp mahkeme edilmeleri istenmişti (s.87, hkm.230).

Voyvodalar, eşkiya ile müttefik olarak reayaya zulmediyor, işlettikleri hasların mahsulünü zapt ediyorlardı. Vezir Davud Paşa, Aydın ve Teke sancaklarındaki haslarına daha önce Cafer ve Memi adlı adamlarını tayin etmişti fakat bunlar yanlarına nice eşkiya toplayarak has reayasına zulmettiklerinden yerlerine başka

¹ Benzer bir hüküm de Aydın, Manisa ve Saruhan sancaklarına gönderilmiştir (s.247, hkm.652).

voyvoda göndermişti. Mezburlar eşkiya kuvveti ile yeni voyvodayı haslara karıştırmayıp mahsulü zapt etmişlerdi. Reayadan aldıklarının sahiplerine ve zimmetlerine geçirdikleri has mahsulünün vezirin vekiline tahsil edilmesi emredilmişti (s.308, hkm.806¹). Başka bir hükümde anlatıldığına göre ise Vezir Davud Paşa, Ankara'daki haslarının voyvodalarından mahsul talebi için adamlarından Mehmed'i göndermiş, Mehmed 300 altını -ki 36.000 akçe olur- tahsil etmiş iken Ankara kadısının adamlarından şaki Kurt Hidayet mezburu yakalayıp katletmek istemişti. Mehmed kaçmayı başarmıştı fakat 300 altın, bir at, bir kılıç, bir raht ve bir gümüş üzenisi Kurt Hidayet'e kaldığından bu şakinin yakalanıp altın ve diğer eşyaların İstanbul'a gönderilmesi istenmişti (s.613, hkm.1582).

Tımar düzeninin bozulduğu bu dönemde tımar topraklarının sipahi tarafından işletilmesi için başkasına verilmesi bazı sorunları da beraberinde getirmekteydi. Erbâb-ı tıardan Mustafa, Kastamonu'nun Hoşalay nahiyesinde mutasarrıf olduğu 2200 akçe tımarını işletmesi için Bektaş oğlu Resul'e vermişti. Bu şahıs tımarı beş yıldır zapt ve tasarruf edip mahsulüne el koyduğundan başka mahkemeye gelmeyip tımarın zaptına mani olduğundan yakalanması istenmişti (s.26, hkm.69).

Dergâh-ı Mualla çavuşlarından kâğıt emanet hizmetinde olan Mustafa'nın zeametinden Küçük ve Gerenli köylerine tasarruf eden sipahi oğullarından Mahmud, zeametini beş yıllık mahsulünü vermediği gibi iki kul, iki cariye, bir katar deve, üç yüz baş koyun ve keçi ve üç baş atları zimmetinde iken Kılıç oğlu Himmet, Tavi Ahmed oğlu Seydi Ali başta olmak üzere toplam yirmi beş eşkiya tarafından katledildiğinden, zimmetinde olan malların şer'le alınması ilâm olunmuştu (s.164, hkm.421 / s.165, hkm.422)².

Eşkiya, ehl-i örf zümresinin tereke ve vergi gelirlerini de zapt ediyordu. Eşkiyalık hareketlerinin mâlî düzeni ve üretim sistemini sekteye uğrattığını gösteren bir örnekte Kastamonu'da Dergâh-ı Muallâ müteferrikalarından Sinan'ın mutasarrıf olduğu köyün öşür ve diğer örfî vergilerine eşkiyadan Kara Yusuf, Urgancıoğlu'nun sekbanları ve Mehmed adlı şakinin bölükbaşları tarafından el konulmuştu. Müteferrika Sinan o esnada Canpolatoğlu seferinde olduğunu bildirmiş ve bu eşkiyada olan kendine ait hukukun alınıp haklarından gelinmesi konusunda emr-i

¹ 13 Rebiü'l-evvel 1018 / 16 Haziran 1609.

² Çalışma konusu mühimme defterinde sayfa 165'te yer alan 423 numaralı hüküm Mahmud'u katleden eşkiyanın yakalanması ile ilgilidir.

şerif istemişti (s.612, hkm.1580). Ayrıca eşkıyanın reayayı haraca kesmesi, zulmetmesi sebebiyle has, zeamet ve tımarların boş kalması, mâlî düzeni bozan etkenlerdendir. Bu husustaki bir hükümde anlatıldığına göre Teke sancağının Elmalı kazasından Ali, Hüseyin, Mehmed ve diğer Ali vs. şakiler, sakin oldukları köyden ve sairden kendilerine tâbi olanlara baş olup reayaya zulmediyorlardı. Zapt ettikleri bir yaylağın civarında sâkin olan reayayı katledip bazılarını da “ziyade bahaya” kestiklerinden bölgedeki havass-ı hümâyûn, zeamet ve tımarlar boş kalmıştı ve bu eşkıya def’ edilmezse kalan reaya da celâ-yı vatan edecekti (s.655, hkm.1700).

Daha önce başka vesilelerle ele alınan belge sahteciliği veya bir şekilde belge temin etme yöntemi, gelirlere el koyma amacıyla da kullanılmaktaydı. Beytül-mâl, mal-i gayb ve mâl-i mefkûddan üç yükten fazla gelir kazaya defterinde mukayyet olduğu üzere Hüdavendigâr sancakbeyi Mehmed’e hâsıl kayd olunmuştu. Fakat sancaktaki bazı mutasarrıf ve çavuşlar birer tarikle emirler alarak bu gelirlerin kendilerine kayd olunduğunu iddia etmişlerdi. Hüdavendigâr kadısına suret-i icmal gereğince hareket edip İstanbul’dan verilmiş suret-i defter-i cedid-i hakanî talep etmesi ve bu haslar sancakbeyine hâsıl kayd olunmuşsa diğerlerini men ve def etmesi emredilmişti (s.25, hkm.64¹).

Reayadan bazı şahıslar, sahte görevliler tayin ederek ehl-i örfe ait gelirleri toplatıyordu. Hamid sancağı sakinlerinden İsrail adlı şahıs, sancakbeyi Mehmed’in subaşılarını ve adamlarını gezdirmeyip kendisi subaşılar tayin ediyor ve her ayın başında sancakbeyine verdireceği bahanesiyle sancak mahsulü, bad-ı hevâ ve diğer şer’i ve örfî vergileri toplatıyordu. Cevaben gönderilen hükümde mezbur İsrail’in sancak mahsulü ve vergilerine müdahale ettirilmemesi tembihlenmişti (s.150, hkm.385).

Kütahya sakinlerinden Taşçızade Ahmed Çavuş, Süleyman Çavuş ile birlikte Bursa ve Karesi sancaklarındaki tımarları dolaşıp sahiplerinin sefere gelmediği bahanesiyle veya başka yollarla tahviller peyda ediyorlar ve tımarlı sipahilerden cebren akçelerini, mahsullerini alıyorlardı. Bu sebeple kendi beratlarında olan tımarlarından başka tımarlara müdahale etmemeleri konusunda ikaz edilmişlerdi (s.827, hkm.2155).

---

¹ 29 Şaban 1018 / 27 Kasım 1609.

Menteşe sancakbeyi Mehmed'in kaim makamı Ahmed, sancak mahsulünü zimmetine geçirdiğinden başka mezbur sancakbeyine ait ne varsa hepsine el koymuştu. Ahmed'in zimmetindeki mahsulün ve malların şer'le tahsil edilip sancakbeyinin vekiline teslim edilmesi buyurulmuştu (s.738, hkm.1922¹).

4.1.2. Reayanın vergilerden kaçma çabaları

Bu dönemde ağırlaşan mâli şartlar, reayanın ödeme gücünü azalttığından reaya ehl-i örfe tahsis edilen vergileri ödememek için muhtelif bahaneler ileri sürmekteydi. Bu konudaki örneklerden biri, pazarlardan tahsil edilen resm-i kantar hakkındaydı. Daha önceki sipahiler zamanında Şehr-i Nif² ve bu şehre bağlı karyelerin kantara müteallik metaları şehre getirilip kantara vurulup kantar vergisi sipahilere verile gelmiş iken birkaç seneden beri bazı solak, yeniçeri, sipahi, züema ve diğerleri kendi karyelerinde başka kantarlarla tartıyorlardı. Şehr-i Nif ve ona bağlı karyelerin kantar vergisi kâtip Süleyman'a tımar olarak tevcih edildiği halde reayadan bazıları kantar vergisinin başkasına hâsıl kayd olduğunu, bazıları da sadece Nif'in vergisini toplayabileceğini, karyelerin resm-i kantarını vermeyeceklerini söyleyerek vergiyi ödememek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Bunun üzerine kâtip Süleyman'ın beratı ve suret-i defteri gereğince kendisine ait olan kantar vergisinin alınması emredilmişti (s.866, hkm.3058).

Bolu Akçaşehir iskelesine yanaşan gemilerin vergileri defter-i hâkânî gereğince Vezir Mustafa Paşa'ya hâsıl kayd olunmuşken tereke ile yanaşan gemiciler ürünleri kendi maişetleri için getirdiklerini iddia ederek vergi vermiyorlardı. Ürünleri maişetlerinden ziyade ticaret için getirdiklerinden vergilerin tahsil edilmesi buyurulmuştu (s.619, hkm.1598).

¹ 7 Rebiü'l-evvel 1018 / 10 Haziran 1609.

² 1867 yılına kadar Saruhan sancağına tâbi Kemalpaşa kazasına verilen isimdir. Tahir Sezen, Osmanlı Yer Adları, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2006, s.383.

4.2. Fiyatların Yükselmesi Sonucu Artan Kalpazanlık, Tefecilik ve Karaborsacılık Faaliyetleri

Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'ya akan kıymetli madenlerin fiyat artışına sebep olması fiyat devrimi olarak adlandırılır (İnalçık, 2010a: 172-173). Bu devrimle birlikte XVI. yüzyılın başından 1600 veya 1650 yılına kadar geçen 100-150 yıllık sürede önce Batı ve Güney Avrupa'da sonra Eski Dünya'nın diğer bölgelerinde fiyatlar hızla artmıştır (Pamuk, 2010: 105). Osmanlı Devleti'nde değerli madenlerin bollaşmasının desteklediği fiyat artışının sebepleri Avrupa ile yapılan ticaret ve nüfus artışı, kentleşmenin hızlanması, kırlarla kentler arasındaki iktisadi bağların kuvvetlenmesi, para kullanımının yaygınlaşması gibi etkenlerle paranın tedavül hızının artması idi (Pamuk, 1999). Bu sebepler haricinde XVI. yüzyıl sonlarındaki fiyat artışlarının temelinde 1585 ve daha sonraki yıllarda sık sık uygulanan tağşiş işlemi yatmaktaydı (Pamuk, 2010: 118).

Özellikle XVI. yüzyıl sonlarında Avrupa'ya getirilen Amerikan gümüşlerinin bu kıtada talebi ve fiyatları yükseltmesi, Osmanlı ülkesinden Avrupa'ya mal kaçışına ve içeride paranın değerinin düşme ve fiyatların yükselme eğilimi içerisine girmesine yol açmıştı (Tabakoğlu, 2002). Bu dönemde Avrupalıların elde ettikleri kıymetli madenler, gurus denilen 30 gr. ağırlığında iri gümüş sikkeler şeklinde Osmanlı ülkesinde görülmeye başlanmıştı (Tabakoğlu, 2002). Zira birçok tüccar Avrupa'da ucuz gümüş para alıp Osmanlı ülkelerinde altın karşılığı satmak suretiyle kolayca kâr elde etmeye başlamıştı. Osmanlı ülkesi de İran ve diğer Doğu ülkeleri için kıymetli madenlerin ucuz ve bol olduğu bir bölge olduğundan doğuya gümüş akımı önemli bir ticaret konusuydu (İnalçık, 2010a: 172-175). Devlet, ülkedeki para arzını daraltan bu akımı da engellemek zorundaydı. Bunun için tacirlerin doğuya kıymetli maden ve para götürmeleri yasaktı. Mal getiren tâcir, ülkesine yine mal ile dönmek zorundaydı (Tabakoğlu, 2002). Fakat hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla bu yasağa riayet edilmiyordu. Örneğin, Üsküdar'dan Ankara'ya kadar yol üzerindeki tüm kadılıklara gönderilen hüküm, Ankara tarafından sof ve sair emtia satın alan Müslüman ve Yahudi ve zimmî tüccar taifesinin arz-ı hâline istinaden yazılmıştı. Bu arz-ı hâle göre tüccarlar, birkaç seneden beri eşkıya istilasından dolayı ticaret yapamadıklarını, İstanbul'a sof ve diğer meta gelmediğinden yokluk çekildiğini, şimdi ise ticaret yapmaya başladıklarında ehl-i örfün "Anadolu canibine gurus alıp gitmek memnudur,

yükünüzde gurusu vardır.” diyerek kendilerini rencide ettiğini iddia ediyorlardı. Bunun üzerine tüccarların olagelene ve şer'i şerife muhalif rencide ettirilmemesi emredilmişti (s.631, hkm.1628).

Coğrafi keşifler ve gümüş akımı, Osmanlı iktisat politikaları resmi rayici bozan etkenlerdi. Ülkede tedavülde olan altın ve gümüş paraların vezin ve fiyatları, devlet tarafından belirlenir, verilen rayiç sıkı bir şekilde denetlenirdi. Herhangi bir fiyat değişikliğinde ise durum fermanlarla ilân edilirdi. Resmi rayicin korunması, devletin para politikasında üzerinde hassasiyetle durulan en mühim konulardan biriydi. Zira rayicin bozulması, iktisadi düzenin, dolayısıyla saltanatın temelden sarsılması demektir (Öztürk, 2002a; Öztürk, 2002b).

Daha önce de belirtildiği üzere eşkiya korkusuyla Ankara'ya yerleşen Büyük Haymana ve Küçük Haymana reayası Ankara'da kıtlığa sebep olmuş (s.458, hkm.1180), şehirdeki arz talep dengesi bozulduğundan fiyatlar yükselmişti ve altın 120, tam kuruş 80 ve arslanlı kuruş 70 akçe üzerinden değer görüyordu (s.287, hkm.757). Gümüş bolluğu sebebiyle fiyatların yükselmesi ve devletin tayin ettiği rayicin alt üst olması, ülkede geniş çaplı bir sahte para imâline neden olmuştu (Güçer, 1964: 36). Ayaş ve Beypazarı ahalisinden alışveriş yapan Mehmed adlı şahıs bunlara 3000 kalp kuruş vermişti. Ve ellerinde kalp akçe bulunan reaya, ehl-i örf taifesi tarafından kallablıkla suçlanıp katledilmişti. Halen o tarafta olan Mehmed'in elindeki kalp kuruşların alınıp kendisinin hakkından gelinmesi emredilmişti (s.224, hkm.589).

Kalpazanlık olayları umumiyetle Orta ve Batı Anadolu ile Rumeli'de yoğunlaşmıştır. XVI. yüzyıl sonlarından itibaren oldukça yaygınlaşmıştır. Bu faaliyetler Yahudi sarraflar, darphane görevlileri, gayrimüslim kuyumcular, madenciler ve çingeneler tarafından yürütülüyordu. Bunlar kestikleri kalp paraları bizzat kendileri piyasaya sürmeyip bu işi “harcidiciler” olarak adlandırılan zimmi esnaf ve kuyumcular aracılığıyla gerçekleştiriyorlardı (Kılıç, 1999a).

Bu konudaki diğer hükümde Bursa sakinlerinden Behram, Hamza ve Muhammed adlı şahıslar kallab olup kalp akçe keserek sikke-i hümâyûna ihtilâl verdiklerinden sicil ve hüccetleriyle divana gönderilmeleri istenmişti (s.495, hkm.1267).

Osmanlı Devleti'nde tefecilik, bir diğer adıyla murabahacılık ve karaborsacılık faaliyetleri kanunen yasaklanmıştı. Tefecilik yapanlar İstanbul'un sosyal amaçlı işlerine yöneltiyorlar, çoğu kere de iflas etmekten kurtulamıyorlardı (Tabakoğlu, 2005: 217).

I. Ahmed adaletnâmesine göre bu dönemde artan tefeciliğin sebebi görevlilerin soygunculuğu yüzünden reyanın malının yağmaya gitmesi ve dolayısıyla müflis durumuna düştüklerinden murabahacılara başvurmak zorunda kalmalarıdır. Bunlar da bir altın veya bir kuruşu ayda dört-beş akçe faizle vermekte sonra çoğu bin akçeyi dört yüz, beş yüz akçe kabul etmekteydiler. Bu yüzden reayadan çoğu borca batmıştı. Tefeciler de bu bahane ile reayayı kendi köleleri gibi kullanmakta, muhalefet edenleri hapsedirip ömür boyu zindanlarda çürütmekteydi. Bu adaletnâmede karaborsacıların zulümlerine ve onlara verilecek cezaya da değinilmiştir. Yiyecek ve sair eşyayı sahibinden zorla ve ucuza alan karaborsacılar, mal sahiplerini rahat bırakmayıp zulümlerine devam ederlerse süresiz kürek cezasına çarptırılacaklardı (İnalçık, 1965 / MD, s.897-898, hkm.4012). Ayrıca devlet karaborsacılar hapis cezası verip mallarını piyasaya sürmekteydi (Tabakoğlu, 2005: 161).

Bu konuya örnek teşkil eden bir hüküm, hem murabahacılık hem karaborsacılık yapan Akhisar'a tâbi Paşalı karyesinde sakin Abdülgani adlı tefecinin reayaya zulümlerine dairdi. Bu şahıs, kadı ve subaşılardan yanına gidip Müslümanları gamz edip akçelerini alıyordu. Reayaya 10'a 15 pahasıyla akçe veriyor verdiği akçeleri vakitsiz isteyip borcunu veremeyenlerin at, katır vs. erzakını kuzu pahasına alıp daha sonra ucuza aldığı katırları kendilerine iki-üç katına satıyordu. Ayrıca harman zamanı aldığı ürünleri stoklayıp narh-ı carinin üç katına verip yüksek miktarda faizle Müslümanları taciz ediyordu. Ve mahkemeye çıkarılması, Müslümanlara on akçeye bir buçuk akçeden fazla muamele ile akçe vermemesi emredilmişti (s.878, hkm.3089).

4.3. Maktul Eşkîya ve Müteveffa Ehl-i Örfün Mallarının Müsaderesi ve Miras Davaları

XVII. yüzyılın başlarından itibaren devletin ekonomik, idarî ve askerî açıdan gittikçe ağırlaşan bir bunalıma mâruz kalması, müsadere yönteminin yaygınlaşmasına sebep olmuştur. İlk dönemlerde merkezi otoriteye siyasal güç kazandırma işlevi gören müsadere, bu devirde hazineye gelir sağlayan bir uygulama şekline dönüşmüştür (Öğün, 2006). Bu bağlamda eşkıya ve ehl-i örfün mallarının, bütçenin açık vermeye devam ettiği (Pamuk, 2007: 97-98) çalışma konusu dönemde mîrî hazinenin önemli gelir kaynaklarından biri haline geldiği söylenebilir. Hükümlerden de anlaşıldığı kadarıyla söz konusu malların takibi, tahsili ve İstanbul'a nakledilmesi hususuna ihtimam gösterilmiştir.

Örneğin İzmir'e gönderilen hükümde katl olunan eşkıya reisi Kabasurna adlı zımminin emlak, erzak, çiftlik, at, katır, deve ve sair tüm mallarına mîrî hazine için el konulup İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti (s.39, hkm.102 / s.52, hkm.142).

Günyüzü kazasının Küçük köyünde Biraderoğlu adıyla bilinen Mahmud adlı şaki, daha önce Yörükoğlu, Tavi Ahmed gibi eşkıyanın kalelerini basıp yağmaladığı malları kendi kalesine götürmüştü. Biraderoğlu Mahmud dört sekbanı tarafından katledildiğinden kalesindeki malların mîrî hazine için tahsil edilmesi istenmişti (s.255, hkm.672).

Manisa kadısına gönderilen bir hüküm de, daha önce katledilen Bacıoğlu İbrahim ve sair 156 eşkıyanın emval ve erzakının bazı kimselerde kalıp kalmadığının teftiş edilmesi, bulunan malların satılıp parasının hazineye gönderilmesi konusundaydı (s.735, hkm.1915).

Eşkîya malının herhangi bir kişide kalması ya da kaldığının iddia edilmesi durumunda mallar aynî veya nakdî olarak bu şahıstan tahsil edilmekteydi. Menteşe'de daha önce katledilen Kılıçbölükbaşı, Kazoğlu (?) ve Seydi Ali'nin mallarının Hacı Çavuş oğulları Mustafa Çavuş ve Ali Çavuş'ta kaldığını iddia eden Köse Mustafa ve Türkmen Ali, mezbur çavuşların 320 bin akçelerini almıştı. Sancaktan bazı kimselerde bu eşkıyanın malı kaldıysa tahsil edilip zikrolunan çavuşların akçelerine bedel olarak alınması istenmişti (s.339, hkm.880).

Osmanlı sosyal tabakasında askeri zümreye mensup idareciler öldüklerinde veya öldürüldüklerinde devlet memuru sıfatıyla kazandıkları servetin nakit kısmı müsadere edilirdi. Ayrıca bazı kıymetli eşya, silah, hayvan ve çadır gibi sefer mühimmatlarına da el konulur, vârislerine geçinecekleri kadar mal bırakılırdı. Müsadereye konu olan mal varlığına ise muhalefat -veya metrukât- denilirdi (Tabakoğlu, 1985, 296).

Akhisar kadısına Bursa sancakbeyi iken katledilen Mustafa'nın Akhisar'da sakin Mehmed Çavuş'ta bulunan 12 katar devesinin yükleri ile İstanbul'a irsali emredilmişti (s.89, hkm.235). Bursa sancakbeyi Mehmed'e gönderilen bir hükümde daha önce sancakbeyi olan müteveffa Mustafa'nın tüm malının, at, katır ve develerinin mîrî hazine için zapt ve kabz edilmesi istenmişti (s.337, hkm.874).

İzmir'de Mehmed adlı yeniçeri vefat ettiğinde küçük oğlu kaldığından metrukâtı oğluna intikal etmişti. Âdet-i kadim üzere maktulün malları satılıp babası odasına gönderilmesi için Hızır ve Ahmet adlı yeniçeriler görevlendirilmişti. Hâsıl olan nakidin derkise edilip mühürlenerek defteriyle birlikte İstanbul'a irsal edilmesi, yetim hakkının gözetilmesi emredilmişti (s.859, hkm.3039). Dergâh-ı Âli yeniçerileri ve buna benzer askerlerin terekelerinin müfredat defterleri ile "beytü'l-mâl"e gönderilmesi eski bir uygulama idi (Özkaya, 2008: 37).

Ehl-i örfün mallarının müsaderesi ile ilgili son örnek ise Anadolu beylerbeyi ve İnegöl kadısına gönderilen hüküm İlyas yeniçerinin muhalefat ve terekesinin beytü'l-mal için zapt ve kabz ettirilmesi, her ne hâsıl olursa deftere kayd edilerek İstanbul'a gönderilmesi hakkındaydı (s.668, hkm.1737¹).

Bazı devlet görevlileri müteveffa ehl-i örfün mallarının müsaderesinden sonra vârislerine kalan kısmına muhtelif bahanelerle el koyuyorlardı. Örneğin, Erzurum beylerbeyi iken vefat eden Davud'un vârislerinden oğlu Ahmed, İsmail adlı sipahiden, babasının mirasından payını alamadığı gerekçesiyle davacı olup on yük akçe talep etmişti. İsmail ise müteveffa Davud'un mirasını pay etmesi için kendisine verdiğini, kendisinin de paylaştırdığı Ahmed'in payını vekili Ferruh'a verdiğini iddia ediyordu fakat şahidi yoktu ve kendisine şahit getirmesi için süre verildiği halde Bursa'ya firar etmişti. Bursa kadısına İsmail'in yakalanıp mahkeme edilmesi, Ahmed'in hakkının da tahsil edilmesi emredilmişti (s.880, hkm.3092).

¹ 7 Receb 1018 / 6 Ekim 1609.

Menteşe alaybeyi iken vefat eden Bekir'in zimmetinde kalan malların sahiplerine verilmesi de başka bir miras davasıydı (s.842, hkm.2194).

Bursa'da Cumalıkızık köyünde bulunan mîrî bahçede daha önce çalışan müteveffa Süleyman'ın çocukları, babalarından örf-i şer'i ile kendilerine intikal ettiği gerekçesiyle bahçeyi zapt etmişlerdi. Şahısların mahkeme edilmeleri, bahçenin mîrî için alınması emredilmişti (s.582, hkm.1496).

4.4. Kethüdayeri ve Voyvoda Tayini

Kethüdayeri, yeniçeri ocağının süvari kısmını teşkil eden altı bölüğün (sipah, silahtar, ulûfeciyân-ı yemin, ulûfeciyân-ı yesar, gurebâ-yı yemin, gurebâ-yı yesar) üzerine kethüdayerilik mektubu ile tayin olunurdu. Bu tayin altı-bölük ağalarının hepsinin ya da bir kısmının imzasıyla gerçekleşirdi. Altı-bölük halkının uygunsuz hareketlerinden ve savaşa sevkinden özellikle silahtar bölüğünden seçilen kethüdayeri sorumluydu (Özkaya, 2008: 42; Özcan, 1989).

Kethüdayeri tayinlerinin sebebi daha önce kethüdayeri olan şahısların ve Altı-bölük halkının reayaya zulmetmeleriydi. Bu sebeplerle Altı-bölük halkı üzerine Manisa'da 31. bölükte yevmi 25 akçe ulufeye mutasarrıf olan Mehmed, Bursa'da sipahioğullarından 24. bölükte 141 akçe ulufeye mutasarrıf olan Osman(?), Saruhan'da silahtarlardan 50. bölükte yevmi 9 akçe ulufeye mutasarrıf olan Mahmud (s.782, hkm.2040) tayin edilmişti. Altı-bölük halkının reayaya zulümleri sebebiyle yeni bir kethüdayeri tayinini anlatan hükümde Kastamonu sancağında böyle bir hadisenin vuku bulması üzerine "ihtiyar, dindar, müstakim, zapt ü rapta kadir" birinin İstanbul'a arz edilmesi istenmişti (s.725, hkm.1891).

Anadolu ve Rumeli'de eyalet veya sancak mutasarrıfları, kendilerine ayrılan gelirleri kaza ve kasaba ölçeğinde toplamak üzere voyvoda tayin ederlerdi. Voyvoda terimi, vergi gelirine sahip kimselerden aldığı yetkiyle kendi namına ya da başkası adına vekâleten vergi tahsil eden görevlileri ifade etmekteydi. Ve bu görevli, müvekkili olduğu beyin buyrulduyuyla tayin edilirdi (Özvar, 2013). Örneğin bu konudaki bir hükümde Boğdan muhafazasında olan Vezir Ali Paşa'nın Bolu'daki haslarının voyvodaları olan Eyüp, Rıdvan, Hasan ve Mustafa adlı şahısların kovulup yerlerine Ali'nin görevlendirilmesi emredilmişti (s.191, hkm.493).

Yukarıdaki başlıklarda ele alınan konuların dışında Saruhan'a bağlı bir kazanın İzmir'e ilhakına itiraz (s.33, hkm.89), Bursa'ya gönderilen müfettişin İstanbul'a çağrılması (s.45, hkm.119), Vezir Hasan Paşa'nın Beypazarı'nda mutasarrıf olduğu çiftlik mahsulünün kadılıklara değer-i bahasıyla satışı (s.775, hkm.2021), Bursa'daki Dergâh-ı Muallâ kapıcılarına şemhanelerden her ay 300 akçe tahsis edilmesi konusunda temessükleri zayi olduğundan hüccet verilmesi (s.728, hkm.1898), reayadan fazla vergi talebi (s.63, hkm.170), ocaklık tayini (s.695, hkm.1804), Çankırı kalesinde depolanmak üzere tevzi defterleri mûcebince reayadan darı tahsili (s.769, hkm.2007), Saruhan'da müteferrika Hüseyin ve kâtip Hüseyin arasındaki tımar tasarrufu anlaşmazlığı (s.225, hkm.593), 1016-1017 senelerinde Murad Paşa'nın Ankara'daki haslarının mahsulünü zapt eden Duran ve Mehmed adlı çavuşlarda kalan has mahsulünün tahsil edilmesi (s.199, hkm.514), Bolu kadısının, Anadolu kadıaskeri Mevlânâ Mehmed'in tahvilinde olan rüsum-ı askeriyeden yüz bin akçeden fazla rüsum-ı hadariyeyi Mevlânâ Mehmed'e göndermeyip kendisinin harcaması (s.242, hkm.640) ile ilgili hükümler mevcuttur.

5. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT VAKIFLARLA İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ

Yaygın tanımıyla vakıf, VIII. asır ortalarından XIX. asır sonlarına kadarki süreçte, İslâm ülkelerinin ictimâî ve iktisadî hayatında ehemmiyetli bir rol oynayan dinî-ictimâî müessesenin adıdır (Yediyıldız, 2001). Hukuken bir malı mülkiyetten çıkarıp menfaatlerini belli şartlarla ebedî olarak bir hayır cihetine tahsis etmek manasına gelir (Akgündüz, 2013: 98).

Vakıf medeniyeti olarak tavsif edilen Osmanlı Devleti'nde, diğer kurumlar gibi vakıf kurumu da değişim ve dönüşümlere¹ paralel olarak tebeddül etmiştir. Zaman-mekân açısından farklılık gösteren değişim ve dönüşümün sonuçları (Ergenç, 2013: 44) menfî yönde olmuş, XVI. yüzyıldaki ekonomik gelişme ve nüfus artışının ardından bu yüzyılın sonlarında yaşanan ekonomik kriz, uzun süren savaşlar, iç isyanlar ve bu unsurların getirdiği diğer sorunlar Osmanlı Devleti'nin temel kurumlarından biri olan vakıf müessesesinde de bozulmalara sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte vakıfların sayısının giderek çoğalması da devleti zâfiyete uğratan etkenlerden biri olmuştur. XVII. yüzyılda iyice göze çarpan artış, vakıflara karşı çıkışı meydana getirmiştir. Dönemin anonim risâlelerinden birinde ülkedeki kasaba ve köylerin çoğunun padişah hasları, zeamet ve tımar olması gerekirken aksine bunların vakıf ve mülk olması, vezirlerin kendilerine temlik ettirdikleri köyleri zürrî vakfa dönüştürmeleri ağır bir dille eleştirilmiştir (Yücel, 1988: 152). Bu konuyu Koçibey de risâlesinde ele almış, padişah yakınlarının köy ve tarlaları kendilerine mülk ettirip vakfa dönüştürdüklerinden yakınmış, bu vakıfların sahih olmadığını ifade etmiştir (Koçibey, 1972: 58-59). Hülâsa, Osmanlı medeniyetinin yüksek devirlerinde vakıf müessesesi de dinî-hayrî vazifelerini muvaffakiyetle yapmış, devletin siyasî ve iktisadî gerileyişi söz konusu kurumu geriletmiştir (Köprülü, 2005: 337).

Vakıflarla ilgili çalışmalarda umumiyetle vakfın tanımı, kökeni, tarihî gelişimi ve çeşitleri, teşkilâtı, hukukî yönü, vakıf eserlerinin sanatsal değeri, vakıf kurucularının hayatı ve eserleri, vakıf terimleri, vakıf-şehir ilişkisi gibi hususlar ele

¹ Değişim ve dönüşüm tabirlerinin geniş açıklaması için bkz. Ergenç, Özer. "Tarih Bilinci Üzerine", Şehir, Toplum, Devlet: Osmanlı Tarih Yazıları, (s.43-51), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013, İstanbul, s.43-44.

alınmıştır (Yediyıldız, 1999). Bu çalışmalarda vakıfların bozulmaya giden süreçte hangi yolsuzluk, müdahale ve zulümlere mâruz kaldığına pek değinilmemiş, son dönemleri göz önüne alınarak genel hatlarıyla incelenmiştir¹. Hâlbuki vakıfların inkişafı, mahiyeti, teşkilâtı kadar vakıflarla ilgili -yukarıda bahsedilen- sorunların da bilinmesi, sistemin zaman içinde ne tür değişimler/bozulmalar geçirdiğinin anlaşılmasını sağlayacak, böylece sistemin kendi içerisindeki çözülüşü ve bunun Osmanlı Devleti'nin inhitat sürecindeki payı veya bu sürecin vakıflar üzerindeki etkileri hakkında daha sağlıklı değerlendirmeler yapmak mümkün olacaktır.

Ayrıca vakıflarla ilgili çalışmalar hakkında üzerinde durulması gereken bir diğer husus da bu çalışmalarda umumiyetle vakfiyeler ve vakıf muhasebe defterleri gibi doğrudan vakıflarla ilgili kaynaklar kullanılmış olmasıdır. Bu kaynakların vakfa müspet yaklaşımın sergilendiği kaynaklar olması sebebiyle çoğu kitap ve makale iyilik, yardımseverlik, hayrât konulu olmuştur. Dolayısıyla vakıflarla ilgili suiistimler ve diğer meseleler arka plânda kalmıştır (Güneş, 2011: 7-10, 35-37). Bu kısımda dönemin şartlarının vakıf sistemine yansımaları ve yol açtığı sorunlara bağlam çerçevesinde bütünsel açıdan yaklaşılmaya (Güneş, 2013: 24), daha sarıh bir ifade ile 1609-1610 yıllarında Anadolu Eyaleti'nde yer alan vakıfların hangi tür yolsuzluk ve müdahalelere maruz kaldığı, eşkıyalık hareketlerinden ne derece etkilendiği sorularına cevap aranmaya çalışılmıştır.

5.1. Vakıflarla İlgili Yolsuzluk, Zulüm ve Müdahaleler, Reayanın Vakıflara Verdiği Zararlar, Vakıf Şartlarına Uymama

5.1.1. İdareci zümrenin yolsuzluk ve zulümleri

5.1.1.1. Vakıf mütevellilerinin yolsuzluk ve zulümlerine dair hükümler

Belgelerden anlaşıldığı kadarıyla vakıflara yönelik yolsuzluk ve zulümler çoğunlukla mütevelliler tarafından işlendiği için öncelikle müteveli kavramının üzerinde durmak gerekir. Müteveli, vakfiye şartları, şer'i hükümler ve mer'i mevzuat çerçevesinde vakfın işlerini idare etmek için görevlendirilen kimsedir

¹ Vakıfların son dönemlerindeki bozulmalarını, elden çıkmalarını ele alan çalışmalara örnek olarak bkz. Nazif Öztürk, Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995, Ankara. Ali Himmet Berki, "Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller", Vakıflar Dergisi, 1969, Ankara, Sayı: VIII, s.335-340. Mustafa Alkan, "Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Şubat 2007, Sayı: 166.

(Öztürk, 2006). Vakıfla ilgili bütün işlerden sorumlu olup gelirini toplamak ve artırmak için önlem almak ve toplanan geliri; vakfın koşullarını yerine getirmek, vakıfta çalışanların ücretleriyle bakım ve onarım masraflarını ödemek için kullanmak zorundadır (İnalçık, 2012: 148). Fakat örneklerde de görüleceği üzere mütevelliler bu şartlara her zaman uymamış, vakıfları suiistimal etmişlerdir.

Mütevellilerin yaptığı en yaygın yolsuzluk, vakıf parasını zimmetlerine geçirmeleriydi. Bu husustaki hükümlerden birinde daha önce Celâfler tarafından işgal edilen Kastamonu merkezde camiler, mescitler, zaviyeler, evkaf ve imaretin yakıldığı, vakfa ait olan nakdi mütevellilerin harcaması nedeniyle vakfın harap olduğu bildirilmiş, mütevellilerin muhasebelerinin görülüp zimmetlerindeki vakıf malının vakıf için alınarak evkafın ihya edilmesi emredilmişti (s.185, hkm.478).

Savaş zamanları da hem eşkiya hem idareci zümre için bulunmaz bir fırsattı. Bu dönemlerde eşkiya ile işbirliği yapan mütevellilerin yaptıkları yolsuzluk ve zulümleri ispatlayan hükümlerden birinde yer alan hadisat şu şekilde özetlenebilir: Çankırı merkezde bulunan cami imareti evkafının eski mütevellisi İsfendiyar'ın beş senelik muhasebesinin görülmesi üzerine zevayid-i vakıftan 227.044 akçe vakıf malı zimmetinde iken öldüğü anlaşılmıştı. Yerine müteveli olan oğlu, vakıf malını eşkiya taifesinden Topuzu Büyük ve kardeşleriyle harcamış, üstelik görevini yapmayıp fukaraya zulmetmişti. Bunun üzerine fukaranın hakkı ve vakıf malı alındıktan sonra mütevellinin ordu-yı hümâyûna gönderilmesi buyurulmuş fakat mümkün olmadığından hakkından gelinip tevliyetin uygun birine arz edilmesi istenmişti (s.324, hkm.845).

Mütevellilerin vakıf malını zimmetlerine geçirmeleriyle alâkalı başka bir hüküm, Bursa'da Yıldırım Han Evkafının eski mütevellisi Abdurrahman'ın vakıf malını harcaması, terekenin bir kısmını depolayıp bir kısmını taşrada bırakarak telefine sebep olması üzerine yerinde teftiş edilip zimmetindeki vakıf malının tahsil edilmesi hakkındaydı (s.469, hkm.1205).

Ankara sancakbeyi Behram'ın, İstanbul'a gönderdiği mektupta yazdığına göre ise, Ankara'daki zaviyeler ve diğer vakıfları zapt edenler, vakıf şartının hilafına vakıf mahsulünü kendileri harcıyordu. Bu nedenle bazı vakıflar harap olmuş, bazıları "bir şekilde" başkalarının eline geçmişti ve bunlar vakfa ait öşür vergisini vermiyorlardı. Bunun üzerine vakıfların yerinde teftiş edilip vakıf mallarının vakıf için zapt

edilmesi ve vakıf şartları gereğince hareket edilmesi emredilmişti (s.458, hkm.1181).

Vakıf malların işletilmesi hususundaki tek yol değişik şekiller altında ortaya çıkan kiralama sistemiydi (Yediyıldız, 2001). Ve bu sistem bazen yolsuzlukları da beraberinde getiriyordu. Bu yolsuzluklardan biri de mütevellilerin vakıf dükkânlarından fazla kira istemeleriydi. Tosya'da meydana gelen bir hadisede Mehmed Paşa Evkafı'ndaki diğer dükkânlardan her sene 35 akçe kira alan mütevelliler, berber dükkânı olan Hacı Ali adlı şahıstan fazla kira istemişlerdi (s.38, hkm.99¹).

Osmanlı vergi sistemine göre vergiler tekâlif-i şer'îyye ve tekâlif-i fevkalâde olmak üzere ikiye ayrılır. Tekâlif-i şer'îyye zekât, öşür, haraç ve cizye esaslı diğer vergilerdir (Tabakoğlu, 2011). Senenin belirli zamanlarında alınan bu vergilerin zamanından önce toplanması, şikâyetlere konu olan bir diğer husustu. Bursa ve Kite kadılarına gönderilen bir hükümde Yıldırım Bayezıd Han Evkafı'ndan olan Direkli ve (?)² köylerinin reayasından vakıf mütevellisinin zamanı gelmeden şer'î vergileri topladığı, zenginleri hapsedip zulmettiği anlatılmış, Mart ve Ağustos mahsullerinin zamanında toplanması, reayanın rencide edilmemesi emredilmişti (s.513, hkm.1318).

5.1.1.2. Sancakbeyi ve diğer zümrelerin zulümlerine dair hükümler

Eşkıyalığın önlenmesi için yayınlanan adâletnamelerde yakınılan konuların başında vakıflara yönelik eşkıyalık faaliyetleri ve müdahaleler gelmektedir. Bu nevi' suçlar genellikle ehl-i örf zümresi tarafından işlenmiştir (Demirci, 2012).

Ehl-i örf zümresinin vakıf köylerine yönelik zulümleri³, reayayı yerlerini terk etmeye icbar etmiş ve dolayısıyla vakıf gelirlerini azaltmıştır. 150 yıldır Emir Hacı mescidi imamına vakfolunan İnegöl'ün Süpürtü köyüne el koyan Hamza adlı şahsın, köyün zaptını İlyas Çelebi oğlu Ali adlı yeniçeriye vermesi ve mezbur yeniçerinin atlı

¹ 8 Şaban 1018 / 6 Kasım 1609.

² Hükümde bu köyün adının yazılması gereken yer boş bırakılmıştır.

³ Zulüm: Arapça bir sözcük olan zulüm, "bir şeyi kendi yerinden başka bir yere koymak" anlamına gelir. Bir kimseye adalet vermek yerine hakkını ondan esirgemek zulüm kelimesinin esas anlamına uygundur. Osmanlı hukukuna göre zulüm, şeriatça ve örfçe tanınmamış çeşitli bid'atlerin, kamu hizmetlileri tarafından reayaya uygulanmasıyla işlenen türlü suçların adıdır. Zulüm suçları, askeri sınıf üyelerince reayaya karşı işlenir. Mumcu, Ahmet. Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı, Phoenix Yay.(3.Baskı), 2007, Ankara, s.17(giriş kısmı), 6, 7.

eşkıya ile gezip reayaya zulmetmesi (s.278, hkm.736) bu duruma bir örnek teşkil etmektedir. Bu husustaki bir başka hükümde Yenişehir ve Gördes'te Karacasu, Şeyhlü ve Karacahisar adlı vakıf köyleri tüm tekâliften muaf olmasına rağmen bir-iki seneden beri sancakbeyi subaşlıları, adamları ve bazı ehl-i örf taifesinin bu köylerden nice nesnelere tekâlif edip reayaya zulmettikleri için reayanın yerlerini terk ettikleri, köylerin de harap olmak üzere olduğu bildirilmiştir (s.713, hkm.1854).

Sâbık sancakbeylerinin serbest vakıf köylerinde dahi eşkıyalığa kalkışmaları ile ilgili bir hüküme göre Sultan Murad Han'ın Bursa'daki vakıf köyü reayası öşür ve vergilerini vakfa vermelerine rağmen daha önce Karesi beyi olup şimdi Bursa'da yaşayan Hamza, 300-400 atlı ve 100 sekban eşkıyası ile bu köye konup sekiz gün kalmış, bu süreçte bedava yem, yemek ve diğer levazımı getirttiğinden başka her konağa zorla günde üçer koyun buldurmuştu. Ayrıca adam öldürdükleri bahanesiyle köylüleri hapsedip işkence etmişler, mahkemeye müracaat etmeden hilaf-ı şer' 60.000 akçelerini almışlardı. Bu konuda Karesi beyi Hamza'nın mahkeme edilmesi, suçu sabit bulunursa reayanın haklarının alınması emredilmiştir (s.815, hkm.2122¹).

5.1.2. Vakıf köylerine ve gelirlerine müdahale

Defterde bahsi geçen konulardan bir diğeri de vakıf köylerine ve gelirlerine müdahale edilmesiydi. Bu müdahalelere en çok zürrî vakıflar maruz kalıyordu.

Bilindiği üzere zürrî vakıf, vakfın tevliyetinin ve tüm gelirlerinin nesli inkıraz bulana kadar vâkıfın ailesine tahsis edildiği, fakirlerin vakıftan yararlanmasının inkıraz şartına bağlandığı vakıflardır (Günay,2012; Yediyıldız, 2003: 14). Bu vakıflar mirasın şer'i hükümlere göre taksimini önleyerek bütünlüğünü muhafaza etmek ve devletin müsadere temayülünden korunmak amacıyla tesis edilmişlerdir (Barkan, 1940). Fuad Köprülü (2005: 329-330), dinî-hayrî bir kisve altında verâset hükümlerini değiştirici mahiyet arz eden zürrî vakıfların daha XV. yüzyılda sayılarının arttığını ifade ederken Barkan (1940) XVI. yüzyılda dahi sayılarının tahmin edildiğinden az olduğunu iddia etmektedir. Ayrıca örnekleme yoluyla hazırlanan bir çalışmada XVII. yüzyılda tesis edilen vakıfların % 55.26'sının zürrî vakıflardan oluştuğu ifade edilmiştir (Yüksel, 1998: 99). Serveti koruma fikrinin

¹ 29 Safer 1018 / 3 Haziran 1609.

refah seviyesiyle paralel olduğu düşünülürse XVI. yüzyılın ortalarından itibaren bu vakıfların sayılarının tımar sisteminin aleyhine giderek arttığı söylenebilir. XVII. yüzyılda da bir hayli yaygınlaşmış olduğu, yukarıda bahsedilen çalışmaların yanı sıra aşağıdaki hükümlerde görüleceği üzere devletin bu vakıfları tımara dönüştürme çabalarından anlaşılmaktadır.

Sosyal siyaset açısından hükümdarlar, toplumun güven ve saygısını kazanmış manevi şahsiyetlerin vakıflarını temliklerle destekleyerek onları devletin yanına alıyor, bu yolla tebaanın nabzını ellerinde tutuyorlardı (Öztürk, 1999). Bu duruma da bir örnek teşkil eden zürrî vakfın resmî makamlarca tımara dönüştürülme çabalarıyla ilgili bir hükümde, olaylar şöyle gelişmişti: Bolu sancağında Mudurnu nahiyesinde bir köy, Sultan Murad Han tarafından Şeyh Ramazan'a soyu kesilince ulemanın tasarruf etmesi şartıyla evlâdiyet üzere vakfedilmişti. Adı geçen şeyhin nesli inkıraz bulunca bazı kimseler köye mutasarrıf iken önceki vilayet tahririnde köy, defter-i cedide tımar olarak kaydedilmiş ve Mehmed Çavuş'a verilmişti. Ulema, suleha ve ehl-i tımar arasında niza çıktığının bildirilmesi üzerine mahkeme hangi tarafın lehine karar verirse ona zapt ettirilmesi emredilmişti (s.191, hkm.494). Evlâdiyet üzere vakfedilen bir köyün tımara dönüştürülmesi ile ilgili bir diğer örnekte ise Mudurnu'da Uzunöz adlı köye evlâdiyet üzere Aişe hatun mutasarrıfa iken bu köy, yeni inşa edilen kalenin dizdarı Mustafa'ya verilmişti. Dava Divân-ı Hümayûn'da görüldüğünde hatunun vakfa evlâd olduğu anlaşılmış ve eski dizdar Bayram'ın da zapt ettiği iki yıllık mahsul ile birlikte Aişe hatunun tüm haklarının alınması istenmişti (s.506, hkm.1299).

Zürrî vakıf arazilerinin resmî yollarla tımara dönüştürülme çabaları ile ilgili bu iki örnekten hareketle, devletin esasen bu çabaları desteklediği, hatta temliklerle azalan tımar topraklarını artırmayı ve böylece tımar sistemini düzeltmeyi amaçladığı, vâkıfın soyunun tükendiği vakıflarda amacına ulaşmış olabileceği söylenebilir. Bu çıkarımları kanıtlayan ve devletin tımar arazilerini koruma veya artırma gayesini beyan eden bir başka hüküme göre Mudurnu kalesinin tamir edilmesi karşılığında kale muhafızlarına tımar tahsis edilip beratları verildiğinde bazı kimseler "tasarruf edegeldikleri, evlâda meşrut olduğu" iddiasıyla müdahale etmişlerdi ve kadiya bu şahısları men ve def' etmesi hakkında hüküm gönderilmişti (s.807, hkm.2103).

Hükümlerde sıradan insanların da vakıf köylerine el koyduğu görülmektedir. Daha önce başka bir konuda mevzu bahis olduğu üzere 150 yıldır Emir Hacı mescidi imamına vakf olunmuşken Hamza adlı şahıs, köyün kendi sınırı dâhilinde olduğunu iddia ederek zorla tasarruf etmiş, bu nedenle köy tımara verilememiştir. Ve bu şahıs defter ve fetva almak için imamı hapsetmişti (s.278, hkm.736).

Vakfın asıl işlevini sürdürmesini güvenceye almak amacıyla devlet, her vakfın hesabını yerel kadı ya da özel olarak atanmış bir müfettiş aracılığıyla gözden geçirirdi (İnalçık, 2012: 148). Tüm vakıflar serbest statüsünde olmasına rağmen bu teftiş velâyet-i âmme yani devletin genel kontrol otoritesi prensibine dayandırılırdı (İnalçık, 2010b: 262). Bu gelir gider muhasebelerinden sonra arta kalan miktarı ifade eden zevâid hususu, vakıflara müdahalede bir başka yöntem olarak kullanılmıştır. Örneğin müteveffa Bâli Efendi, Bursa Karaağaç mahallesinde bir mescit, bir muallimhane, bir kervansaray, bir zaviye inşa edip kendi malından 63.000 akçe, iki değirmen ve bazı dükkânları vakfetmişti. Paranın faizinden, değirmen ve dükkânların kirasından imam, müezzin, cüzhan vs. görevlilere vazife tayin ettikten sonra mütevellinin evlâdına, neslin inkırazından sonra utekasına ve sülehaya şart etmişti. Her sene kadılar vakfın muhasebesini görüp gelirler masraflara ancak yeterken vakfın zevâidi olduğu bahanesiyle hariçten müdahale edilmiş, kadıya gönderilen cevapta vakıf şartları gereğince hareket edilmesi hususu vurgulanmıştı (s.377, hkm.970). Bu hükümde Bâli Efendi'nin gayr-i menkûl mallarının yanı sıra 63.000 akçesini de vakfetmesi dikkati çekmektedir. Osmanlı öncesinde örneğine rastlanmayan para vakıfları, bazı yazarlar tarafından Osmanlıların vakıf sistemine getirdiği bir yenilik ve İslâm medeniyetine bir katkı olarak değerlendirilmektedir (Türkmen, 2012). Fakat Osmanlılarda ilk olarak nasıl ve ne zaman ortaya çıktığı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Sadece Bâli Efendi'nin mektuplarında para vakıflarının Rumeli'nin fethinden beri uygulandığı şeklinde bir kayda rastlanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde meşruiyeti tartışmalı olan bu vakıfların sayısı XVI. yüzyıl başlarından itibaren hızla artmıştır (Özcan, 2003; 10-12)¹.

¹ Neşet Çağatay ise para vakıflarının en geç Fatih Sultan Mehmed döneminde, Fatih'in faizi ile yeniçeri ocaklarına verilecek etlerin zamanla ortaya çıkacak olan fiyat artışını karşılamak maksadı ile 24.000 altın vakfetmesiyle başladığını İsmail Hakkı Uzunçarşılı'dan iktibas etmektedir. Çağatay, Neşet. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık", s.48. Para vakıflarının meşruiyeti hakkında tartışmalar için bkz. Şimşek, Mehmet. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar", Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt: 27, sayı:1, 1986, Ankara, s.207-220.

Gayrimenkul vakıflarına göre daha esnek ve değişken bir yapı arz eden para vakıfları, başlangıçtaki faaliyet ve hizmet alanlarına yenilerini ekleyerek Osmanlı toplumunda önemli bir dayanışma ve sosyal güvenlik müessesesi olma özelliği kazanmıştır (Tok, 2007).

Para vakıfları, kuruluş amaçlarını gerçekleştirmeye yönelik olarak yapılan faaliyetleri finanse etmek suretiyle vakıf sisteminin işleyişine katkıda bulunur (Özcan, 2003: 76). Ayrıca bu vakıf paralar Osmanlı iktisat tarihinde önemli bir kredi müessesesidir (Akgündüz, 2013: 233).

Asl-ı vakf denilen, aynıyla intifa olunmayan gelir kaynaklarından biri olan paranın (Yediyıldız, 2001) vakfedilmesi hususunda menkûl olduğu gerekçesiyle İslâm fıkıhçıları arasında görüş farklılıkları ortaya çıkmışsa da Ebu Hanefi'nin öğrencileri olan İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in görüşleri benimsenmiştir. Bu İslâm fakihlerine göre menkûl malların vakfı kayıtsız şartsız gayr-i menkûle tâbî olarak caizdir. Bu cevaza müsteniden Osmanlı tatbikatında nakit para vakfedenlerin çoğunluğu, paralarını bir akara tâbî olarak vakfederlerdi ki (Keleş, 2001) bu usûle muamele-i şer'îye, murabaha-i mer'îye veya muamele denilmekteydi. Muamele-i şer'îye¹, borç alacak bir kimsenin eşyasını borç alacağı para karşılığında satın alıp alınacak kâr miktarını da ekleyerek tekrar o kişiye vadeli olarak satılması veya borç alacak kimseye istediği borcu verdikten sonra vakfa (veya kişiye) ait bir eşyayı alınacak kâr karşılığın olan bir para kadar bedelle, bir sene vade ile satılması, satılan bir malın üçüncü bir kişiye hibe edilmesi, üçüncü kişinin de aynı vakfa (veya kişiye) hibe etmesi şeklinde uygulanan işlemin adı idi (Tok, 2007). Bu suretle kuruluşu gerçekleştirilen vakfın asl-ı malı mütevellî tarafından işletilmekte ve elde edilen gelir vakfiyede öngörülen yerlere harcanmaktaydı (Özcan, 2003; 53).

Genellikle ihtisab mukataasına dâhil olan bâc-ı bâzâr geliri, bazen de bir hasa dâhil olup vakfedilebiliyordu (Kazıcı, 1987: 180). Böyle bir örnekte anlatıldığına göre I. Ahmed'in merhum validesinin Manisa'ya bağlı vakıf köylerinden

---

¹ Ömer Lütfi Barkan'a göre haramdan kaçınılmak için umumiyetle müracaat edilen muamele-i şer'îye yolu tamamen şekil birtakım hukukî hilelerden ibarettir ve bu usûl sayesinde haddi zatında haram olan faiz, araya sokuşturulan bir alım-satım ve hibe muamelesi ile meşru bir şekle girmiş olmaktadır. Barkan, Ömer Lütfi. "Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar", Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659). Belgeler, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, cilt: III, sayı: 5-6, 1966, Ankara, s.40.

Turgutlu'nun merkezine emr-i şerifle yeni bir pazar kurulmuştu. Bâc-ı bâzâr ve ihtisab vergileri vakıf için toplanırken kasabanın başka bir yerindeki pazarın zabiti kendi pazarının harap olduğu gerekçesiyle mezbur validenin vakıf toprağında toplanan bâc-ı bâzâra müdahale ediyordu. Bunun üzerine pazarın vergilerine dahl ettirilmeyip vakıf zabitlerine zapt ettirilmesi emredilmişti (s.558, hkm.1434).

5.1.3. Vakıf şartlarına mugayir mütevellî olma

Vakfiyelerin, şartlarına kesinlikle uyulması gereken belgeler olduğu fıkhîta "Vâkıfın şartı Şari'in nassı gibidir (Vakfı kuran kimsenin şartı Allah'ın açık emri gibidir)" kaidesiyle ifade edilmişse de (Günay, 2012; Kazıcı, 1999) bu kaideye her zaman riayet edilmemişti. Örneğin Bursa'daki medresede müderris olan Mevlâna İbrahim bu medresenin vakfına kadimden beri mütevellî iken Pervane adlı şahıs, vakıf şartına ve olagelene muhalif vakfa mütevellî olmuştu. Vakıf şartı gereğince müderrise zapt ettirilmesi emredilmişti (s.398, hkm.1023).

5.1.4. Reaya taifesinin vakıflara verdiği zararlar

Ehl-i örf, eşkıya ve mütevellîlerin vakıflara yönelik zulüm ve yolsuzluklarının yanı sıra reaya taifesi de vakıflara zarar vermekteydi. Bu durum, toplumun faydası esasına dayalı vakıflara reayanın neden zarar verir sorusunu akla getirmekteyse de dönemin ictimaî-ahlakî şartlarının vakıflara yansımaları olarak kabul edilebilir. Örneğin Saruhan sancağı beyi kaim makamının gönderdiği mektupta anlattığına göre Manisa'nın merkezinde bulunan cami evkafından (?) Han'ın hücreleri misafir için tayin olunmuşken kefare taifesinden 5-10 kişi bir hücrede kalıyor ve günde 2-3 akçe kira vermeye güçleri yeterken 1 akçe veriyorlardı. Ayrıca fitneden hâli olmamaları nedeniyle de tüccar taifesi ve diğer misafirler başka yerlerde konakladıklarından vakıf zarara uğruyordu. Bu mektuba cevaben gönderilen hükümde zimmîlerin vakfa gazezleri var ise def' edilip şer'le lazım gelenin yapılması emredilmişti (s.559, hkm.1435). Bir diğer hükümde ise Kütahya'daki Sultan Bayezid Han Vakfı'na ait bir bahçedeki meyve ağaçlarını o civarda yaşayan Mehmed adlı şahsın yerle bir edip meyve namına bir şey bırakmadığı bildiriliyor, şahsın mahkeme edilip İstanbul'a gönderilmesi isteniyordu (s.578, hkm.1485¹).

¹ 28 Ramazan 1018 / 25 Aralık 1609.

5.2. Vakıfların Tamiri ve Gelir Tahsisi

Vakıflar, şehirlerin teşekkülünde ve gelişmesinde önemli rol oynuyorlardı (Yediyıldız, 1999). Bu nedenle herhangi bir şekilde zarar gören vakıfların tamir edilmesi, devletin önem verdiği bir meseleydi. Böyle bir hükümde daha önce Celâlî eşkiyası Çankırı kazasını tamamen yakıp yağmaladığında kaleye sığınan reayanın yerlerine dönüp evlerini tekrar inşa etmelerinin yanı sıra kervansaray, dükkân gibi akarı olan evkaf mütevellileri ve emlak sahiplerinin de buraları tamir etmeye dikkat etmeleri tembihlenmişti (s.40, hkm.106 / s.463, hkm.1191). Bu hükümlerden anlaşıldığına göre reayanın yerlerine dönmesi, bir bakıma vakıf kurumlarının varlığına bağlıydı.

Bir diğer hükümde ise daha önce Sultan Murad Han'ın validesinin mutasarrıfa olduğu Kütahya ve Seferihisar'daki hasları havass-ı hümâyûna ilhak olunmuş ve ona bedel kendi mahsulünden her sene mîrîye verilen altı yük akçe caizenin¹ vakfa bırakıldığı belirtilmişti (s.642, hkm.1660). Fakat daha sonra üslub-ı sâbık üzere cep harçlığı için tahsil edilmesi emredilmişti (s.306, hkm.802).

---

¹ Caize: Bu tabir Osmanlı idarî ve malî teşkilâtında özellikle yüksek makamlara tayin edilen kişiler tarafından verilmesi mutata olan aynî ve nakdî çeşitli hediyeler için kullanılmıştır. Başta padişah ve sadrazam olmak üzere tayinin yapılmasında yetkili olanlara ve maiyetlerindeki memurlara rütbelerine uygun olarak hediyeler verilmesi yerleşmiş bir usuldür. Ayrıca bu usul, bir ara hazineye gelir sağlamak için de kullanılmıştır. Mustafa Uzun, "Caize (Osmanlı Teşkilâtında Caize)", DİA, c.7, s.29.

6. 78 NUMARALI MÜHİMME DEFTERİ'NDE(H.1018/M.1609-1610) YER ALAN ANADOLU EYALETİ'NE AİT SEFERLER İLE İLGİLİ HÜKÜMLERİN TASNİF VE TAHLİLİ

1578-1606 yılları arasında Osmanlı Devleti, Doğu'da İranlılarla, Batı'da Habsburglarla uzun süren savaşlar yaptı (İnalçık, 2003: 47). Uzun savaşlar genellikle kuşatmalar savaşı oldu, savaşan taraflar önemli toprak kazanımları sağlayamadı (Gabor, 2013: 97). Bu tarihten sonra da söz konusu devletlerle yapılan savaşlar devam etti. Bunlardan biri 1610 İran seferi idi. 1609 yılında Kuyucu Murad Paşa, İran seferi bahanesiyle Üsküdar'da orduyu toplayıp Celâlî reislerini katlettiği Üsküdar seferinden sonra sultanın kesin emri ile 1610 senesinde İran'a doğru yola çıktı (Jorga, III, 2005: 361). Tebriz'e ulaştığında bu kenti boş ve harap bir halde buldu. Sonra oradan ayrılıp Diyarbakır'a gitti, kış burada geçirdi (Peçevi, II, 1982: 317). İran Şahı, Kanunî Sultan Süleyman zamanında belirlenen sınırların tekrar kabulünü içeren barış tekliflerinde bulundu. Bu teklife göre Osmanlı Devleti, Sultan III. Murad zamanında yapılan fetihlerden feragat edecekti. Bu teklifler reddedildi ve Veziriazam Kuyucu Murad Paşa tam yeni bir seferin hazırlıklarını yaparken 5 Ağustos 1611'de vefat etti (Jorga, III, 2005: 361).

XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyılın ilk yarısı, genel olarak Osmanlı donanmasında sessiz bir bekleyişin hüküm sürdüğü dönemdi (Bostan, 2007: 29). Bununla birlikte ufak çaplı deniz seferleri yapılmaya devam ediliyordu. 1609 yılında kaptan-ı derya olan Halil Paşa, ilk olarak Murad Paşa'nın idaresinde âsilere karşı hazırlanan orduyu deniz yoluyla naklettiği gibi Akdeniz'de korsanlara karşı düzenli seferler yaptı (Groot, 1997). Uzun zamandır Mısır gemilerinin yolunu kesen altı adet kâfir (Malta) kalyonunun Kıbrıs önlerinde olduğunu haber aldı. Baf limanına ulaştığında Amman taraflarında bazı yerleri yağmadığını öğrendiği kalyonları gece boyunca takip etti. Sabah iki taraf arasında top ve tüfek ateşi başladı. Halil Paşa'nın donanmasındaki Cezayirli Murad Reis, kâfirlerin kaptan gemisini hedef aldı, toplarla döverek gemiye yanaştı. İkinci vakti fetih müyesser oldu. Beş yüz esir, yüz altmış kadar top ve iki bin kadar tüfek ele geçirildi (Naima, II, 1968: 614). Osmanlılar'ın "Kara Cehennem", Avrupalılar'ın "Kızıl Kalyon" dedikleri büyük Malta

kalyonunu zapt edip diğer dört beş kalyonla birlikte İstanbul'a getiren Halil Paşa'ya 25 Kasım 1609'da vezirlik payesi verildi (Groot, 1997)¹.

Yukarıda kısaca bahsedilen İran ve Akdeniz seferleri hakkında 78 Numaralı Mühimme Defteri'nde yer alan hükümler umumiyetle ordunun iaşe temini ve ikmaline dairdir. İaşe ve ikmal, bir başka deyişle lojistik, seferdeki bir ordu için kaynakları örgütleme işlevidir. Devrine göre lojistikte ileri bir seviyede olan Osmanlı Devleti'nin başarılarında bu organizasyon önemli bir yer tutar (İnalçık, 2014: 141). Ordunun iaşe ve ikmaline dair hükümler şu başlıklar altında incelenebilir:

6.1. İran Seferi Hazırlıklarına Dair Hükümler

Osmanlı Devleti'nde sefer hazırlıklarının en önemli safhaları asker için erzak, ağırlıkları taşıyacak hayvanlar ve bunlar için yem tedarikidir. Bu ihtiyaçlar, avarız-ı divaniyye, tekâlîf-i fevkalade ve işтира usulü vasıtasıyla karşılanırdı (İşbilir, 2002b). Osmanlı ordusu, iaşesinin taşıyabildiği kadarını yanında getirir, yanında getiremediğini yerel kaynaklardan -cebren alma veya sivil tahıl stoklarını yağmalamadan- savaş bölgesine yakın vilayetlerin ahali ile önceden ayarlanmış düzenli mübayaalar vasıtasıyla temin ederdi (Murphey, 2007: 109).

Aynî veya nakdî olarak toplanan bedel-i mekkâre, nüzül ve sürsat gibi vergiler asıl avâriz ya da avarız tipi vergi çeşitlerindendi (Sahillioğlu, 1991). Söz konusu vergiler, savaşta çok önemli bir rol oynuyor ve umumiyetle harbin neticesini tayin ediyordu (Güçer, 1964: 143).

Yük taşıyan hayvan ve araba için kullanılan mekkâre kelimesi, terim olarak sefer döneminde devletin elinde bulunan yük hayvanlarının ihtiyacı karşılayamaması durumunda başkalarının kiralanması anlamına gelirdi. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren yük hayvanı ve araba kiralama usulünde bedel uygulamasına geçilmiş, yani bu vergi nakdi olarak tahsil edilmiştir (İşbilir, 2003). Örneğin Bolu ve Kastamonu² sancaklarına bağlı kazaların kadılarına avâriz hanelerinin her birinden

¹ Malta korsanlarına karşı yapılan bu deniz seferi için ayrıca bkz. Afif Büyüktuğrul, Osmanlı Deniz Harp Tarihi, c.II, T.C.Deniz Basımevi, İstanbul 1970, s.50-51.

² Kastamonu sancağına gönderilen hükümde Kastamonu kazası, Tavail ve eşkıyasının bölgede kışlamasından dolayı bu vergiden muaf tutulmuş, yol mekkâresinin sancağın diğer kadılıklarından tahsil edilmesi istenmiştir.

1017 senesine mahsuben yüz kırkar akçe yol mekkâresi tahsil edilmesi ve ordu hazinesine teslim edilmesi hakkında emir gönderilmiştir (s.23, hkm.58 / s.206, hkm.537).

Sefer hazırlıkları kapsamında toplanan bir diğer vergi kalemi, XVI. yüzyıl sonlarında ortaya çıkan, ordunun iaşe ihtiyacını belirli bir meblağ ödeyip karşılamaya yönelik sürsat vergisidir. Sürsat, devletin belirlediği fiyatların hayli altında mal satımını gerektirdiği için reayaya yeni bir mükellefiyet yükliyordu. (İşbilir, 2002b, 2007). Bu nedenle ahali, muhtelif bahanelerle sürsat zahiresini vermek istemiyordu. Örneğin Ermenipazarı'nda sefer mühimmatı için her haneden bir kile buğday, iki kile arpa tahsil olunması emredilmişken kaza reayası avarızdan muaf olduklarını, sürsat dahi vermediklerini söyleyerek inat ediyorlardı (s.33, hkm.88). Aynı şekilde Kepsut kazasının her hanesinden bir kile buğday iki kile arpa tahsil edilmesi emredilmişken reaya Matbah-ı Âmire'ye tavuk verdikleri gerekçesiyle sürsat zahiresini vermek istemiyordu (s.34, hkm.91). Uzun savaşlar sırasında düzenli olarak toplanan bu tür zorunlu vergiler, reayanın köylerini terk etme sebeplerinden biri olmalıydı. Celâfilerin tahribatıyla çakışan ağır vergi yükümlülükleri, Anadolu tarım ekonomisinin mahvolmasında önemli rol oynadı (İnalçık, 2000b: 139).

Osmanlı ordusunun et ihtiyacı genellikle koyun etinden temin edilirdi. Sefer başlamadan önce koyunların bir kısmı sürsat şeklinde önceden belirlenen miktarlarda bazı kazalara gönderilirdi (İşbilir, 2002b). Örneğin Bursa'daki yaylaklara gönderilen mîrî koyunlar, uzak yaylaklara götürüldüğünden telef olduğu için Bursa kadısına bu koyunların yakın, otlu ve sulu yaylaklarda yaylatılması tembihlenmiş, koyunlar telef olursa kendisine tazmin ettirileceği belirtilmişti (s.188, hkm.487). Yine Bursa'ya gönderilen hükümlerde Üsküdar'dan o tarafa geçirilen yirmi bin koyunun İslam askerine lazım oluncaya kadar münasip bir yaylağa gönderilmesi emredilmişti (s.228, hkm.601 / s.552, hkm.1414).

Sefer güzergâhlarının eşkıyadan temizlenmesi de önemli bir husustu. Anadolu beylerbeyine ordu-yı hümayun o civara yaklaşına kadar eşkıya ve ehl-i fesadı def etmesi emredilmişti (s.327, hkm.851).

Hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla seferler esnasında sancakları eşkıya tasallutundan korumak için belirli sayıda alçak halli sipahi ve bunlara baş olarak

beş bin akçe tımarlı sipahi sancak muhafazasına bırakılırdı. Sancak muhafazasıyla görevlendirilen her sipahiden -sefere gitmemelerinin bedeli olarak tımarlarına göre akçe toplanıp mîrî hazineye gönderilirdi. Bolu ve Saruhan sancaklarına gönderilen aşağıdaki hükümler bu uygulamayı yansıtmaktadır. Bolu sancağına irsal olunan hüküme göre adet-i kadim üzere alçak halli sipahilerden otuz nefere beş bin tımarlı bir kimse baş olarak sancak muhafazasında kalıp bunların akçelerini her binde bin akçe hesabı ile mîrî hazine için toplama görevine ebna-i sipahiyândan 95. bölümde yevmî 20 akçe ulufesi olan Abdi b. Ahmed adlı yeniçeri tayin olunmuştu (s.499, hkm.1276¹). Aynı şekilde Saruhan sancağında da alçak halli sipahilerin muhafazaya alıkonulması, beş bin akçe tımarlılardan birinin bunlara baş olması, tımarlarına göre akçe bedellerinin tahsil edilip mîrî hazineye gönderilmesi emredilmişti (s.604, hkm.1556²). Kastamonu sancağında muhafazaya bırakılanların bedel-i akçelerinin tahsili için Ömer Çavuş tayin edilmişti (s.843, hkm.2198).

Ayrıca Manisa kadısı Veli'ye sefer için ferman olunan mühimmatın tedarikinde dikkatli olması (s.271, hkm.718), Kastamonu taraflarında olan sol gureba ağası Mehmed Ağa'ya acilen Üsküdar'a gelmek üzere olan orduya yetişmesi (s.297, hkm.775³) tembihlenmişti.

6.2. Akdeniz Seferi Hazırlıklarına Dair Hükümler

Deniz seferi hazırlıklarında en önemli iki husus kürekçi ve kadirga, mavna, başarda gibi gemilerin yapımı için gerekli malzemenin, tahsisatın temini idi. Donanma-i Hümayûn'un kürekçi ihtiyacı şu şekillerde karşılanırdı: ocaklık kürekçiler (avâriz karşılığında toplananlar), hod girifte kürekçiler (kendiliğinden kürekçi olanlar), mîrî esirler, satın alınan esirler, kürek cezasına çarptırılan mücrimler (Bostan, 2003: 187-220; Bostan, 2002). Bu usullerin dışında avârizhânelerine göre tespit edilen kürekçiler hizmete gitmedikleri vakit kendilerinden bedel-i kürekçi akçesi alınmaktaydı (Emecen, 1992). Örneğin Kastamonu sancağına tâbi kadılıklarda bulunan avarız hanelerinin her birinden 1018 senesine mahsuben üç yüz altmışar akçe kürekçi bedeli toplanıp kadirga

¹ 27 Zilhicce 1018 / 3 Nisan 1609.

² Bu hükümün bir sureti Karesi sancağına bir sureti de Hüdavendigâr sancağına gönderilmiştir.

³ 23 Safer 1018 / 28 Mayıs 1609.

inşasına memur olan Davud Ağa'ya teslim edilmesi istenmişti (s.256, hkm.675 / s.257, hkm.676).

Çalışma konusu defterde kürekçi olarak idam, hapis veya kat-i uzuv cezası verilen eşkıyanın kullanıldığı görülmektedir. Örneğin -daha önce bir şekilde bahsedildiği üzere- Aydın, Saruhan, Menteşe sancaklarında yakalanan, idam veya uzuvlarının kesilmesi kararlaştırılan eşkıya, denizde gaza ve cihad hizmetinde bulunmak için küreğe konulmak amacıyla Menteşe sancakbeyi Mehmed'in adamlarına teslim edilmişti (s.139, hkm.357). Manisa sancağından bir miktar kürekçi ihraç edilmiş, ihtiyaca yetmeyince tekrar kürekçi istenmişti. Kadıya "mazul olduğu" bahanesiyle kürekçi göndermeyi ihmal etmemesi tembihlenmişti (s.847, hkm.3006). Anadolu beylerbeyine gönderilen hükümde de baharda deryaya sefere çıkılacağı için hayli kürekçi lazım olduğundan siyaset, hapis veya kat-i uzuv cezalarına çarptırılmış olan eşkıyanın Menteşe sancağı beyi Kapudanzâde Mehmed'in çektiri kadırgasına irsal edilmesi emredilmişti (s.774, hkm.2019).

Kadırga emtiasının tahsisatı ve kadırga inşası, deniz seferleri hazırlıklarının diğer safhasıdır. Akdeniz seferi için Kastamonu ve Çankırı mukataalarının tüm geliri ferman üzere kadırga malzemesi için tahsis olunmuş ve tahsisat kapıcıbaşı Davud'a teslim edilmişti. Eminlerden ne kadar mal toplandıysa her birine ayrı ayrı temessük verilmesi istenmişti (s.21, hkm.53).

Kadırga inşasına memur olan kapıcıbaşı Davud Ağa'ya ferman olunan 15 kıta kadırga ve 1 kıta mavnadan 3 kıta baştarda ve 1 kıta mavna donanma-i hümâyun için yapıldığında Kastamonu sancağında eşkıya def'ine memur olan sol gureba ağası Mehmed, Davud Ağa'nın muhassıl ve gemiler binasına memur olduğunu inkâr etmişti. Etrafa da haber gönderdiğinden reaya arasında kargaşa çıkmış, kadılar dahi mühimmatın hazırlanması ve kürekçi getirilmesi hizmetlerini yapmadıklarından kârhaneler¹ dahi boş kalmış, gemi inşası mümkün olmamıştı. Mezbur Mehmed'e baştarda ve mavnanın donanmaya yetiştirilmesine yardım etmesi konusunda emr-i şerif gönderilmiş fakat cevap vermemiş, hazırlıkların tehirine sebep olmuştu. Bunun üzerine Davud Ağa'ya, inşa edilen baştarda ve mavnanın donanmaya yetişmesine mâni olanları yazıp arz eylemesi emredilmişti

¹ Kârhane: Tersâne-i Âmire'de kalafatçılar, makaracılar, zevrakçılar gibi çeşitli sanat kollarına ait iş yerlerine verilen ad. İdris Bostan, Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Baskı, Ankara 2003, s.10.

(s.302, hkm.789). Başka bir hükümde sol gureba ağası Mehmed'e eşkiya def'ine memurken Kastamonu'ya gidip kadirga inşasına engellediğinden dolayı mesul olduğu bildiriliyordu. Ve ihraç ferman olunan kürekçiyi ihraç edip acilen İstanbul'a gelmesi emredilmişti (s.303, hkm.790).

6.3. Seferlerin Yol Açtığı Zulümler

Seferler, reaya için kimi zaman eziyete de dönüşebilmekteydi. Örneğin sefer güzergâhında sakin olan Gerede ahalisi, karadan ve denizden sefere gidip gelenlerin yem ve yemeklerini zorla almalarından şikâyetçi idi (s.14, hkm.34¹).

Sefere gitmeyen sipahiler başka işlerle uğraşüyor, reayanın arazilerini zapt ediyor, sefere giden sipahilerin mallarını yağmalıyor, fukaraya zulmediyorlardı. Ebnâ-i Sipahiyân'dan 93. cemaatte yevmî 22 akçe ulûfeye mutasarrıf olup Bergama'da kethüdayeri olan Mehmed b. Mahmud, 5-6 seneden beri sefere gitmiyor, kasabanın bağlarında mandıralar kurup Müslümanların bağlarını harap ediyordu. 20.000 akçe kıymetli bir bağı ve 200 dönüm ziraat olunur yerleri zorla zapt etmiş, mahkemeye davet edildiğinde yanında 40-50 eşkiya ile itaat etmemişti. Cevabi hükümde ise mezburun kethüdayerilikten kovulması, mahkeme edilmesi, bağ ve yerlerin alınması istenmişti (s.528, hkm.1359). Çölabad ve Şuhud kadılarına gönderilen bir hükümde anlatıldığına göre ise üç kılıç tımara tasarruf eden şaki Cafer Çavuş'un asla sefere varmayıp fukaraya zulmediyordu ve seferde olan sipahi Mehmed'in evini adamlarıyla birlikte basıp hayvanlarını ve mallarını yağmalamıştı (s.785, hkm.2051). Kastamonu'da da 150. bölükte yevmî 18 akçe ulûfeye mutasarrıf olan Mirza adlı sipahi 5 senedir sefere gitmeyip reaya ve berayanın mallarını yağmalyordu. Üstelik sipahi olmadığı da anlaşıldığından yakalanıp mahkeme edilmesi istenmişti (s.109, hkm.287). Asker ihracına memur olanlar, sefere gitmek için yeterli dirliği olmayan ihtiyarları dahi rencide ediyorlardı. Birgi sakinlerinden, Dergâh-ı Muallâ müteferrikalarından ihtiyar ve salih bir kimse olan Mahmud'un zeameti, tımarı, ulûfesi yani sefer için yeterli dirliği olmamasına rağmen asker ihracına memur olanlar sefere gitmeye iktidarı olmayan bu ihtiyarı rencide ediyorlardı. Anadolu beylerbeyi ve Birgi kadısına müteferrika Mahmud'un rencide ettirilmemesi emredilmişti (s.629, hkm.1623).

¹ 3 Ramazan 1018 / 30 Kasım 1609.

7. SONUÇ

İnsanlık tarihi boyunca var olan, muhtelif zamanlarda muhtelif anlamlar ifade eden, boyut ve şekil değiştirerek günümüze değin süregelen eşkıyalık hareketleri, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı Devleti'ni en çok uğraştıran meselelerden biri olmuştur.

Bu bağlamda çalışma konusu 78 Numaralı Mühimme Defteri'ne göre 1609-1610 yıllarında Anadolu Eyaleti'nde eşkıyalık hareketlerinin -diğer eyaletlere nazaran- yoğun olarak devam ettiği görülmektedir. Kuyucu Murad Paşa'nın 1608 yılındaki eşkıya tenkilinden hemen sonrasına ait olan bu defterin çalışmaya konu edilen kısmı dâhilinde değerlendirilmeye çalışılan hükümler, ağırlıklı olarak eşkıyalık ile ilgilidir. Bu cümleden olarak Saruhan'da Bacioğlu İbrahim ve Tanrıbilmez, Hamid'de Abdülgani ve Kara Çavuş, Çankırı'da Bozbil, Kastamonu'da Urgancıoğlu Pehlivan Mehmed, İzmir'de Kabasurna, Muğla civarında Kılıç Bölükbaşı, Tavil Mustafa, Kâfiroğlu Mehmed gibi eşkıya reislerinin ve âsî sancakbeylerinden Aydın'da Yusuf Paşa, Hamid'de Divane Şakir Paşa'nın devleti hayli uğraştırdığı söylenebilir.

Umumiyetle yersiz yurtsuz, başıboş işsiz insanların eşkıya olduğu kanısının aksine incelenen belgelerde muhtelif meslek gruplarına mensup olanların da eşkıyalık yaptığı, sadece reaya değil ehl-i örf ve ehl-i şer' zümrelerinin dahi eşkıya tehdidine maruz kaldığı, bununla birlikte söz konusu idareci zümrelerin eşkıya ile birlik olup reaya zulmettiği, yolsuzluk hadiselerine karıştığı tespit edilmiştir. Daire-i adliyenin tahrifinin önemli sebeplerinden olduğu muhtelif risalelerde ifade edilen reaya yönelik bu zulümler taşra otoritesini ve merkezi otoriteyi zayıflatmıştır.

Şakilere verilen ağır cezalara ve alınan sıkı tedbirlere rağmen eşkıyalık hareketlerinin devam etmesinde daha çok idareci zümrenin ihmâli ve mecburen ya da gönüllü olarak çıkarları icabı eşkıya ile müttefik olmaları, tüfek kullanımının yaygınlaşması, reayanın eşkıyayı saklaması, ulaşım ve haberleşme şartlarının elverişsizliği, ideal insan tipinde ve zihniyet dünyasında değişme gibi maddî-manevî unsurlar mühim rol oynamıştır.

Yine bu dönemde tahrir sisteminin çözülmeye başlaması, diğer etkenlerle birlikte idarî-mâlî bunalıma sebep olmuştur. Bu bunalımın etkileri ehl-i örfün gelirlerine

müdahale edilmesi, kalpazanlık, tefecilik, karaborsacılık faaliyetlerinin ve resmî belgelerle ilgili sahtekârlıkların artması şeklinde kendini göstermiştir. Eşkıya ve ehl-i örfün metrukâtı, uzun süren sonuçsuz savaşların etkisiyle açık veren bütçenin önemli gelir kaynaklarından birini teşkil etmiş olmalıdır.

İncelenen dönemde idarecilerin vakıf mallarını zimmetine geçirmesi gibi yolsuzluklar, suiistimaller vakıfların sistematik yapısını olumsuz yönde etkilemiştir. Vakıfların, -özellikle zürûrî vakıfların- sayısının artması da devletin idarî yapısını tahrif etmiştir. Vakfı eleştiren risalelerin takdiminden çok daha önce bu tehlikenin farkına varan Osmanlı Devleti, vakıfların tımar sistemi aleyhine genişlemesini önlemek amacıyla birtakım tedbirler almıştır. Hükümlerden anlaşıldığı kadarıyla bu tedbirlerden biri de evlatlık vakıfları tımara dönüştürme ve tımar arazilerini koruma çabalarıdır. Muhtemelen bu girişimler, vâkıfın neslinin inkıraz bulunduğu vakıflarda başarılı olmuştur.

Yine bu yıllarda divanın gündemine yansıyan son konu İran ve Akdeniz seferleri hazırlıklarına dairdir. Hükümlerden anlaşıldığına göre bu hazırlıklar reaya ve sefer güzergâhındaki ordunun iâşe ve ikmalinden sorumlu kadılar için büyük bir külfet haline dönüşmüştü. Reaya, daimî vergilere dâhil edilen avarız vergisini ödememek için muhtelif bahaneler ileri sürüyordu.

Ezcümlle, XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu -bazı yazarlarca merkezileşme dönemi, bazı yazarlarca kaos dönemi olarak adlandırılan- bu dönem, devletlerin ömründe zaman zaman görülen ekonomik gelişme-nüfus artışı-ekonomik kriz ve bu döngünün sonuçlarının ictimâî hayata yansması olarak da değerlendirilebilir.

KAYNAKLAR

1-Yayınlanmamış Arşiv Belgesi

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA). A.DVN.MHM.d, Sıra Nu. 078.

2-Diğer Kaynaklar

Acun, F. (2002). Celâlî İsyancıları (1591-1611), *Türkler*, c.9, 695-708.

Akdağ, M. (2009). *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası "Celâlî İsyancıları"*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 14, 71-81, 146.

Akdağ, M. (1958). Celâlî Fetreti. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(1/2), 53-107.

Akdağ, M. (1999). *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi II*. Ankara: Barış Yayınevi, 317.

Akgündüz, A. (2013). *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. (Gözden Geçirilmiş Üçüncü Baskı). İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 98, 233.

Alkan, M. (2007). Osmanlı Vakıf Sisteminde Bozulma Üzerine Bazı Düşünceler", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, (166), 67-83.

Altınay, A.R. (1932). 16. Asırda Râfızîlik ve Bektâşîlik, Dârülfünûn Edebiyat Fakültesi Mecmuası, IX (II), 21-59.

Andreasyan, H. D. (1988). "Celâlîlerden Kaçan Anadolu Halkının Geri Gönderilmesi", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*. (İkinci Baskı). Ankara: TTK Basımevi, 45-53.

Apaydın, H.Y. (2010). Şahit, *DİA*. c.38, 278-283.

Aydüz, S. (2011). Osmanlı Silahları, Silah Üretim Merkezleri ve Literatür Tarihi. *Tarih Okulu Dergisi*, (10), 1-37.

Aynî Ali Efendi. (1964). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Malî Güçleri*. (Bugünkü dile çeviren: Hadiye Tuncer), Ankara: Gürsoy Basımevi, 8-9.

Bardakoğlu, A. (1995). Eşkiya, *DİA*. c.11, 463.

Bardakoğlu, A. (1994). Diyet. *DİA*. c.9, 473-479.

Bardakoğlu, A. (1993). Ceza. *DİA*. c.7, 470-478.

Barkan, Ö.L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi, *Türkiyat Mecmuası*, c.10, 1-25.

Barkan, Ö.L. (1940). Şer'i Miras Hukuku ve Evlatlık Vakıflar, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 6(1), 156-181.

- Barkan, Ö. L. (1966). "Faizle İşletilen Paralara Ait Kayıtlar", Edirne Askeri Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659). **Belgeler**, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, III(5-6), 1-479.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları (1993 / 1994). **438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)**, c.1 / c.2.
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yayınları (1995). **166 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri (937/1530)**.
- Baykara, T. (2000). **Anadolu'nun Tarihî Coğrafyasına Giriş I: Anadolu'nun İdarî Taksimatı**, (Gözden Geçirilmiş İkinci Basım), Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 91.
- Baysun, M. C. (1965). I. Ahmed, **İA**, c.1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 161-164.
- Berki, A. H. (1969). Vakıflar ve Vakıfların Maruz Kaldığı Tecavüz ve İhmaller, **Vakıflar Dergisi**, (VIII), 335-340.
- Bloch, M. (2013). **Tarihin Savunusu ya da Tarihçilik Mesleği**, (çev: Ali Berktaş), İstanbul: İletişim Yayınları, 119-120
- Bostan, İ (2007). **Osmanlılar ve Deniz: Deniz Politikaları, Teşkilât, Gemiler**, İstanbul: Küre Yayınları, 29.
- Bostan, İ. (2003). **Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersane-i Amire**. (İkinci Baskı) Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, s.10.
- Bostan, İ. (2002). Osmanlı Donanmasında Kürekçi Temini ve 958 (1551) Tarihli Kürekçi Defterleri, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (37), 59-76.
- Boynukalın, M. (2009). Suç. **DİA**, c.37, 453-457.
- Braudel, F. (1989). **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, cilt I, (çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayıncılık, 11, 273.
- Braudel, F. (1990). **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, cilt II, (çev.Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul: Eren Yayıncılık, 49.
- Cezar, Mustafa. (2013). **Osmanlı Tarihinde Levendler**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 135, 141-142, 146-147.
- Çağatay, N. (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık, **Vakıflar Dergisi (Tıpkıbasım)**, (IV), 39-57.
- Çalışkan, İ. (1990). İslâm Hukukunda Ceza Kavramı ve Had Cezaları. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 31(1), 367-397.
- Çalışkan, İ. (1994). İslâm Hukukunda Zina Suçunun Mahiyeti ve Cezası. **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 33(1), 61-100.
- Danişmend, İ.H. (2011). **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 311, 361.

- Dağcı, Ş. (2002). Kısas. *DİA*. c.25, 488-495.
- Demirci, S.-Arslan, H. (2012). "Osmanlı Türkiyesi'nde Bazı Aşiret, Cemaat ve Taifelerin Eşkîyalık Faaliyetleri ve Bunların Merkez-Taşra Yazışmalarındaki Yansımaları: Maraş Eyâleti Örneği (1590-1750)", *Turkish Studies*, 7(3), 887-914.
- Doğan, C. (2013). 16. ve 17. Yüzyıl Osmanlı Siyasetnâme ve Ahlâknâmelerinde İbn Haldûnizm: Kınalızâde Ali Efendi, Kâtip Çelebi ve Na'îmâ Örnekleri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(27), 197-214.
- Emecen, F. (1989). *XVI. Asırda Manisa Kazası*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 158.
- Emecen, F. (1992). Bedel. *DİA*. c.5, 301.
- Emecen, F. (1994). Devre Çıkma, *DİA*, c.9, 250-251.
- Emecen, F. (2003). Manisa. *DİA*. c.27, 577-583.
- Emecen, F. (2011). *Osmanlı Klâsik Çağında Hanedan, Devlet ve Toplum*. İstanbul: Timaş Yayınları, 121-122, 138.
- Erdem, M.A. (2009). Osmanlı Düzeninde Reform Arayışları ve Kâtip Çelebi, Yüksek Lisans Tezi, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Ankara.
- Ergenç, Ö. (2013). *Şehir Toplum, Devlet: Osmanlı Tarihi Yazıları*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 43, 44, 105, 106, 116, 119, 147.
- Eyice, S. (2001). Kale. *DİA*. c.24, s.234-242.
- Gabor, A. (2013). *Osmanlı'da Savaş ve Serhad*. İstanbul: Timaş Yayınları, 97.
- Göyünç, N. (1999). Osmanlı Devleti'nde Taşra Teşkilâtı, *Osmanlı*, c.6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 77-88.
- Griswold, W.J. (1983/2011). *Anadolu'da Büyük İsyân*. (çev. Ülkün Tansel). İstanbul: Kırmızı Yayınları, 11, 244.
- Groot, A. H. (1997). Halil Paşa. *DİA*. c.15, s.324-326.
- Güçer, L. (1964). *XVI. ve XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*. İstanbul: Sermet Matbbası, 36, 143.
- Günay, H. Mehmet. (2012). Vakıf, *DİA*. c.42, 153-172.
- Güneş, A. (2005). Tarih, Tarihçi, Meşruiyet, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, Sayı: 17, s.1-48.
- Hasan Bey-zâde Ahmed Paşa. (2004). *Hasan Bey-zâde Tarihi*. Cilt III, (Haz.Şevki Nezihî Aykut), Ankara: TTK Basımevi, 878.
- Hülagu, O.-Ekincikli, M.-Savaş, H. (1998). *Sicill-i Osmanî Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye* (c.IV / II). İstanbul: Sebil Yayınevi, 260.

- İlgürel, M. (1979). Osmanlı İmparatorluğu'nda Ateşli Silahların Yayılışı, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, (32), 301-318.
- İlgürel, M. (1983). Osmanlı İmparatorluğu'nda Tüfeğin Halk Arasında Yayılışı, **Birinci Askeri Tarih Semineri: Bildiriler II**, Ankara: Gnkur. Basımevi, 247-260.
- İlgürel, M. (1989). I. Ahmed, **DİA**. c.2, 30-33.
- İlgürel, M. (1993). Celâlî İsyanları. **DİA**. c.7, 252-257.
- İlgürel, M. (1995). Eşkıya (Osmanlılarda Eşkıyalık Hareketleri). **DİA**. c.11, 466-469.
- İlgürel, M. (2001). Karayazıcı Abdülhalim, **DİA**. c.24, 482-483.
- İnalcık, H. (1965). Adâletnâmeler. **Belgeler**, II (3-4), 49-142.
- İnalcık, H. (1995). Eyalet. **DİA**. c.11, 548-550.
- İnalcık, H. (2000a). **Osmanlı'da Devlet, Hukuk, Adalet**. İstanbul: Eren Yayıncılık, 107.
- İnalcık, H. (2000b). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1300-1600)**, c.I, çev. Halil Berktaş, İstanbul: Eren Yayıncılık, 139.
- İnalcık, H. (2009). **Doğu-Batı: Makaleler II**. (İkinci Baskı). "Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı?: Tahrir Sistemi", Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 285.
- İnalcık, H. (2010a). **Doğu-Batı: Makaleler I**. (5. Baskı). "Osmanlı Para ve Ekonomi Tarihine Toplu Bir Bakış", Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 171-175.
- İnalcık, H. (2010b). **Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar –I**. (Kırk Birinci Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 262.
- İnalcık, H. ve Donald Q. (Editörler). (2004). **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi (1600-1914), c. II**, "Başlıca Siyasi Olaylar (Suraiya Faroqhi)" çev. Ayşe Berktaş-Süphan Andıç-Serdar Alper, İstanbul: Eren Yayıncılık, 565.
- İnalcık, H. (2012). **Osmanlı İmparatorluğu Klâsik Çağ (1300-1600)**. (17.Baskı) (çev.Ruşen Sezer), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 48, 49, 108, 148.
- İnalcık, H. (2014). **Devlet-i 'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar –II**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 141.
- İnce, Y. (2013). "Osmanlı Devletinde Barutun ve Ateşli Silahların Kullanımının Yaygınlaşması". **Tarihçiliğe Adanmış Bir Ömür: Prof.Dr.Nejat Göyünç'e Armağan**. Konya: Selçuk Üniversitesi Matbaası, s.503-523.
- İşbilir, Ö. (2002a). Kuyucu Murad Paşa. **DİA**. c.26, 507-508.
- İşbilir Ö. (2002b). Osmanlı Ordularının İaşe ve İkmali. **Türkler**, c.10, 151-158.
- İşbilir, Ö. (2007). Nüzül. **DİA**. c.33, 311-312.

- İşbilir, Ö. (2003). Mekkâre. **DİA**. c.28, 554-555.
- İşbilir, Ö. (2006). Nasuh Paşa. **DİA**. c.32, 426-428.
- İpşirli, M. (2006). Naib (Osmanlılarda Naiblik). **DİA**. c.32, 312-313.
- Jorga, N. (2005). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (çev: Nilüfer Epçeli, çev. kontrol: Kemal Beydilli). İstanbul: Yeditepe Yayınları, c.III, 361.
- Kâtip Çelebi (1993). **Mîzânü'l-Hak Fî İhtiyârî'l-Ahak**. (Haz: Orhan Şaik Gökyay) İstanbul: M.E.B. Yayınları, 100.
- Kazıcı, Ziya. (1987). **Osmanlılarda İhtisab Müessesesi**, Kültür Basın Yayın Birliği, 1987, İstanbul, 180.
- Kazıcı, Ziya. (1999). Osmanlı Devleti'nde İmâret, **Osmanlı**, c.5, (Ed.Güler Eren), s.44-48.
- Keleş, H. (2001). Osmanlılarda 19. Yüzyıldaki Para Vakıflarının İşleyiş Tarzı ve İktisadî Sonuçları Üzerine Bir Çalışma: Karacabey (Mihaliç) Kazası Örneği, **G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, 21(1), 189-207.
- Kılıç, O. (1999a). XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri, **Osmanlı**, c.3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 180-187.
- Kılıç, O. (1999b). Klâsik Dönem Osmanlı Taşra Teşkilâtı: Beylerbeylikler / Eyaletler, Kaptanlıklar, Voyvodalıklar, Meliklikler (1362-1799), **Türkler**, c.9, 887-898.
- Koç, Y. (2005). Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum, **Bilig (Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)**, Güz (35), 229-243.
- Koçibey. (1972). **Koçibey Risalesi (1041/1631)**, (Sadeleştiren: Zuhuri Danışman), İstanbul: M.E.B. Devlet Kitapları, 58-59, 63.
- Köprülü, Fuad. (2005). "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", **İslâm ve Türk Hukuk Tarihi Araştırmaları ve Vakıf Müessesesi**, (s.295-337), Ankara: Akçağ Yayınları, 329-330, 337.
- Kütükoğlu, M. (1998). **Osmanlı Belgeleri'nin Dili (Diplomatik)**, İstanbul: Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, 99-124.
- Kütükoğlu, M. (2006). Mühimme Defteri, **DİA**. c.31, 520-523.
- Mantran, R. (2012). **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi I: Kuruluş ve Yükseliş Yılları**. (İkinci Baskı). (çev: Server Tanilli). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 287.
- Mumcu, A. (2007). **Osmanlı Hukukunda Zulüm Kavramı**. (İkinci Baskı). Ankara: Phoenix Yayınları, 44-45.
- Mumcu, A. (2007). **Osmanlı Devleti'nde Siyaseten Katl**. Ankara: Phoenix Yayınevi, 116.

- Mumcu, A. (1985). **Osmanlı Devleti'nde Rüşvet**. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 190.
- Murphey, R. (2007). **Osmanlı'da Ordu ve Savaş**. (çev.M. Tanju Akad). İstanbul: Homer Kitabevi, 109.
- Naima Mustafa Efendi (1968). **Naima Tarihi**. (haz. Zuhuri Danışman), c.II, İstanbul: Bahar Matbaası, 59, 597-605, 612, 614.
- Ortaylı, İ. (2001). Osmanlı Devleti'nde Kadı. **DİA**. c.24, 69-73.
- Öğün, T. (2006). Müsadere (Osmanlılar'da). **DİA**. c.32, 67-68.
- Öz, M. (2010). Tahrir. **DİA**. c.39, 425-429.
- Özcan, A. (1989). Altı Bölük. **DİA**. c.2, s.531.
- Özcan, T. (2003). **Osmanlı Para Vakıfları: Kanunî Dönemi Üsküdar Örneği**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 10-12, 53, 76.
- Özkaya, Y. (2008). **18. Yüzyılda Osmanlı Toplumı**. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 37, 42.
- Öztürk, M. (2002a). Genel Hatlarıyla Osmanlı Para Tarihi, **Türkler**, c.10, 802-822.
- Öztürk, M. (2002b). Osmanlı Dönemi Fiyat Politikası ve Fiyatların Tahlili, **Türkler**, c.10, 843-849.
- Öztürk N. (1999) Sosyal Siyaset Açısından Osmanlı Dönemi Vakıfları, **Osmanlı**, c.5, (Ed.Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 34-43.
- Öztürk, N. (1995). **Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi**, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Öztürk, Nazif. (2006). Mütevelli. **DİA**. c.32, 217-220.
- Özvar, E. (2013). Voyvoda. **DİA**. c.43, 129-131.
- Pamuk, Ş. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nda Fiyat Devrimine Yeniden Bakış, **Osmanlı**, c.3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 193-201.
- Pamuk, Ş. (2010). **Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi**. İstanbul: İletişim Yayınları, 105, 118-120.
- Pamuk, Ş. (2007). **Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları: Seçme Eserler I**. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, s.97-98.
- Parry, J. V. (1989). Osmanlı İmparatorluğu: 1566-1617, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, 4(1), 151-178.
- Peçevi İbrahim Efendi. (1982). **Peçevi Tarihi**, c.II, (Haz. Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 317-318, 320-322.
- Sahillioğlu, H. (1991). Avârız. **DiA**. c.4, 108-109.
- Sezen, T. (2006). **Osmanlı Yer Adları**. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, 383.

- Soyer, E. (2007). XVII. yy. Osmanlı Divan Bürokrasisi'ndeki Değişimlerin Bir Örneği Olarak Mühimme Defterleri, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**.
- Şimşek, M. (1986). Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerinde Münakaşalar, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 27(1), 207-220.
- Tabakoğlu, A. (2002). Klâsik Dönemde Osmanlı Ekonomisi, **Türkler**, c.10, 653-694.
- Tabakoğlu, A. (2005). **İktisat Tarihi: Toplu Makaleler I**. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 161, 217.
- Tabakoğlu, A. (1985). **Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi**. İstanbul: Dergâh Yayınları, 296.
- Tabakoğlu, A. (2011). Tekâlif, **DİA**. c.40, 336-337.
- Türkdoğan, O. (1996). Sosyal Hareketler Olarak Celâlî Ayaklanmaları, **Bellekten**, LX(227), 421-442.
- Tok, Ö. (11-13 Mayıs 2007) "XVII. Yüzyıl Kayseri Kadı Sicillerine Göre Hacılar'da Su Kuyusuna Tahsis Edilen Para Vakfı ve Muameleleri", **I. Hacılar Sempozyumu**, (Kayseri) 627-635.
- Türkmen, M. N. (2012). Halep Para Vakıfları Muhasebesinin Kısa Bir Değerlendirmesi, **Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, (9), 121-131.
- Uluçay, Ç. (1958). Üç Eşkiya Türküsü. **Türkiyat Mecmuası**, c.13, 85-100.
- Uluçay, Ç. (1955). **18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkiyalık ve Halk Hareketleri**. İstanbul: Berksoy Basımevi, 37, 69.
- Uzun, E. (2009). Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkiyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme, **Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi**, (25), 185-214.
- Uzun, E. (2006). Osmanlı Örneklemini Üzerinden Sosyal Eşkiyalığa Bir Bakış, **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi**, (3), 31-45.
- Uzun, M. (1993). Caize (Osmanlı Teşkilâtında Caize), **DİA**. c.7, 28-29.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1984). **Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 79.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1983). **Osmanlı Tarihi**. (Üçüncü Baskı). c.3/1, Ankara: TTK Basımevi, 91-92.
- Üçok, C.-Mumcu, A.-Bozkurt, G. (2011). **Türk Hukuk Tarihi**. (On Beşinci Bası). Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 95.
- Varlık, M. Ç. (1991). Anadolu Eyaleti. **DİA**. c.3, 143-144.
- Varlık, M. Ç. (1999). Anadolu Eyaleti: Kuruluşu ve Gelişmesi, **Osmanlı**, c.6, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, s.123-129.

- White, S. (2011/2013). **Osmanlı'da İsyân İklimi: Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları**, İstanbul: Alfa Yayınları, 77, 23-24, 240-246.
- Yediyıldız, B. (1999). Osmanlılar Döneminde Türk Vakıfları ya da Türk Hayrât Sistemi, **Osmanlı**, c.5, (Ed.Güler Eren), Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 17-33.
- Yediyıldız, B. (2003). **XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi: Bir Sosyal Tarih İncelemesi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 14.
- Yediyıldız, B. (2001). Vakıf, **İA**. c.13, Eskişehir: M.E.B. Yayınları, 153-172.
- Yetkin, S. (2003). **Ege'de Eşkiyalar**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Yılmaz, C. (1999). Siyasetnameler ve Osmanlılarda Sosyal Tabakalaşma, **Osmanlı**, c.4, s.69-81.
- Yücel, Y. (1988). **Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar: Kitâb-i Müstetâb, Kitabu Mesâlihî'l-Müslimîn ve Menâfi'î'l-Mü'minîn, Hırzû'l-Mülûk**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 69, 152, 163.
- Yüksel, H. (1998). **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü(1586-1683)**, Sivas: Dilek Matbaası, 99.

3-Yayınlanmamış Ders Notları

- Güneş, A. (2010a). Osmanlı Tarihi II, (I. Dönem)**, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s.17.
- Güneş, A. (2010b). **Osmanlı Teşkilât Tarihi**, (I. Dönem) Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s.4-6, 7, 9.
- Güneş, A. (2011). **Osmanlı Teşkilât Tarihi(II. Dönem)**, Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s.2.
- Güneş, A. (2013). **Tarih Araştırmalarında Usûl**, (I. Dönem), Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, s.8-9, 32-35.

EK-2: 78 Numaralı Mühimme Defteri'nden Transkribe Edilen Hüküm Örnekleri

Sayfa 248, Hüküm 653: Sâbıkan Anadolu beylerbeyi olup hâlâ Kastamonu sancağına mutasarrıf olan Ahmed Paşa'ya ve Taşköprü kadısına hüküm ki; senki mîr-i miransın, Dergâh-ı Muallâma mektup gönderip liva-i mezburda Taşköprü nahiyesinde Yediveren? nam karye ve gayrıdan 2700 akçe tımarı olan Mustafa ehl-i fesad eşkiyadan olup reyanın emval ü erzakın garet edip yanına nice ehl-i fesadı cem edip kasabât ve kurrayı basıp fesad ü şenaatten hâli olmamağla tımarı alınıp kendünün hakkından gelinmek ferman olunmağla tımarı Abdi nam kimesneye verilip mezbur hakkından gelinmemekle fesad-ı şenaat üzere olup şerle ahvâli görülmek bâbında emr-i şerifim recasına arz eyledikleri ecilden buyurdum ki; vusul buldukta mezburu ihzar edip gaybet ederse şerle buldurması lazım olan kefillerine buldurup gönderip dava-yı hakk-ı tayin-i mâde eden hasımları muvacehesinde bir defa görülüp fasl olmayıp 15 yıl mürur etmeyen hususları tamam hak üzere görüp mezburun fesad ü şenaati üzerine sübut bulan hukuku ashabına hükm edip alıverdikten sonra hukuk-ı şerle lazım geleni icra eylesin. Tamam hak üzere olup ahz ü celb sebebi ile ehl-i fesadı himayet etmekten ve hilâf-ı şer kimesneye teaddiden ihtiyat edesin.

Sayfa 879, Hüküm 3090: Bursa kadısına ve Hüdâvendigâr sancakbeyine hüküm ki: Ayazmend kazasında Yörük taifesinden Hacı Veli ve karındaşı Mustafa ve Kalaycı Mustafa ve Ramazan ve Süleyman ve Mehmed ve Seydi Ali ve Sefer ve diğer Mehmed nam kimesneler arz-ı hal gönderip sabıkan Karesi sancağında muhassıl'ül-emvâl ve sancakbeyi olup hâlâ Bursa'da mütemekkin olan Hamza, hevâsına tâvi 80 nefer atlı ile hilâf-ı şer-i şerif sabah namazında bunların evlerin basıp 150 baş kara sığır ve 80 re's at ve yundların ve cümle evlerinde mevcut 93 yük akçe, esbab ve alâtın garet edip zulm-ü teaddi eylediğın bildirip şerle görülüp icra-yı hak olunmak babında emr-i hümâyûnum reca eyledikleri ecilden buyurdum ki; vusul buldukta muma ileyhi şer'i şerife ihzar edip dava-yı hakk-ı tayin-i mâde edenler ile beraber edip bir defa şerle görülüp fasl olmayıp 15 yıl mürur etmeyen hususları onat veçhile hak üzere teftiş edip göresin. Mir muma ileyhin vech-i meşruh üzere fesad-ü şenaati ve zulm-ü teaddisi vâki ise bade's-sübût ashab-ı hukuka şerle müteveccih olan hakların ashabına hükmedip hakların alıverdikten sonra sabit olan mevaddın suret-i sicillerin yazıp arz eylesin ki tedariki görüle.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : EROL, Ayşe
 Uyuğu : T.C.
 Doğum tarihi ve yeri : 25/02/1988 Ankara
 Medeni hali : Bekâr
 Telefon : 0534 598 00 94
 e-posta : ayse_erol@outlook.com

Eğitim Derecesi	Okul/Program	Mezuniyet yılı
Yüksek lisans	Gazi Üniversitesi /Yeniçağ Tarihi	Devam Ediyor
Lisans	Gazi Üniversitesi/ Tarih Bölümü	2013
Lise	Açık Öğretim Lisesi	2007
İş Deneyimi, Yıl	Çalıştığı Yer	Görev
2007-2011	Mavi Işık Elektronik	Montaj Elemanı

Yabancı Dili

İngilizce

Yayınlar

1. "78 Numaralı Mühimme Defteri'nde(h.1018/m.1609-1610) Yer Alan Anadolu Eyaleti'ne Ait Vakıflarla İlgili Hükümlerin Tasnif ve Tahlili", Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Vol/Cilt: 3, No/Sayı: 6, 2016, s.18-33.

Hobiler

Kitap okuma, doğal taşlar, alternatif tıp, doğa yürüyüşü.

GAZİ GELECEKTİR..

